

“ТАСДИҚЛАЙМАН”

ФВПҚҚТМОИ РЕКТОРИ

_____ **Б.ЛАТИПОВ**

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ХАЛҚ ТАЪЛИМИ
ВАЗИРЛИГИ**

**ФАРҒОНА ВИЛОЯТ ПЕДАГОГ КАДРЛАРНИ ҚАЙТА
ТАЙЁРЛАШ ВА МАЛАКАСИНИ ОШИРИШ ИНСТИТУТИ**

“ТАБИИЙ ФАНЛАР ТАЪЛИМИ” КАФЕДРАСИ

**ГЕОГРАФИЯ ФАНИДАН
МАЪРУЗА МАТНЛАР
Т Ў П Л А М И**

ФАРҒОНА – 2009

Ушбу маъруза матни Фарғона вилоят педагог кадрларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш институти “Табиий фанлар таълими” кафедрасининг иқтисодиёт фани йўналиши бўйича малака ошириш курси тингловчилари учун маъруза матни тайёрланган бўлиб, Халқ таълими тизимининг умумий ўрта таълим мактабларининг география фани ўқитувчилари учун мўлжалланган.

Тузувчи-муаллифлар:

М. Пайзиева- – “Табиий
фанлар таълими”
кафедрасининг ўқитувчиси

Такризчилар:

О.Абдуғаниев – ФарДУ,
География фанлари
номзоди

Ушбу малака ошириш тингловчилари учун география фанидан давлат талаблари, тақвимий-мавзуий режа ва маъруза матнлари ноанъанавий усулда барча география фани ўқитувчилари ва ўқувчилари учун фойдаланишга қулай бўлиб, унда география фанидан давлат талаблари, 5-9 синфлар учун география ўқитиш методикаси, барча фанлар бўйича жорий этилган илғор педагогик технологиялардан фойдалана олиш ва уларни дарс жараёнида самарали қўллаш олиши, синфдан, мактабдан ташқари ишлар, касбга йўллаш, география фанини ўқитишдаги янгиликлар келтирилган.

Мазкур маъруза матнлари институт Илмий Кенгаши томонидан 2008 йил декабр ойида кўриб чиқилган ва ўқув жараёнига жорий этиш учун тавсия этилган.

География фанидан маърузалар руйхати

География фани мутахассисларига қўйилган давлат талаблари	
Олий таълими соҳасидаги ҳозирги долзарб масалаларга тегишли Ўзбекистон Республикасининг Президенти фармонлар, Вазирлар Маҳкамасининг, РХТВ қарорларини ўрганиш, ҳамда Давлат тест маркази лойиҳаларини муҳокама қилиш.	
География фани бўйича умумий ўрта таълим мактабларида қўрилган ДТС нинг мақсади ва уни жорий этиш.	
География шйув фанидан оралиы, жорий ва якуний назорат ва баълои бщййча тест саволлари ва жавоблари тузиш методикаси	
География янги педагог технология асосида шйитиш (шйитишнинг интерфаол усуллари)	
География таолимида ишчанлик шйинларидан фойдаланиш	
География шйув хонасини жиъозлаш. География майдонида шйлаш ва география дарсларида амалий машъулотларида метеорологик, гидрологик, топографик, картографик ва географик шйлашлар бщййча асбоб ускуналар ва иш усулларины шйргатиш методикаси	
География шйув фанидан тариталар ва ёзувсиз тариталар билан шйлаш	
«Кадрлар тайёрлаш миллий дастури»ни амалга оширишда шйувчиларни касб таронарга йшналтиришнинг аъамияти. Дарсларда шйувчиларни касбга йшналтириш муаммолари	

ГЕОГРАФИЯ ФАНИ МУТАХАССИСЛАРИ БЎЙИЧА ДАВЛАТ ТАЛАБЛАРИ.

География фани мутахассислари;

Кадрлар тайёрлаш миллий моделини билиши;

Умумий штрта таолим муассасалари таъбидаги Низом ва умумий штрта таолимга тегишли бошья таууый, услубий меоёр (норматив)ларни билиши;

- Умумий штрта таолим давлат стандартини ва шу асосда тузилган шцув дастурларини аввалги дастур ва талаблардан фарини тушуниши;

- География шцув фанига оид техник-дидактик воситалар, дарсликлар, шцув йшлланмалари ва бошья шцув-методик адабитларни таълил йила олиши;

- Янги ахборот ва педагогик технологиялардан, шцувчиларнинг шцув фаолиятини фаоллаштирувчи усуллардан хабардор бшчилиши ва шцув машъулотларида улардан фойдаланиш тажрибасига эга бшчилиши;

- Шз мутахассислиги йшналишида таолим-тарбиявий ишларнинг шакллари, мазмун-мундарижасини билиши ва бундай ишларни ташкил йилиш йшл ва усулларини эгаллаши;

- Умумий штрта таолим муассасаси педагог ходимларини аттестация йилиш ва тоифаларини кштариш тарбия-йоидаларидан воыиф бшчилиши;

- География фани мутахассислиги йшналишида штрта махсус, касб-тунар таолими ва олий таолимнинг давлат таолим стандартлари моъиятини тушуниши;

- Умумий штрта таолим муассасасида тажриба-синов ишларини олиб боришнинг илмий-услубий тартиб-йоидаларини билиши;

- Умумий штрта таолим муассасасида шцувчиларни касбга йшллашнинг моъияти, маъсад ва вазифаларини тушуниши, шз мутахассислиги йшналишида касбга йшллаш ишларини олиб бора билиш;

- Шцувчилар билимини баъолаш усулларини асослай олиши ва баъолашнинг рейтинг тизимини йшллай билиши;

- Дарсларни кузатиш ва таълил йилиш тамада йшл-йштрии бериш малакасига эга бшчилиши;

- Мутахассислиги бшйича назариётчи олимлар ишларини ва ильор амалиётчиларнинг тажрибаларини билиши, уларни шз фаолиятида йшллай олиши;

- Шз мутахассислиги бшйича муаммолар, янгиликлар, илмий изланишлар таъида маолумотга эга бшчилиши;

- Шз йшналишидаги ихтисослашган мактаб ёки синфларда таолим-тарбиянинг мазмун-мундарижаси, талаблари, уни ташкил йилишнинг шакл ва усулларини тушуниши;

- Шыувчиларнинг мустабил ишлашларини ташкилий ҳамда услубий таоминлашни билиши;
- Шўрта Осиёлик мутафаккирларнинг география илмига ёшшган таиссаларини билиши ва таолим-тарбия жараёнида улардан фойдалана олиши;
- Синф раъбари ишининг мазмуни, мундарижаси, шакл ва усулларини билиши ҳамда бундай ишларни олиб бориш малакасига эга бўлиши;
- Касбий маъоратини мустабил оширишнинг йшл ва усулларини тушуниши ва эгаллаши;
- Йытидорли шыувчиларни аниылаш, саралаш ва уларга таолим бериш йшллари, шакллари ҳамда усулларини билиши ва эгаллаши;
- География предмети бўйича шыув хоналарининг намунавий жиёозланишига оид асбоб-анжомлар ршйхатини, нормативларини мукамал билиш, тегишли жиёоз, восита, дидактик материаллардан (атлас ва хариталардан) моъирона фойдаланган ёлда шыув машъулотларини штказиш тажрибасига эга бўлиши керак.

**МАВЗУ: Халқ таълими соҳасигаги Ўзбекистон Республикаси
Президенти Фармонлари, Фармойишлари, Вазирлар Маҳкамасининг, РХТВ**

**қарорлари ва Халқ таълими вазирлигининг буйруқларини ўрганиш ҳамда
Давлат Тест Маркази лойиҳаларини муҳокама қилиш.
(4 соат назарий)**

МАҚСАД: Курс тингловчиларига Ўзбекистон Республикасининг «Таълим тўғрисида»ги, ««Кадрлар тайёрлаш миллий дастури тўғрисида»ги қонунни, Ўзбекистон Республикаси“Президентининг 19- феврал 2004 №Ф1910 сонли 2004-2008 йилларда мактаб таълимини ривожлантириш дастурини тайёрлаш чора тадбирлари тўғрисидаги фармойиши, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2004 йил 25 май ПФ 3431 сонли 2004-2009 йилларда мактаб таълимини ривожлантиришнинг Давлат умуммиллий дастури тўғрисидаги фармони, мустақиллик даврида ВМнинг таълимга алоқадор қабул қилинган қатор қонун ва қарорлари уларнинг қисқача мазмуни ҳамда Давлат Тест Маркази лойиҳарини ўрганиб чиқиш.

Керакли жихозлар: Тарқатма материаллар, қўшимча адабиётлар, тестлар.

Таянч иборалар: Кадрлар тайёрлаш миллий дастури, ДТС, шахс, давлат ва жамият, узлуксиз таълим, фан, ишлаб чиқариш

Халқ таълими соҳасидаги Ўзбекистон Республикаси Президенти Фармонлари, фармойишлари Вазирлар Маҳкамасининг, РХТВ

қарорлари ва Халқ таълими вазирлигининг буйруқларини ўрганиш ҳамда Давлат тест маркази лойиҳаларини муҳокама қилиш.

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2004 йил 19 февралдаги **“2004-2008 йилларда мактаб таълимини ривожлантириш дастурини тайёрлаш чора-тадбирлари тўғрисида”**ги Фармойиши. (Ф-1910)

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2004 йил 21 майдаги **“2004-2009 йилларда мактаб таълимини ривожлантириш давлат умуммиллий дастури тўғрисида”**ги Фармони. (ПФ-3431)

3. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2004 йил 7 июндаги **“Бюджетдан ташқари мактаб таълими жамғармасини ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида”**ги қарори. (№263)

4. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2004 йил 2 июлдаги **“Умумтаълим мактаблари ўқитувчиларининг меҳнатини рағбатлантиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”**ги қарори. (№310)

5. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2004 йил 9 июлдаги **“2004-2009 йилларда мактаб таълимини ривожлантириш Давлат умуммиллий дастурини амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”**ги қарори. (№321)

6. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2004 йил 5 августдаги **“Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими Вазирлиги фаолиятини такомиллаштириш тўғрисида”**ги қарори. (№372)

7. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2004 йил 29 августдаги **“Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими Вазирлиги ҳузуридаги Болалар спортини ривожлантириш жамғармаси фаолиятини ташкил этиш тўғрисида”**ги қарори. (№410)

8. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2004 йил 21 октябрдаги **“2005-2009 йилларда умумтаълим мактабларини мебель, замонавий ўқув-лаборатория асбоб-ускуналари, компьютер техникаси ва спорт анжомлари билан таъминлаш дастури тўғрисида”**ги қарори. (№493)

9. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2004 йил 22 ноябрдаги **“2005-2009 йилларда умумтаълим мактаблари учун дарсликлар ва ўқув-методик қўлланмалар нашр этиш дастури тўғрисида”**ги қарори (№548)

10. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2005 йил 25 ноябрдаги **“Халқ таълими ходимлари меҳнатига ҳақ тўлаш тизимини такомиллаштириш ва уни моддий рағбатлантиришни кучайтириш чора-тадбирлари тўғрисида”** қарори (№ПҚ-227)

11. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2005 йил 21 декабрдаги **“Халқ таълими ходимлари меҳнатига ҳақ тўлашнинг такомиллаштирилган тизимини яратиш ва моддий рағбатлантириш тўғрисида”** қарори (№275)

12. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2006 йил 16 февралдаги **“Педагог кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш тўғрисида”**ги қарори (№25)

13. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2006 йил 31 майдаги “Умумтаълим мактабларини дарсликлар билан таъминлашни такомиллаштириш борасидаги қўшимча чора тадбирлар тўғрисида”ги қарори (№ПҚ-362)

14. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2006 йил 1 июндаги “Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги ҳузурида Республика мақсадли китоб жамғармасини ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарори (№ПҚ-363)

15. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2006 йил 27 июлдаги “Умумтаълим мактаблари битирувчиларини академик лицейлар ва касб-ҳунар коллежларида таълим олишларини янада кенгайтириш чора-тадбирлари тўғрисида” ги қарори (ПҚ-427)

16. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2007 йил 2 январдаги “Халқаро тараққиёт уюшмаси иштирокида "Мактаб таълимини ривожлантириш" лойиҳасини амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида” ги қарори (ПҚ-551)

17. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2007 йил 26 февралдаги “Халқ таълими муассасаларини молиялаштириш механизмини такомиллаштириш тўғрисида”ги Фармони. (ПФ-3857)

18. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2007 йил 29 мартдаги “Умумтаълим мактабларининг намунавий штатларини тартибга солиш чора-тадбирлари тўғрисида” ги қарори (ПҚ-609)

19. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2007 йил 30 мартдаги “Халқ таълими муассасаларининг молиявий-иқтисодий таъминотини такомиллаштириш чора-тадбирларини амалга ошириш тўғрисида” қарори (№63)

20. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2007 йил 1 майдаги “Ўн икки йиллик таълимга тўлиқ ўтиш ҳамда тошкент шаҳридаги янги қурилаётган ва реконструкция қилинаётган касб-ҳунар коллежлари ва академик лицейлар объектларини 2007-2008 ўқув йилига ўз вақтида тайёрлашга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида” ги қарори (ПҚ-633)

21. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2007 йил 7 июндаги “Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги ҳузурида мультимедиа умумтаълим дастурларини ривожлантириш марказини ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарори (№110)

22. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2007 йил 31 июлдаги “Оилавий болалар уйлари тўғрисидаги низомни тасдиқлаш ҳақида” қарори (№158)

23. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2007 йил 21 августдаги “Вояга етмаган болаларни фарзандликка ва болаларни оилага тарбияга олиш (патронат) тўғрисидаги Низомга ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш ҳақида” қарори (№179)

24. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2007 йил 25 октябрдаги “Мактабгача таълим соҳасидаги норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни тасдиқлаш тўғрисида” қарори (№225)

лумтаълим мактаблари биноларини ва мухандислик-коммуникация фратузилмасини тубдан янгилаш ва капитал реконструкция қилиш бўйича

та

актабларни замонавий ўқув-лаборатория ускуналари, компьютер техникаси билан жиҳозлаш бўйича

та

актабларни дарсликлар ва ўқув-услубий материаллар билан жиҳозлаш бўйича

та

лумтаълим мактабларини малакали педагог кадрлар билан таъминлаш, итутувчиларни тайёрлаш, қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини оширишнинг марали тизимини яратиш бўйича

га

лумтаълим мактаблари ўқитувчилари меҳнатини рағбатлантиришни кучайтириш ва олиявий ҳолатлар бўйича

та

лумтаълим мактаблари спорт базасини мустаҳкамлаш ва уларда спортни ривожлантириш бўйича

га

лумтаълим мактаблари битирувчиларини академик лицейлар ва касб-хунар коллежларида таълим олишларини янада кенгайтириш бўйича

га

актабгача таълим ва оилавий болалар уйлари соҳаси бўйича

га

"актаб таълимини ривожлантириш" лойиҳасини амалга ошириш чора-тадбирлари бўйича

га

мультимедиа умумтаълим дастурларини ривожлантириш бўйича

га

2004-2007 йилларда Халқ таълими соҳаси бўйича қабул қилинган ҳуқуқий-меъёрий ҳужжатлар ва уларда Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлигига берилган топшириқлар таҳлили

2004-2007 йилларда Халқ таълими соҳасига доир жами **24 та** Ўзбекистон Республикаси Президенти Фармойиш, Фармон ва қарорлари ҳамда Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари қабул қилинган.

Жумладан:

Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармойиши – **1 та**;

Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони – **2 та**;

Ўзбекистон Республикаси Президентининг Қарори – **7 та**;

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарори - **14 та**.

Мазкур ҳуқуқий меъёрий ҳужжатларда Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги зиммасига жами **94 та** вазифа ва кўрсатмалар юклатилган.

Шундан:

2004-2007 йилларда Халқ таълими соҳасига доир қабул қилинган Ўзбекистон Республикаси Президенти Фармойиш, Фармон ва қарорлари ҳамда Вазирлар Маҳкамасининг қарорларида Халқ таълими вазирлигига юклатилган вазифалар

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2004 йил 21 майдаги «2004-2009 йилларда мактаб таълимини ривожлантириш давлат умуммиллий дастури тўғрисида»ги Фармони. (ПФ-3431)

3-банд. 2004-2009 йилларда Мактаб таълимини ривожлантириш Давлат умуммиллий дастурини амалга ошириш борасидаги ишларнинг бутун комплекси бажарилиши учун масъулият Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги зиммасига юклатилсин.

Дастурни амалга ошириш борасидаги ишларни мувофиқлаштириш мақсадида ҳар бир алоҳида шаҳар ва туман бўйича ишлар жабҳа ва уларни бажариш муддатлари аниқ белгиланиши, бузиб ташланадиган, капитал реконструкция қилинадиган ва капитал таъмирлаш талаб этиладиган мактаблар жойлашган манзилларнинг хариталарини тузиш кўзда тутилсин ва шу асосда ҳар бир объект бўйича тиклаш ишлари мактаблардаги ўқув жараёнига зарар етказмаслиги учун уларни бажаришнинг аниқ дастурлари тайёрлансин.

11-банд. Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги, 2004 йил 1 октябргача:

мамлакатимиз корхоналарида ишлаб чиқарилаётган мактаб парталари, мактаблар учун мебель ва бошқа ўқув ускуналари танловини эълон қилсин ва кўргазмасини ташкил этсин;

мактаб ва ўқув ускуналарининг муайян турларини ишлаб чиқаришга доир давлат буюртмасининг беш йиллик дастурини ишлаб чиқсин;

12-банд. Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги, 2004 йил 1 сентябргача 2005-2009 йилларда мактабларни замонавий ўқув-лаборатория жиҳозлари ва компьютер техникаси билан жиҳозлаш бўйича махсус дастур тайёрласин ва Вазирлар Маҳкамасига киритсин.

Мазкур Дастурни тайёрлашда қуйидагилар кўзда тутилсин:

касб-хунар коллежлари ва академик лицейларни ўқув-лаборатория ускуналари билан жиҳозлаш услубиёти ва амалиётини мажбурий тарзда қўллаш;

Мактаб таълимини ривожлантириш Давлат умуммиллий дастурини ижро этиш муддатларида мактабларни замонавий компьютер техникаси билан жиҳозлаш, ихтисослаштирилган синфлар (физика, кимё, биология ва бошқа хоналар) ташкил этиш, бунда молиялаш манбалари, уларни таъмирлаш бўйича моддий база мавжудлиги, мактабларнинг тегишли мутахассис ва ўқитувчилар билан таъминланишини ҳисобга олиш.

12-банд. Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги:

бир ой муддатда 2004 йил 1 сентябрдан бошлаб ўқитувчилар учун меҳнатга ҳақ тўлаш ва тариф ставкалари тизимини қайта кўриб чиқиш юзасидан Вазирлар Маҳкамасига таклифлар киритсин, уларда истеъдодли, ўз касбига содиқ, таълим ва тарбия жараёнига катта ҳисса қўшган ўқитувчилар, биринчи навбатда, бошланғич синфлар ўқитувчиларини рағбатлантиришнинг самарали механизмни яратиш кўзда тутилсин;

ўқитувчиларга ҳақ тўлаш тизимини тармоқ сеткасига ўтказиш масалалари оммавий ахборот воситаларида, махсус семинарлар, конференциялар ва кенгашларда кенг муҳокама этилишини ташкил қилсин ва 2004 йил 1 октябргача Вазирлар Маҳкамасига аниқ таклифлар киритсин.

2. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2004 йил

7 июндаги «Бюджетдан ташқари мактаб таълими жамғармасини ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида»ги қарори. (№263)

10-банд. Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги Жамғарма ресурсларини шакллантиришда кенг қўламда кўмак ва ҳар томонлама ёрдам берсинлар.

3. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2004 йил

2 июлдаги «Умумтаълим мактаблари ўқитувчиларининг меҳнатини рағбатлантиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги

қарори. (№310)

3-банд. Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги, Молия вазирлиги билан биргаликда бир ой муддатда амалдаги қонун ҳужжатларига ушбу қарордан келиб чиқадиган ўзгартиришлар ва қўшимчалар тўғрисида Вазирлар Маҳкамасига таклифлар киритсин.

3. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2004 йил

9 июлдаги «2004-2009 йилларда мактаб таълимини ривожлантириш Давлат умуммиллий дастурини амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги қарори. (№321)

3-банд. Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги ушбу қарорнинг 2-бандида тасдиқланган параметрлардан келиб чиққан ҳолда 2005-2009 йилларда умумтаълим мактабларини тиклашнинг аниқ ҳудудий дастурларини бир ой муддатда ишлаб чиқсинлар ва тасдиқласинлар.

Шу билан бирга, капитал реконструкция қилиш ва капитал таъмирлаш даврида тикланаётган мактаблар ўқувчиларини яқинда жойлашган мактабларга ва бошқа умумтаълим муассасаларига, ўқув жараёнига зарар етказмаган ҳолда вақтинчалик ўтказишнинг аниқ жадвали ва жойлашуви ишлаб чиқилсин.

3-банд. Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги ҳар йили Инвестиция дастури лойиҳасини ва аниқ рўйхатларни шакллантиришда бузиб ташланадиган мактаблар ўрнига янгидан қуриладиган, капитал реконструкция қилинадиган, капитал ва жорий таъмирланадиган умумтаълим мактаблари сонини ва рўйхатини, ишларни молиялаштириш ҳажмларини белгилаган ҳолда, аниқ кўрсатсинлар. Бунда капитал реконструкция қилинадиган, капитал ва жорий таъмирланадиган мактабларни тиклаш ишларининг бир тоифасидан бошқасига ўтказиш қатъий тақиқлансин, 2-иловада кўрсатилган параметрларга қатъий риоя қилинсин.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2004 йил 19 февралдаги Ф-1910-сон фармойиши билан ташкил этилган Махсус комиссияга Ўзбекистон Республикаси Иқтисодиёт вазирлиги, Халқ таълими вазирлиги ва Молия вазирлигининг тақдимномасига биноан тасдиқланган умумий параметрлар доирасида умумтаълим мактабларини қуриш, капитал реконструкция қилиш, капитал ва жорий таъмирлашнинг ҳар йили тасдиқланадиган аниқ рўйхатига ўзгартириш киритиш ҳуқуқи берилсин.

3-банд. Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги, бузиб ташланадиган мактаблар ўрнига қуриладиган янги объектларни мактабларни капитал реконструкция қилиш ва капитал таъмирлаш ишларини фойдаланишга тайёр ҳолда бажариш шартларида ҳамда фақат тасдиқланган намунавий лойиҳалар бўйича пудрат танлов савдоларининг ўз вақтида ўтказилишини таъминласин;

мактабларни қуриш, капитал реконструкция қилиш ва таъмирлаш юзасидан буюртмачилар ва пудратчилар ўртасида пудрат шартномалари тузилиши ва шартнома мажбуриятлари бажарилиши устидан доимий мониторинг олиб борсин;

ҳар чоракда Вазирлар Маҳкамасига шартнома мажбуриятлари бажарилиши мониторинги натижалари, лойиҳалаштириш ва қурилиш ишларининг сифати тўғрисида ахборот тақдим этсин.

4. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2004 йил 5 августдаги «Ўзбекистон республикаси халқ таълими вазирлиги фаолиятини такомиллаштириш тўғрисида»ги қарори. (№372)

3-банд. Кадрлар тайёрлаш миллий дастури ва 2004-2009 йилларда мактаб таълимини ривожлантиришнинг Давлат умуммиллий дастурининг асосий принциплари ва устувор

йўналишларини амалга ошириш Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги фаолиятининг муҳим мақсадли вазифаси деб ҳисоблансин.

Қуйидагилар Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлигининг асосий вазифалари ва фаолияти йўналишлари этиб белгилансин:

мактабгача, умумий ўрта ва мактабдан ташқари таълим тизимини ривожлантиришга қаратилган ягона давлат сиёсатини амалга ошириш, педагог кадрларнинг, айниқса бошланғич синфлар ўқитувчиларининг малакасини ва касб даражасини ошириш;

умумий ўрта таълимнинг Давлат таълим стандартларини, ҳар томонлама ривожланган ва мустақил фикрлашга қодир бўлган шахсни шакллантириш учун шарт-шароитларни таъминлайдиган мактабгача ва мактабдан ташқари таълимга қўйиладиган талабларни такомиллаштириш;

ўқув-тарбия жараёнига ўқитишнинг замонавий илғор шакллари, янги педагогик ва ахборот технологияларини, маънавий-маърифий тарбиялашнинг самарали шакллари ва усулларини жорий этиш, тинчлик ва барқарорликни таъминлашга, мамлакатнинг тараққиёти ва халқ фаровонлигини оширишга қаратилган миллий мустақиллик ғояларини амалга ошириш;

идоравий бўйсунушидан ва муклчилик шаклларида қатъи назар мактабгача, умумий ўрта ва мактабдан ташқари таълим муассасалари фаолиятини мувофиқлаштириш ва уларга методик раҳбарлик қилиш;

мактабгача, умумий ўрта ва мактабдан ташқари таълим учун ўқув ва ўқув- методик адабиётларнинг янги авлодлари яратилиши ва нашр этилишини ташкил этиш;

идоравий мансуб таълим муассасаларида моддий-техник шарт-шароитларнинг янада мустаҳкамланишини таъминлайдиган норматив база яратиш, жамият ва давлат манфаатларини қониқтирадиган таълим сифати ва мазмунини ошириш;

tizimmi asosda педагог кадрлар тайёрлаш, уларнинг малакасини ошириш ва уларни қайта тайёрлашни ташкил этиш, жамиятда таълим ходимларининг ижтимоий мақомини ошириш чора-тадбирларини ишлаб чиқиш.

2-банд. Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирига, зарурат бўлганда, вазирлик марказий аппарати тузилмасига ходимларнинг белгиланган чекланган умумий сони доирасида ўзгартиришлар киритиш ҳукуқи берилсин.

3-банд. Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги Давлат тест маркази билан биргаликда:

бир ой муддатда Халқ таълими тизими органлари ва ўқув юртларининг раҳбар ва педагог кадрлари аттестацияси тўғрисидаги низомни ишлаб чиқсин ва белгиланган тартибда рўйхатдан ўтказсин.

2005 йил 1 январгача бўлган муддатда халқ таълимини бошқариш ҳудудий органларининг раҳбар кадрларини, педагогика институтларининг раҳбарлари ва профессор-ўқитувчилар таркибини, шунингдек умумтаълим мактаблари раҳбарларини аттестациядан ўтказсин.

5. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2004 йил 29 августдаги «Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими Вазирлиги ҳузуридаги Болалар спортини ривожлантириш жамғармаси фаолиятини ташкил этиш тўғрисида»ги қарори. (№410)

6-банд. Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги Болалар спортини ривожлантириш жамғармаси билан биргаликда бир ой муддатда 2004-2009 йилларда Мактаб таълимини ривожлантириш Давлат умуммиллий дастури амалга оширилишининг муҳим таркибий қисми сифатида Болалар спортини ривожлантириш масалалари бўйича мувофиқлаштирилган ишлар дастурини ишлаб чиқсин.

Болалар спортини ривожлантириш дастури ва 2004-2009 йилларда Мактаб таълимини ривожлантириш Давлат умуммиллий дастурининг ўзаро боғлиқлиги бўйича ишларни мувофиқлаштириш масалалари Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлигининг Мактаб таълимини ривожлантириш Давлат умуммиллий дастури амалга оширилиши мониторинги бошқармасининг болалар спортини ривожлантириш бўлимига юклансин.

6. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2004 йил 21 октябрдаги «2005-2009 йилларда умумтаълим мактабларини мебель, замонавий ўқув-лаборатория асбоб-ускуналари, компьютер техникаси ва спорт анжомлари билан таъминлаш дастури тўғрисида»ги қарори. (№493)

5-банд. Белгилаб қўйилсинки:

умумтаълим мактабларини мебель, замонавий ўқув-лаборатория асбоб-ускуналари, компьютер техникаси ва спорт анжомлари билан жиҳозлаш қонун ҳужжатларига мувофиқ тендер савдолари ўтказиш йўли билан амалга оширилади;

мактаб мебелли, замонавий ўқув-лаборатория асбоб-ускуналари, компьютер техникаси ва спорт анжомлари харид қилиш юзасидан тузиладиган шартномалар Қорақалпоғистон Республикаси Вазирлар Кенгаши, вилоятлар ва Тошкент шаҳар ҳокимликлари ҳузуридаги ягона буюртмачи хизматлари томонидан ҳудудий халқ таълими органлари билан биргаликда тузилади;

мактаб мебелли, замонавий ўқув-лаборатория асбоб-ускуналари, компьютер техникаси ва спорт анжомлари етказиб бериш юзасидан шартномаларда аванс тўлови камида 30 фоиз миқдорида назарда тутилади, кейинчалик амалда етказиб бериш ҳажмидан келиб чиққан ҳолда ҳар ойда тўланади;

етказиб бериш сифати ва муддатлари, шунингдек товарлар ва хизматларга ўз вақтида ҳақ тўлаш бўйича шартнома шартларининг бажарилиши мониторинги Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги томонидан амалга оширилади.

6-банд. Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги Иқтисодиёт вазирлиги ва Молия вазирлиги билан биргаликда 1-3-иловаларга мувофиқ тасдиқланган 2005-2009 йилларда умумтаълим мактабларини жиҳозлашнинг кўрсаткичларидан келиб чиққан ҳолда ҳар йили 1 октябргача келгуси йилда умумтаълим мактабларини мебель, ўқув-лаборатория асбоб-ускуналари, компьютер техникаси ва спорт анжомлари билан жиҳозлашнинг аниқ дастурини ишлаб чиқсин ҳамда тасдиқлаш учун Махсус комиссияга тақдим этсин.

Ҳар йиллик аниқ дастурларни шакллантиришда ҳар бир мактабнинг амалда моддий-техник таъминланганлиги қатъий ҳисобга олинсин ҳамда мактаб мебелли, ўқитишнинг техник воситалари, кўргазмалли ўқув қўлланмалари, лаборатория асбоб-ускуналари, приборлар, компьютер техникаси ва спорт анжомлари асоссиз ҳисобдан чиқарилишига йўл қўйилмасин.

7. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2005 йил 25 ноябрдаги “Халқ таълими ходимлари меҳнатига ҳақ тўлаш тизимини такомиллаштириш ва уни моддий рағбатлантиришни кучайтириш чора-тадбирлари тўғрисида” қарори (№ПҚ-227)

2-банд. Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги, Меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш вазирлиги ҳамда Молия вазирлигининг:

2006 йил 1 январдан бошлаб халқ таълими муассасалари ходимларининг малака тоифалари ва лавозимлари бўйича базавий тариф ставкаларини белгилаган ҳолда халқ таълими муассасалари педагоглари ва раҳбар ходимлари меҳнатига ҳақ тўлашнинг такомиллаштирилган тизимини жорий этиш;

ўқитувчиларга тарбиявий ва синфдан ташқари ишларни бажарганлик, касб маҳорати ва ўқув жараёнига қўшган аниқ ҳиссаси, юқори натижалар ва таълим сифати учун базавий ставкаларга устама ҳақ, шунингдек ушбу муассасаларнинг ходимларига бир марта бериладиган

мукофотлар ва моддий ёрдам бериш учун Умумтаълим муассасаларининг ўртак кўрсатган ходимларини рағбатлантиришнинг директор жамғармасини ташкил этиш;

қонун ҳужжатларида белгиланган устамаларни, шунингдек мукофотлар ва моддий ёрдам бериш учун умумтаълим муассасаларидан ташқари Мактабгача, мактабдан ташқари ва халқ таълими бошқа муассасалари ходимларини моддий рағбатлантириш жамғармасини сақлаб қолиш тўғрисидаги таклифига розилик берилсин.

Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлигининг умумтаълим муассасалари ходимларининг меҳнат ҳақини такомиллаштиришга қаратилган чора-тадбирларини амалга ошириш ҳисобидан уларнинг иш ҳақи келгуси йилда барча ҳақ тўлаш манбалари ҳисобига (ҳар йилги индексациялар бу ҳисобга қирмайди) ўрта ҳисобда 1,3 барабар оширилиши маълумот учун қабул қилинсин.

8. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2005 йил 25 ноябрдаги “2005-2009 йилларда умумтаълим мактаблари учун дарсликлар ва ўқув-методик қўлланмалар нашр этиш дастури тўғрисида” қарори (№-548)

3-банд. Белгилаб қўйилсинки:

умумий ўрта ва ўрта махсус, касб-хунар таълими таълим муассасалари учун янги дарсликлар ва ўқув-методик комплексларни яратиш, уларни нашр этишга давлат буюртмасини жойлаштириш танлов асосида амалга оширилади;

умумтаълим мактаблари, академик лицейлар ва касб-хунар коллежлари учун дарсликлар ва ўқув-методик комплексларни харид қилиш маҳаллий бюджетлар маблағлари ҳисобига Қорақалпоғистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги, вилоятлар халқ таълими бошқармалари ва Тошкент шаҳар халқ таълими бош бошқармаси, шунингдек ўрта махсус, касб-хунар таълими ҳудудий бошқармалари томонидан амалга оширилади.

5-банд. Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги:

2005-2009 йилларда умумтаълим мактаблари учун дарсликлар ва ўқув-методик комплекслар нашр этишнинг 1а ва 1б-иловаларга мувофиқ тасдиқланган прогноз кўрсаткичларидан келиб чиққан ҳолда ҳар йили келгуси йилда нашр этиш мўлжалланган ўқув адабиётларининг аниқ рўйхатини ва тиражини белгиласин ва тасдиқласин;

умумий ўрта таълимнинг такомиллаштирилган давлат таълим стандартлари, дарсликларга нисбатан янгиланган методик талаблар асосида ўқув адабиётлари 2-иловага мувофиқ муддатларда яратилишини ва нашр этилишини таъминласин;

Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги билан биргаликда, Дарсликларнинг республика айланма фондини яратишни ҳамда мактаблар ўқувчиларини ушбу фонд ҳисобига дарсликлар билан таъминлаш тартибини назарда тутувчи мактаблар ўқувчиларини дарсликлар билан таъминлашнинг самарали механизмини жорий этиш юзасидан 2004 йил охиригача таклиф тайёрласин ва Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасига киритсин;

Ўзбекистон алоқа ва ахборотлаштириш агентлиги, Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги билан биргаликда 2005-2009 йилларда умумтаълим мактаблари учун давлат таълим стандартлари талабларига мувофиқ юқори самарали мультимедий тизимларини ҳамда ўқув адабиётлари ва қўлланмаларнинг компьютер электрон турларини яратиш дастурини ишлаб чиқсин ва белгиланган тартибда тасдиқласин.

9. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2005 йил 21 декабрдаги “Халқ таълими ходимлари меҳнатига ҳақ тўлашнинг такомиллаштирилган тизимини яратиш ва моддий рағбатлантириш тўғрисида” қарори (№275)

5-банд. Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги Меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш вазирлиги, Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Давлат тест маркази

билан биргаликда, Молия вазирлиги билан келишган ҳолда, икки ҳафта муддатда Умумтаълим муассасаси-мактаб ҳузуридаги махсус комиссия тўғрисидаги низомни ишлаб чиқсин ва белгиланган тартибда тасдиқласин, унда:

махсус комиссиянинг ҳуқуқлари ва масъулияти, унинг мажлисларини ўтказиш ва қарорлар қабул қилиш тартибини;

педагог меҳнатни баҳолаш мезонлари асосида ўқитувчиларнинг базавий тариф ставкаларига устамаларнинг аниқ миқдорларини белгилаш тартибини;

Директор жамғармаси маблағларидан мақсадли фойдаланилишини назорат қилиш тартиби ва мансабдор шахсларнинг масъулиятини;

махсус комиссияларнинг самарали фаолият кўрсатиши билан боғлиқ бошқа масалаларни тартибга солиш назарда тутилсин.

5-банд. Ўзбекистон Республикаси Меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш вазирлиги Халқ таълими вазирлиги ва Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Давлат тест маркази билан биргаликда бир ой муддатда халқ таълими ходимлари асосий лавозимларининг малака тавсифларини ҳамда Рахбар ва педагог кадрларни аттестациядан ўтказиш ва уларга малака тоифалари бериш тартиби тўғрисидаги Низомни, кейинчалик уларни Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигида рўйхатдан ўтказган ҳолда, қайта кўриб чиқсин ва белгиланган тартибда тасдиқласин, уларда:

педагог ходимлар малакасини, билим даражасини ва педагогик маҳоратини баҳолашнинг улар малакаси ҳолисона баҳоланишини таъминловчи мезонларини такомиллаштириш, шунингдек педагог малакаси пасайган тақдирда белгиланган тоифани пасайтириш;

ўқитувчилар лавозимиға фақат олий ёки ўрта махсус, касбий маълумотга эга бўлган ходимлар қабул қилинадиган тартибни белгилаш;

малака тоифаси бериш учун зарур бўлган энг кам стаж муддатларини белгилаш назарда тутилсин.

7-банд. Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги:

Ўзбекистон Республикаси Меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш вазирлиги, Қорақалпоғистон Республикаси Вазирлар Кенгаши, вилоятлар ва Тошкент шаҳар ҳокимликлари билан биргаликда 2006 йил 1 январгача халқ таълими муассасалари ходимлари меҳнатига ҳақ тўлашнинг такомиллаштирилган тизимини жорий этиш юзасидан, айниқса жойларда зарур тайёргарлик ва тушунтириш ишларини амалга оширсин;

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Давлат тест маркази билан биргаликда 2006-2007 йиллар мобайнида умумтаълим муассасаларининг барча педагог ходимларини аттестациядан ўтказсин ҳамда унинг натижаларига кўра ходимларга тегишли малака тоифаларини белгиласин.

Амалга оширилган ишлар тўғрисида Вазирлар Маҳкамасининг 2006 йил I ярим йиллиги якунлари бўйича мажлисида ахборот берилсин.

8-банд. Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги, Қорақалпоғистон Республикаси Вазирлар Кенгаши, вилоятлар ва Тошкент шаҳар ҳокимликлари халқ таълими муассасалари ходимлари меҳнатига ҳақ тўлашни такомиллаштириш билан боғлиқ чора-тадбирларнинг амалга оширилиши устидан қаттиқ мониторинг ўрнатсинлар.

10. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2006 йил 16 февралдаги “Педагог кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш тўғрисида”ги қарори (№25)

2-банд. Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги, Халқ таълими вазирлиги:

манфаатдор вазирликлар ва идоралар билан биргаликда икки ой муддатда амалдаги норматив ҳужжатлар ва ўқув-методик ҳужжатларни тасдиқланган Педагог кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини оширишга қўйиладиган давлат талабларига мувофиқлаштирсинлар;

Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги билан биргаликда бир ой муддатда таълимнинг ушбу турига ажратиладиган бюджет маблағлари доирасида педагог кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш таълим муассасаларининг намунавий ташкилий тузилмасини ва намунавий штатларини, шунингдек маблағларни режалаштириш ва сарфлаш тартибини қайта кўриб чиқсинлар ва белгиланган тартибда тасдиқласинлар;

ҳар йили Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Давлат тест маркази билан биргаликда қайта тайёрлаш ва малака ошириш таълим муассасалари ўқув-методик жараёни сифати ва улар педагоглари касб малакаси даражасининг мазкур қарор билан тасдиқланган Давлат талабларига мувофиқлигининг тезкор диагностикасини амалга оширсинлар.

11. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2006 йил 31 майдаги “Умумтаълим мактабларини дарсликлар билан таъминлашни такомиллаштириш борасидаги қўшимча чора тadbирлар тўғрисида”
ги қарори (№ПҚ-362)

3-банд. Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги ҳар йили 1 декабргача:

кейинги ўқув йилига тавсия этиладиган дарсликлар рўйхатини, шунингдек янгиланган варианты чиқарилгани муносабати билан бекор қилинган дарсликлар рўйхатини ота-оналарга маълум қилишни;

умумтаълим мактаблари кутубхона фондларининг зарур дарсликлар ва ўқув-методик қўлланмалари билан таъминланганлигини, шунингдек утилизация қилинадиган жисмоний ва маънавий эскирган дарсликлар ҳамда ўқув-методик қўлланмаларини аниқлаш мақсадида мазкур кутубхона фондларини хатловдан ўтказишни;

навбатдаги ўқув йили учун ўқитиладиган тиллар, номлар ва синфларга қараб умумтаълим мактаблари учун дарсликлар ва ўқув-методик қўлланмаларининг ихтисослаштирилган ярмаркалари, педагоглар жамоатчилиги ва ўқувчиларнинг ота-оналари фикрини ўрганиш, шунингдек хатловдан ўтказиш натижалари асосида предметлар бўйича дарсликлар ҳамда ўқув-методик қўлланмалари чиқариш ва сотишга прогноз квоталари шакллантирилишини таъминласин.

4-банд. Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги, Соғлиқни сақлаш вазирлиги билан биргаликда бир ой муддатда дарсликлар ҳамда ўқув қўлланмаларининг нашриёт расмийлаштируви ва матбаа ижроси давлат стандартини белгиланган тартибда қайта кўриб чиқсин ва қайтадан тасдиқласин, уларнинг санитария-гигиена нормаларига мувофиқлиги ҳамда белгиланган фойдаланиш муддати давомида тегишли жисмоний ҳолатини таъминлашни ҳисобга олган ҳолда уларни нашр этиш чоғида фойдаланадиган қоғоз ҳамда бошқа матбаа материалларининг сифат кўрсаткичларига нисбатан талаблар оширилишига алоҳида эътибор қаратсин;

матбаа корхоналарида ўрнатилган стандартларга риоя этилиши устидан самарали ички назорат механизмини жорий этсин.

7-банд. Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги, Молия вазирлиги бошқа манфаатдор вазирликлар ва идоралар билан биргаликда бир ой муддатда Умумтаълим мактабларини дарсликлар ва ўқув-методик қўлланмалари билан таъминлаш тартиби тўғрисидаги низомни ишлаб чиқсин ва тасдиқласин, унда қуйидагилар назарда тутилсин:

умумтаълим мактабларининг кутубхона фондлари учун ҳамда ярмарка савдоси ва чакана савдо тармоғи орқали эркин сотиш учун дарсликлар ва ўқув-методик қўлланмалари тайёрлашга буюртманомани шакллантириш ва бажариш;

умумтаълим мактабларининг айрим тоифадаги ўқувчиларини давлат бюджети маблағлари ҳисобига дарсликлар билан аниқ таъминлаш;

дарсликларни ижарага бериш тартиби;

кутубхоналардаги дарсликлар ва ўқув-методик қўлланмаларни сақлаш учун тегишли шарт-шароитларни таъминлаш ҳамда ўқувчилар ўртасида дарсликларни авайлаб асраш туйғусини ривожлантиришга йўналтирилган тарбиявий ишлар олиб борилишини ташкил этиш умумтаълим мактаблари кутубхоначилари меҳнати натижаларига баҳо бериш мезонлари;

фойдаланишга яроқсиз бўлиб қолган дарсликлар ва ўқув-методик қўлланмаларни утилизация қилиш.

12. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2006 йил 27 июлдаги “Умумтаълим мактаблари битирувчиларини академик лицейлар ва касб-ҳунар коллежларида таълим олишларини янада кенгайтириш чора-тадбирлари тўғрисида” ги қарори (ПҚ-427)

2-банд. Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги:

"Истеъдод" жамғармаси билан биргаликда бир ой муддатда юқори синф ўқитувчиларининг кейинчалик ўрта махсус, касб ҳунар таълими тизимида ишлашлари учун қайта ихтисослашувини назарда тутган ҳолда уларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш бўйича мақсадли курслар ташкил қилсин;

Меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш вазирлиги билан биргаликда умумтаълим мактабларидаги юқори синфларнинг тугатилиши муносабати билан, ишидан бўшайдиган ўқитувчиларни, жумладан, касб-ҳунар коллежлари ва академик лицейларга энг малакали ўқитувчиларни қабул қилиш ҳисобига иш билан таъминлаш масалаларини ҳал этсин.

3-банд. Ўзбекистон Республикаси, Халқ таълими вазирлиги бир ой муддатда республиканинг олий таълим муассасалари қошида кўшимча академик лицейлар ташкил этиш бўйича Вазирлар Маҳкамасига асосли таклифлар киритсин.

13. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2007 йил 26 февралдаги “Халқ таълими муассасаларини молиялаштириш механизмини такомиллаштириш тўғрисида”ги Фармони (№ПФ-3857)

3-банд. Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги, Қорақалпоғистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги, вилоятлар ва Тошкент шаҳар халқ таълими бошқармалари, халқ таълими туман ва шаҳар бўлимлари мактабгача тарбия, умумий ўрта ва мактабдан ташқари таълим муассасаларидаги услубий ва таълим-тарбия ишларини такомиллаштириш масалаларини ўз фаолияти марказида тутсин ва бунда қуйидагиларга асосий эътиборни қаратсин:

халқ таълими муассасалари томонидан Ўзбекистон Республикасининг "Таълим тўғрисида"ги Қонуни қоидаларига ҳамда умумий ўрта таълимнинг белгиланган давлат таълим стандартларига риоя этилиши мониторингини амалга ошириш;

идоравий бўйсунлиши ва мулкчилик шаклидан қатъи назар, таълим муассасаларига услубий раҳбарликни такомиллаштириш, замонавий таълим шакллари, янги педагогик ва ахборот технологиялари, маънавий-ахлоқий тарбиянинг самарали шакл ва усулларини таълим-тарбия жараёнига татбиқ этиш;

республика етакчи ўқитувчилари ва умумтаълим муассасаларининг ижобий иш тажрибасини ўрганиш ва умумлаштириш ҳамда унинг умумтаълим мактаблари ўқув-услубий ва тарбиявий ишида кенг оммалашувига кўмаклашиш;

2004-2009 йилларда Мактаб таълимини ривожлантириш Давлат умуммиллий дастурида назарда тутилган чора-тадбирларнинг вилоятлар, шаҳар ва туманларда рўёбга чиқарилишини таъминлаш борасидаги тадбирлар комплексини амалга ошириш.

14. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2007 йил 2 январдаги “Халқаро тараққиёт уюшмаси иштирокида “Мактаб таълимини ривожлантириш” лойиҳасини амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида” ги қарори (ПҚ-551)

3-банд. Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги ушбу лойиҳанинг ижро этувчи агентлиги этиб белгилансин ва унинг зиммасига қуйидаги вазифалар юклансин:

ХТУ қарз маблағларидан мақсадли ва ўз вақтида фойдаланиш ҳамда лойиҳани самарали амалга ошириш устидан қатъий назоратни амалга ошириш;

лойиҳани амалга ошириш доирасида товарлар, ишлар (хизматлар)ни харид қилиш бўйича тендер ва баҳолаш комиссияларининг таркибини тасдиқлаш.

4-банд. Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги манфаатдор вазирликлар ва идоралар билан биргаликда икки ой муддатда мазкур лойиҳанинг техник-иқтисодий ҳисоб-китобларини ишлаб чиқсин ва тасдиқласин.

15. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2007 йил 29 мартдаги “Умумтаълим мактабларининг намунавий штатларини тартибга солиш чора-тадбирлари тўғрисида” ги қарори (ПҚ-609)

5-банд. Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги, Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги, молия органлари ва халқ таълими ҳудудий бўлинмалари:

икки ой муддатда умумтаълим мактаблари (мактаб-интернатлари) штат жадвали ва харажатлар сметасини мазкур қарор қоидаларига мувофиқлаштирилишини таъминласин;

2007 йилнинг 15 июнидан кечиктирмай юридик шахс мақомига эга барча умумтаълим мактаблари (мактаб-интернатлари) томонидан Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги Ғазначилигининг мутасадди ҳудудий бўлинмаларида шахсий ҳисобрақамларнинг очилишини яқунласин.

16. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2007 йил 1 майдаги “Ўн икки йиллик таълимга тўлиқ ўтиш ҳамда тошкент шаҳридаги янги қурилаётган ва реконструкция қилинаётган касб-хунар коллежлари ва академик лицейлар объектларини 2007-2008 ўқув йилига ўз вақтида тайёрлашга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида” ги қарори (ПҚ-633)

5-банд. Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги, Ўрта махсус, касб-хунар таълими маркази Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги ҳамда “Истеъдод” жамғармаси билан биргаликда:

академик лицейлар ва касб-хунар коллежларига олий таълим муассасаларидаги етакчи ўқитувчилардан юқори малакали педагог кадрлар ҳамда мутахассис-амалиётчилар, шунингдек умумтаълим мактаблари 10-11-синфларининг бўшайдиган юқори малакали ўқитувчилари жалб этилишини таъминласин;

умумтаълим мактабларининг бўшайдиган юқори синф ўқитувчиларини кейинчалик ўрта махсус, касб-хунар таълими тизимида ишлашлари учун уларни ихтисослашган мақсадли курсларда қайта тайёрлаш ва қайта йўналтирилишни ташкил этсин;

Меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш вазирлиги билан биргаликда умумтаълим мактабларидаги юқори синфларнинг тугатилиши муносабати билан бўшайдиган ўқитувчиларни иш билан таъминлаш масалаларини ҳал этсин.

7-банд. Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги, Халқ таълими вазирлиги, Тошкент шаҳар ҳокимлиги жамоат ташкилотлари билан биргаликда:

умумтаълим мактаблари 9-синф битирувчилари ва уларнинг ота-оналари ўртасида академик лицейлар ва касб-ҳунар коллежларида ўқишнинг афзалликлари ва кенг имкониятлари, уларнинг жиҳозланиш даражаси ҳамда қўлланилаётган замонавий педагогик технологиялар тўғрисида кенг қўламдаги тушунтириш ишларини олиб борсин;

академик лицейлар ва касб-ҳунар коллежларидаги таълим йўналишларининг тақдимотини, шунингдек таълим муассасаларида «очик эшиклар куни»ни ташкил этсин.

17. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2006 йил 7 июндаги “Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги ҳузурида мультимедиа умумтаълим дастурларини ривожлантириш марказини ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида” ги қарори (№110)

4-банд. Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлига Марказнинг тасдиқланган тузилмасига юкланган вазифаларга мувофиқ, ходимларининг белгиланган сони ва иш ҳақи фонди доирасида ўзгартиришлар киритиш ҳуқуқи берилсин.

5-банд. Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги бир ой муддатда:

Марказ тўғрисидаги низомни ишлаб чиқсин ва белгиланган тартибда тасдиқласин;

Марказни таълим берадиган электрон мультимедиа дастурларини ишлаб чиқиш, жорий этиш ва улардан фойдаланиш соҳасидаги юқори малакали мутахассислар, шунингдек лойиҳани самарали амалга оширишни кафолатловчи бошқа мутахассислар билан бутлаш чора-тадбирларини кўрсин.

18. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2007 йил 30 мартдаги “Халқ таълими муассасаларининг молиявий-иқтисодий таъминотини такомиллаштириш чора-тадбирларини амалга ошириш тўғрисида” қарори (№63)

1-банд. Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги ва Халқ таълими вазирлиги Қорақалпоғистон Республикаси Вазирлар Кенгаши, вилоятлар ва Тошкент шаҳар ҳокимликлари билан биргаликда 2-иловага мувофиқ таркибда тегишли ҳудудий комиссиялар ташкил этсинлар.

Республика комиссиясига ва ҳудудий комиссияларга 2007 йил 1 июнгача бўлган муддатда:

халқ таълими муассасаларига марказлаштирилган хўжалик хизмати кўрсатиш бўйича марказлаштирилган бухгалтериялар ва гуруҳларнинг мол-мулкни белгиланган тартибда тегишли молия органлари балансига қабул қилиб олиш учун ушбу мол-мулкни хатловдан ўтказишни ташкил этиш;

ҳар бир халқ таълими муассасаси бўйича харажатлар сметалари ва молиявий ҳужжатларнинг моддама-модда хатловдан ўтказилишини таъминлаш, бунда муассасаларнинг коммунал, фойдаланиш харажатлари ва бошқа сарф-харажатларга бўлган эҳтиёжи уларнинг ўқувчилар сонига ва типига қараб ушбу муассасаларнинг харажатлар сметаларида назарда тутилган ажратиладиган маблағларга мувофиқ бўлишига алоҳида эътибор бериш;

халқ таълими муассасаларининг тегишли ташкилотлар ва муассасалар билан қарзларини 2007 йил 1 апрелдаги ҳолатига кўра солиштириш далолатномалари тузилишини назорат қилиш, шунингдек ушбу муассасаларнинг дебиторлик-кредиторлик қарзларини ундириш ва узиш бўйича зарур чора-тадбирлар кўрилишини таъминлаш вазифаларини амалга ошириш юклансин.

2-банд. Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги, Қорақалпоғистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги, вилоятлар ва Тошкент шаҳар халқ таълими бошқармалари, туман ва шаҳар халқ таълими бўлимлари ҳудудий молия органлари билан биргаликда 2007 йил мобайнида мактаб-интернатлар ва умумтаълим мактабларини малакали бухгалтерлар билан таъминласинлар.

19. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2007 йил 25 октябрдаги “Мактабгача таълим соҳасидаги норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни тасдиқлаш тўғрисида” қарори (№225)

2-банд. Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги Қорақалпоғистон Республикаси Вазирлар Кенгаши, вилоятлар ва Тошкент шаҳар ҳокимликлари билан биргаликда:

уч ой муддатда фаолият кўрсатаётган мактабгача таълим муассасалари фаолиятини ушбу қарор билан тасдиқланган низомлар талабларига мувофиқлаштирсин;

мактабгача таълим муассасалари фаолияти устидан мунтазам назоратни таъминласин, уларга ўзларига юкланган вазифаларни амалга оширишида ҳар томонлама қўмаклашсин.

20. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2007 йил 31 июлдаги “Оилавий болалар уйлари тўғрисидаги низомни тасдиқлаш ҳақида” қарори (№158)

2-банд. Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги Соғлиқни сақлаш вазирлиги, Меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш вазирлиги, Қорақалпоғистон Республикаси Вазирлар Кенгаши, вилоятлар ва Тошкент шаҳар ҳокимликлари билан биргаликда:

фаолият кўрсатаётган оилавий болалар уйлари фаолиятини уч ой муддатда ўргансин ва уларни ушбу қарор билан тасдиқланган Низом талабларига мувофиқлаштирсин;

оилавий болалар уйлари фаолиятининг мунтазам назорат қилинишини таъминласин, улар зиммасига юкланган вазифаларни амалга оширишида ҳар томонлама қўмаклашсин

МАВЗУ: География фани буйича умумий ўрта таълим

такомиллаштирилган ДТСнинг мақсади ва уни жорий

этиш” (2 соат назарий)

Мақсад: География таълимини ўқитишда ўқувчиларга ер хақидаги илмий дунёкарашларини шакллантириш, социал-иқтисодий билимларини таркиб топтириш, дунё давлатлари ва турли регионлардаги жамият ва табиатни ўзаро боғлиқдигини географик объектлар, жараён ва ҳодисалар ҳақидаги билим ва тушунчалар билан қуроллантириш ва географик маданиятни тарбиялаш.

ҚУРГАЗМАЛИЛИК:

1. Умумий ўрта таълимнинг давлат таълим стандарта ва ўқув дастури.
2. Ўқув дарсликлари.
3. Турли географик хариталар ва глобуслар.
4. Географияга оид илмий оммабоп курсатувлар жамланган компакт дисклар.

Режа: 1. География таълимининг мақсад ва вазифалари.

2. Таълим мазмунининг мажбурий минимуми.

3. Ўқув дастури.

4. Билим ва малакаларга қўйиладиган талаблар.

География - инсоният яшовчи сайёра, яъни Ер хакида тулик тасаввур хосил килиш учун маълумот беришга қаратилган ягона уқув фанидир. География таълими Ер қуррасида руй берувчи ва социал иқтисодий жараёнлар ва ходисларни ургатади. Шунга қараб география икки йирик тармоққа: табиий география ва ижтимоий-иқтисодий географияга бўлиб урганилади.

География таълими уқувчиларда Ер хақидаги илмий дунёқарашни шакллантиради, социал-иқтисодий билимларни таркиб топтиради, дунё давлатлари ва турли регионлардаги жамият ва табиатнинг узаро боғлиқлиги, географик объект, жараён ва ходисалар хақидаги билим ва тушунчалар билан қуроллантиради. Бу эса, Ер қуррасининг табиий манзараси, ишлаб чиқариш самарадорлигини ошириш, аҳоли турмуш даражасини ошириш, атроф-муҳит ҳолатини яхшилаш воситалари ва усуллари хақида мантикий фикрлашга ургатади. Бинобарин, география таълими уқувчиларда умуминсоний маданиятнинг таркибий қисми бўлган географик маданиятни тарбиялайди.

Мактаб географияси таълими олдида қўйилган мақсад ва вазифалар Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими Вазирлиги томонидан тасдиқланган

"Мактаб географиясини қайта қуришни илмий-услубий концепцияси"да умумий тарзда қўйидагича белгиланган:

- дунёни яхлит идрок этишни, географик қадрларда мушоада юритишни, бир суз билан айтганда географик маданиятни тарбиялаш;
- теварак-атрофни идрок қилишни муҳим воситаси ва услуби бўлган харитадан муҳирона фойдалана билишни урганиш;
- хар қандай, шаҳе табиат ва жамият билан муносабатни энг сжил меъёрларига амал қилишни, бунинг муҳим шарти эса уларга комплекс ёндашиш зарурлигини англамоқ;
- хар бир фукдронинг узи яшаб турган ижтимоий муҳитда самарали фаолият қурсатишига зарур бўлган билим ва малака бериши билан руёбга чиқиши ва ривожлантиришни таъминлаш.

География фани олдида қўйилган юқоридаги вазифаларни бажарилишини назорат қилиш таълим стандарти воситасида амалга оширилади. География бўйича таълим стандарти умумий урта таълим мактабларида география фанининг таянч мазмуни қирраларини ҳамда битирувчиларнинг географиядан тайёргарлик даражасини белгиловчи меъёрлар мажмуаси бўлиб, у давлатнинг таълим соҳасидаги меъерий хужжати сифатида истеъфода этилади. Давлат таълим стандартида белгилаб қўйилган қурсаткичларга эришиш давлат томонидан талаб қилинади ва уз навбатида бу қурсаткичларга эришиш учун зарур бўлган таълим олиш имкониятлари таъминланади.

География фани бўйича минимал даражаси 9 йиллик мактаб география таълими мазмунини қамраб олувчи қўйидаги 6 йуналишга бўлинади:

1. Географиянинг назарий асослари.
2. Географик тадқиқот методлари.
3. Табиий ва социал-иқтисодий объектлар.
4. Ходиса ва жараёнлар.
5. Одамни идрок этишнинг моддий ва маънавий маданиятда фойдаланиши.
6. Худуд географик тавсифининг тузилиши.

Географиянинг назарий асослари.

- географик қобик ва табиат комплекслари хақидаги таълимот;
- географик зоналар хақидаги таълимот;
- материклар табиати хақидаги таълимот;
- районлаштиришнинг назарияси;
- географик урин хақидаги таълимот;
- сув мувозанати назарияси;
- дунё океани хақидаги таълимот;
- ҳаво массалари ҳақидаги таълимот;

- релъефнинг морфоструктуралари ва морфоскульптуралари назарияси;
- меҳнатнинг географик тақсимои назарияси;
- ҳудудий ишлаб чиқариш комплекслари назарияси;

ишлаб чиқариш кучларини жойлаштириш;

Умумий урта таълим мактабларининг укувчилари география билан укув предмети сифатида 5-синфдан танишади.

5-синфда табиий география курсини кириш мавзусини урганиш давомида болалар умуман география фани, унинг тармоклари, ривожланиш тарихи, тадқиқот усуллари билан танишади, географик кашфиётлар ҳақида тасаввур олади. Бу бўлимда укувчилар эътибори географияни ривожлантиришга катта ҳисса қўшган туркистонлик олимларга, хусусан Мухаммад ал-Хоразмий, Абу Райхон Беруний, Аҳмад ал-Фарғоний, Ибн Сино, Мирзо Улугбек Зағрирддин Мухаммад Бобурларнинг ишларига алоҳида қаратиш лозим. Шу билан бирга географиянинг, географик билимларнинг ҳалқ, ҳужалигини юритишда, экологик шароитни яхшилашда, табиатни муҳофаза қилишдаги аҳамиятини болалар тушуниб олишлари лозим. Жой тарҳи (плани) бўлимини урганиш вақтида укувчилар жой тарҳи, тарҳ шартли белгилари, масштаб, унинг турлари, азимут бурчаги, табиий ва мутлақ баландликлар, горизонталлар тарҳ тузишнинг энг оддий усуллари билан олади.

Географик хариталар бўлимида укувчилар ернинг улчамлари, глобус, географик хариталар, дунё харитаси, ярим шарлар хариталари, Ўзбекистоннинг хариталари, меридианлар (туш қизиги), параллеллар, градус (даража), тугри географик кенлик, географик узунлик, географик координаталар, хариталарнинг шартли белгилари, баландлик тушунчалари маълумларини билан олади.

"Ер Кўш тизимида" мавзусида оламнинг мураккаб тузилганлиги, юлдузлар, галактика, Кўш, қуёш тизими, сайёралар, уларнинг йулдошлари, бошқа осмон jismlari, Ернинг сайёра сифатида Кўш тизимида тутган урни ҳақида билим берилади.

"Ер қобиклари" мавзусида Ер қобиклар ҳақида маълумот берилади.

"Ер юзида усимлик ва ҳайвонлар" мавзуси укувчиларнинг срда тирик мавжудотларнинг хилма-хиллиги, организмнинг узаро алоқадорлиги, инсоннинг усимлик ва ҳайвонларга, уларнинг географик тарқалишига таъсири, Ер, ҳаво қобигининг газ таркибига, гидросферага, литосферага таъсири, органик тоғ жинслари, тупроқ, унинг ҳосилдорлиги каби тушунчалар мазмуни билан танишади.

Табиат комплекслари мавзусида олдинги утган мавзуларга таяниб, табиат комплекслари, уларнинг алоқадорлиги, табиат комплексларини ҳосил қилиши тушунилади.

Одам мавзусида укувчилар ерда одамнинг пайдо бўлиши ҳақида дин ва фан қарашлари, дунё аҳолисининг сони, ирқлар, аҳоли яшайдиган манзил ҳақида маълумот бериш.

Табиий география бошланғич бошланғич курсини урганиш жараёнида укувчилар 140-150 та географик атамани 110-120 географик номини билан олишади.

6- синф " Материклар ва океанлар табиий географияси" дастурни тузишда Ўзбекистан муҳим қисми давлат бўлгани, миллий мактаб концепцияси, мавжуд методик қўлланмалар, дарсликлар ва шу соҳага бағишланган илмий ишлар ҳисобга олинади.

Курснинг таълимий-тарбиявий мақсадлари қуйидагилардан иборат.

Таълимий мақсад — укувчиларга Ер ва унинг қобиклари, табиий комплекслар, материклар, океанлар шунингдек табиат билан инсон муносабатлари ҳақида билим ва тушунчалар беришдир.

Тарбиявий мақсад - ҳозирги пайтда экологик муаммо инсониятнинг умумжаҳон муаммоларидан бўлганлиги учун бу курснинг асосий мақсадларидан бири укувчиларга экологик тарбия беришдир.

Дастурдаги асосий ўзгаришлар қуйидагилардан иборат :

Кириш кismiда курснинг мақсади ва вазифалари кенгайтирилди ва аниқлаштирилди. Материклар, оролар, ярим оролар, океанлар, култиклар, бугозлар ва бошқа атамалар мазмуни тартибга олинган ҳолда берилди. Харита билан ишлаш ва улардан фойдаланиш бўйича қўшимча маълумотлар берилди;

Географик ,қобик ва табиий комплекслар ҳақидаги билимлар битта бўлимда жамланди ва бир тартибда берилди.

Океанлар табиий географияси алоҳида бир бутун ҳолда берилди, бунда океанларнинг келиб чиқиши ҳақидаги маълумотлар ҳам берилди.

Материклар" географияси 6 та мавзудан иборат, ҳар бир мавзуда алоҳида материкнинг табиий географик тарихи берилган. Бу бўлимдан узгаришлар қуйидагилардан иборат; ҳар бир материкнинг келиб чиқиш таърифи, сиёсий харитасининг пайдо бўлиш босқичлари берилди. Ҳар бир иқлим минтақаси ва табиат зонаси таърифи тула берилди;

Дунё аҳолиси ва сиёсий харитаси, табиат ва инсоннинг узаро таъсири ҳам битта бўлимда берилди.

Собиқ СССР Евроосиёнинг энг катта давлати мавзуси урнига "Ўзбекистоннинг Евроосиёда тутган урни" мавзуси киритилди.

7-синф Туркистон табиий географияси курсида укувчилар улка ҳудудининг геогр'афик координатлари, океанларга, географик минтақалари, айрим давлатларга нисбатан жойлашган урни, табиий улка сифатида узига хос хусусиятлари: океанларда уз'окда энг катта материк уртасида, уртача кенгликларда жойлашганлигини иқлимнинг кескин континентал, узига хос арид иқлим экани, рельефнинг узига хос эканлиги ва унинг табиий географик оқибатлари, Туркистоннинг жаҳон фани, маданияти, маънавиятига, ҳарбий ва давлатчилик илмига улкан ҳисса қўшган буюк кишилар ватани эканлигини билишлари шарт.

Туркистоннинг жуда қадимий маданият марказларидан бири эканлиги, Афросиёб, Бактрия давлатлари бўлгани. Улкани географик урганиш тарихи босқичлари, Тўрўдстон аҳолисининг қўп миллатли эканлиги, уларнинг узаро индек дуст эканини билишлари шарт. Географик хариталар, атласлар, глобуслар ҳақда тушунча, тушунча, уларнинг таърифи ва хусусиятлари, уларнинг аҳамияти, хариталарнинг андозалари ҳақида тушунча, топографик хариталар, вақт улқови, сутка, куёш, қолдуз, ой суткалар ҳақида маълумот олишлари керак.

Урта Осиё табиий географиясини урганиб етарли миқдорда географик билимларга эга бўлиб олгандан кейин укув йилининг иккинчи ярмидан бошлаб жонажон Ватанимиз-Ўзбекистоннинг табиий географиясини чуқур урганишга киришади. Бунда укувчилар Ватанимизнинг дунё географик харитасида тутган урни, маъмурий бўлиниши, геологик тузилиши, рельефи, қойдаги қазилмалари, иқлим хусусиятлари, ички сувлари, тупроқлари, усимликлари, ҳайвонот оламини билиб олади. Республикамиз табиатидан, унинг бойликларидан фойдаланиш табиатни муҳофаза қилиш масалалари билан танишади. "

Мамлакатимизнинг табиат комплексларини урганишда укувчилар юртимизнинг турли қисмлари табиати бир-биридан қандай фарқ, қилиши, у ерларда табиатдан, унинг бойликларидан қандай фарқ қилиши, табиат қандай қилиб муҳофаза қилинаётганини билиб олади.

Билим ва малакага қўйиладиган талаблар

- Ўзбекистон чегараларини, майдонини, аҳолисини, маъмурий бирликларини, текширилиш тарихини;
- Ер юзасини йирик рельеф шакллариининг жойланишини;
- Ер юзаси таракқиётининг асосий босқичларини;
- Асосий қойдали қазилмаларини жойланишини ва халқ ҳужалигидаги аҳамиятини;
- Ўзбекистон иқлимининг асосий жиҳдларини;
- Ўзбекистон й^лимини ҳосил қилувчи асосий омилларини;
- Ўзбекистон ҳудудида исиклиқнинг, ёгинларнинг тақсимланишини, асосий шамолларни, йил фаслларни;
- Ўзбекистоннинг йирик дарёларини ва уларнинг асосий турларини ҳамда сув омборларини, ер ости сувларини;
- Орол муаммосини ва сув муҳофазасини;
- Ўзбекистонда баландлик минтақаларининг намоёи бўлиши, қул, адир, тоғ ва яйлов минтақалари, Ўзбекистондаги асосий тупроқ турларини Ишлаб қик;ариш қорхоналарининг ва қишлоқ ҳужалигини ривожланишининг табиий' муҳит ифлосланишг'а таъсири. Иуқолиб қетган, сони ва тури қамайиб қетган усимлик ва ҳайвонлар;
- "Ўзбекистон қизил қитоби" , Ўзбекистон қуриқхоналари, миллий бог ва буюртмаларини билиши шарт.

Укувчилар "олдинги синфларда Ер юзи ва жонажон Ўзбекистон табиатининг географик хусусиятлари билан танишди. 8 - синфда эса ана шу

табiiй шароит ва бойликлардан кандай фойдаланиш, турли хуудларга инсон томонидан яратилган ишлаб чиқариш ҳамда ижтимоий корхоналарнинг жойланишини урганади. Бу билан иктисодий ва ижтимоий география фани шугулланади.

Мазкур фан мохиятини англаш анча кийин эмас. Зеро кундалик ҳаётимизда ишлаб турадиган тушунчалар, масалан, Тошкент трактор заводи, Маргилон ипак комбинати, Қўқдумалок неот қони, Бухоро қорақулчилиги, Хоразм "Ўзғи ансамбли", Ўзбекистон Миллий университети каби ибораларда иктисодий ёки ижтимоий объектни айна вақтда қайерда жойлашганлиги ўз ифодасини топти. Бироқ, ижтимоий ва иктисодий география фани факатгина ў ёки бу объектнинг қайерда жойлашганлигини эмас, балки нима ўчўп айнан шу ерда жойлашганлиги, ўнинг омил, хўсўсият ва қонўниятларини ўргатади. Бинобарин, ўшбу фанда доимо хўдўдий фикрлаш, турли туман хўжалик қорхоналарининг ўчаро жойлашўви, ўларнинг хўдўдий-иктисодий алоқадорлиги ва мўносабатларини ўрганиш талаб этилади. Бўнинг ўчўн эса ўнга комплекс ва тизимли ёндашўв қатта аҳамиятга эга.

Ўнги дарсликнинг олдингисидан фарқи шўндаки, биринчидан ўнда бевосита Ўзбекистон Республикаси иктисодий ва ижтимоий географиясини ўрганишга қиритишдан аввал мазкур фanning объект ва предмети, ўнинг умўмий тушўнча ва қонўниятлари билан танишиб оласиз.

Иккинчидан, мазкур дарсликда Ўзбекистон Республикаси аввалгидек Собиқ Иттифок давридаги саккизта иктисодий район ўрнига олти асўсий иктисодий районларга ажратилган. Мамлакатимиз иктисодиётининг хўдўдий таркибига айнан ана шўндай қарат географик меҳнат тақсимоти ва йўл (транспорт) мўстақиллиги ҳамда давлатнинг махсўс минтақавий сиёсатни амалга ошириши билан белигланади. Алоҳида вилоятлар эса қўп босқичли иктисодий районлаштириш тизимида маъмурий-иктисодий районлар ҳисобланади. Ўларни ўрганишга дарсликда қатта ёътибор берилади.

Шўнингдек, «нги дарсликда ижтимоий масалаларга ҳам мўмкин қадар ўрин берилган, барча мазўлар Ўзбекистон Республикасининг сиёсий мўстақиллиги, ўнинг миллий иктисодиёти бозор мўносабатдарига босқичма-босқич ўтишидан қелиб қиккан ҳолда баён этилган.

Хўзирги иктисодий география аҳолининг турмўш тарзи, иш фаолияти, дам олиши, ижтимоий ҳаётини ҳам ўргатишга мўхим аҳамият беради.

Мамлакатимизнинг мўстақилликқа эришиши факатгина ишлаб чиқариш соҳасидагина эмас, балки ижтимоий ҳаётдан, фан ва бошқа соҳаларда ҳам қўқур ўзгаришларга олиб қелди.

Ўнги шароитдаги бўндай • ўзгаришлар, ўз навбатида иктисодий географиянинг ривожланишига таъсир қўрсатмасдан қолмайди.

Бозор мўносабатлари даврида бў фан ўзининг том маънодаги мохиятига эришади. Чўнки бўндай шароит барчадан иктисодий фикрлашни, самарадорликни оширади.

Дарслик ўч- қисмдан иборат. Ўнинг биринчи қисмида иктисодий ва ижтимоий география фанининг предмети, вазифаси ва тушўнчалари,

Л>'г

бойликлари, Ўзбекистон Республикасининг географик ўрни, табiiй шароити ва бойликлари, аҳолией тўғрисида маълумот берилади. Бў маълумотлар дарсликни кейинги қисмларини ўзлаштиришга замин яратади.

Иккинчи қиём Ўзбекистон Республикаси миллий иктисодиётининг тармоқлари таърифига бағишланган бўлиб, ўнда мамлакатимиз саноати, кишлўк хўжалиги, тарнспорти, аҳолига хизмат қўрсатиш соҳалари каби тармоқлар географиясини ўргатади.

Ўқўнлўвчи ўчинчи қисмда бевосита иктисодий районларни ўрганишга ўтилади. Олти иктисодий район доирасида берилган матн асўсан вилоятларнинг ижтимоий-иктисодий ривожланишига қаратилган.

Дарсликни яратишдан мақсад ўқўвчиларга дўнё майдонида мўстақил давлат сифатида шаклланаётган мамлакатимиз иктисодий ва ижтимоий географиясига доир қўқур билим бериш, ўқўвчиларни мўстақил билим олишга ва ўни амалиётда мўваффақиятли қўллашга ўргатишдан иборатдир.

Дарслик билан ўнга мўлжаллаб ишланган хариталардана фойдаланган ҳолда ишлаш ўқўв машғўлоти самарадорлигини яна ҳам оширади.

9-синф география дарслигида ҳам бир мўнча ўзгаришлар бўлди.

XX асрнинг сўнги 10-15 йили мобайнида сайёрамизда жаҳоншўмўл аҳамиятга молик бирқатор ижтимоий-сиёсий воқеа ва ҳодисалар юз берди. Қўчли мафқура ва, харбий қўдратга таянган "социализм" тўзумининг барҳам топиши бў борадаги энг мўхим ва аҳдмиятли воқеадир. Бўнинг натижасида деярли 70 йил давомида мавжуд бўлган икки тўзумли дўнё ўз ўрнини бир тўзумли дўнёга берди: "совук

уруш" хавфи куп жихатдан бартараф этилди; ниҳоят, "темир нарда" кутарилди. Бунинг оқибатида дунёда тамомила узгача янги геосиёсий вазият шаклландики, у жаҳон ҳамжамиятида туб узгаришларга сабаб бўлди.

Ҳакконий маълумотларга асосланган, мафкурадан холи бўлган янги дунёнинг шаклланиши давлатларнинг бир-бирига бўлган кизикишини кучайтириб юборди.

Маълумки, ҳар қандай демократии давлат якин кушни давлат билан ўзок масофада жойлашган кудратли, ривожланган давлатлар билан иктисодий ва ижтимоий-сиёсий муносабатлар урнатишдан узаро манфаатдордир. Чунки, бир сиёсий-иктисодий тизимдан ундан тубдан фарк қилган бошқа тизимга асосан, бозор муносабатларига асосланган жамиятни барпо қилишга утиш собик иттифок таркибидаги давлатларга, шу жумладан Ўзбекистон Республикасига ҳос бўлмокда. Демак, очик бозор муносабатларига асосланган замонавий ислохотлар ўтқазиш, ташки иктисодий алоқаларни динамик ҳрлатда ривожлантириш билан бирга ўзвий алоқадордир. Ўзбекистон айнан шу йулдан бормокда.

IX синфда уРганилаДиган "жаҳрннинг иктисодий ва ижтимоий географияси" деб номланиши фанни иктисодиёт, сиёсат, маданият ҳамда маънавиятга, ҳуллас, ҳаётнинг деярли барча жабҳаларига маълум даражада алоқадордир. Мазкур фан укувчиларга географик маданиятнинг шаклланишини таъминлаши, жаҳон ва унинг айрим қисмларига ҳос бетакрор ёркин географик жозибадорликни курсата билиши айниқса, иктисодий-ижтимоий таракқиётни ифодаловчи энг муҳим хусусият ва қонуниятлар ҳақида батафсил маълумот бера олиши билан ўзига ҳосдир.

Бу фаннинг асосий мақсади укувчиларга дунё мамлакатлари иктисодий географиясига доир чуқур билим бериш, укувчиларни мустақил билим олишга ва уни амалиётга муваффақиятли қўллашга ургатишдан иборатдир.

Дарслик икки - "Умумий" ва "Регионал" қисмлардан иборат бўлиб, унда мавзулар кенг ёритилган.

Умумий қисмнинг асосий илмий-услубий вазифасини жаҳон иктисодий-ижтимоий географияга оид энг муҳим тушунчаларнинг мантикий тизимини ташкил этиш ҳосил қилади.

Жаҳон ҳужалиги, аҳолией ва сиёсии аритасида ўзок давр давомида бўлиб ўтган ўзгаришлар ва силжишларни фан-техника инкилоби ва таракқиёти, жамиятда юз берган сиёсии воқеа ва ҳодисалар билан ўзвий алоқадорликда эканлиги ёритилган.

Дарсликнинг • деярли 2/3 қисмини эгаллаган регионал мамлакатшунослик қисмида жаҳон иктисодий-ижтимоий географиясига оид тушунчалар, қонуниятлар, тамойиллар ва хусусиятларни айрим регион ёки йирик таянч мамлакатлар мисолида қуриб чиқиш ва шу асосда маълум тасаввурга эга бўлиш, умумий қисмда олган билим ва малакаларни, мустаҳкамлашга имкон беради.

Айрим мамлакатларнинг иктисодий-географик тавсифи мазкур фанда қабул қилинган ва синалган услубий ёндошувдан фойдаланган ҳолла бажарилди. Бунда, табиий шароит, аҳоли ва бошқа табиий - демографик компонентлар иктисодий салоҳиятда тутган урпи ва аҳамияти нуктаи-назаридан баҳола'яди.

ДТС томонидан билим ва малакага қуйиладиган талаблар:

Укувчилар қуйидагиларни билиши ксрак:

- сиёсии харита тушунчасини, мамлакатлар турларини, энг ривожланган мамлакатларнинг жойлашишини;
- 1980 - 1990 йилларда жаҳон сиёсии харитасида содир бўлган ўзгаришларни;
- мамлакатларнинг бошқариш шакллари, давлат !'учумини, БМТни. унинг таркибини ва асосий сиёсий-иктисодий бирлашмаларини;
- аҳолининг сони, ўсиши, қупайишини;
- илмий-техника инкилобининг асосий хусусиятларини, таркибий қисмларини;
- саноатнинг асосий тармоқларини;
- қишлоқ ҳужалигининг асосий тармоқларини;
- транспортнинг асосий турларини;
- халқаро иктисодий алоқаларнинг асосий соҳалари ва энг ривожланаётган ёш соҳаларни;
- давлатларнинг географик урнини;
- муҳим фойдали қазилмаларини.

МАНЗУ: “География ўқув фанидан оралик, жорий ва якуний
назорат синовид бўйича тест саволлари тузиш методикаси”.
(2 соат назарий)

Мақсад: Ўқувчиларнинг билим, кўникма ва малакаларини, текшириш ҳамда баҳолаш, ўзлаштирилган билимнинг сифатини аниқлаш. Ўқувчилар ўз-ўзларини назорат қилиб турадиган ҳамда дарслик ва қўшимча адабиётлар билан мустақил ишлайдиган қилиб бориш.

Р Е Ж А :

- 1. Ўқувчиларнинг географик билим ва малакаларини текшириш ва баҳолашнинг аъамияти.**
- 2. Тест топшириқлари таърифи тушунча.**
- 3. Тест топшириқларининг турлари.**
- 4. Тест топшириқларидан фойдаланишнинг услубий ыоидалари.**
- 5. Тест топшириқларининг намуналари.**
- 6. Адабиётлар.**

I. ЎҚУВЧИЛАРНИНГ ГЕОГРАФИК БИЛИМ ВА МАЛАКАЛАРИНИ ТЕКШИРИШ ВА БАХОЛАШНИНГ АЪАМИЯТИ.

Ўқувчиларнинг билим ва малакаларини текшириш ва баҳолаш ўқув жараёнининг муҳим ажралмас ыисмидир. Текширишнинг асосий маъсади штирган материалларни ўқувчилар ыандай шзлаштирганликларини аниылашдан, яони шу пайтда уларнинг билимлари, кшникма ва малакалари даражасини белгилашдан иборатдир.

Текширишнинг асосий белгилари ыуйдагилар.

(Даринский. 1964)

а) фактик географик материал ва харитани билиш;

- б) географик ходисаларнинг алояалари ва уларнинг сабабини тушуниш;
в) шз билимларини амалда ишлата билиш.

Шыитувчи шыувчиларнинг географик номлар ва атамаларни тшыри билишини, шрганилган обоектлар ымда ьодисаларнинг белги ва ьусусиятларини ьанчалик шзлаштирганликларини, уларда географик обоектлар тшырисиди ьанчалик тасаввур борлигини, уларни географик шрнини наьадар билишларини текширади.

Текшириш шыувчилар томонидан маолум ваьт ичиди олган билимларини бир тизимга солишга ёрдам беради. Шу билан бирга текшириш жараёнида шыувчилар у ёки бу материалларни ьандаь шзлаштирганлигини, ьайси услуб ва усуллар кшпроь самара бераётганлигини билиб олинади.

Тшыри ва оьилони ташкилланган текшириш шыувчиларда географик ьодисаларни таълил ьилиш, табиатни ва хшжаликни характерлашда уларнинг энг муьим хусусиятларини ажрата билиш, табиат компонентлари шртасиди шзари боълиьликни шрганишда ымда табиат ва жамият шртасиди муаммоларни тушунишда имкон берадиган малакаларни шаклланишга таосир кшрсатади.

Текшириш ва баёлаш шыувчиларни бурч ва маосулиятни сезишини мустаъкамлайди, дарсга бшлган диььиятини оширади, шыув вазифасини ситемали бажаришга шргатади, шыишда юьори кшрсаткичларга эришиш мумкинлигини, шыувчиларда шз кучига бшлган ишончни таоминлайди.

Текшириш фикрлаш, эсга олиш ва тасаввурни ривожлантиришга таосир кшрсатади. Тшыри ташкилланган текшириш шыувчиларда ижодни ва мустаьилликни ривожлантиради. Шыувчиларнинг билим ва малакаларини текшириш ва баёлаш уч босыишда амалга оширилади: жорий оралиь, ва якуний назорат.

Юьоридаги назорат турларини амалга оширишда текшириш ва баёлашнинг оьзаки, ёзма, амалий, техника воситаларидан фойдаланиб штказиладиган комплекс текшириш усулларидан фойдаланилади. Кейинги йилларда текшириш ва баёлашнинг тест усули кенг ьшлланилмоьда. Тест саволлари ёзма, амалий ва комплекс текширишларда ьшлланилмоьда.

«Тест» сшзи инглизча бшлиб у «текшириш», «шрганиш», «синов», «имтиьон» деган маонони билдиради. Тест саволлари мазмуни, шакли, маьсади ва мураккаблиги бшйишча турлича бшлади.

Бар бир тест саволдан ва унинг бир неча хил жавобларидан иборат бшлади. Саволнинг жавоби иккитадан бештагача бшлиши мумкин.

Масалан, ьозирги ваьтларда алртернатив ва кшп вариантли жавобли тестлар кшпроь фойдаланилмоьда.

Алртернатив тестлар «тшыри-нотшыри» жавобларга эга бшлиб шыувчидан берилган саволга тшырисини аниьлаш талаб этилади.

1. Антициклон- марказиди паст босим бшлган барик система.

Тшыри

Нотшыри

2. Атмосфера ғавоси маолум бир оьирликка эга.

Тщъри

Нотщъри

3. Антициклон-ғаво юьоридан пастга ғаракатланадиган областр бщлиб у кщп ёьин келтиради.

Тщъри

Нотщъри

Жавоби кщп вариантли тестлар (обоектив тестлар) энг кенг ыщдланилиб, улар жавоблари бештагача бщлади.

4. Кундузи денгиздан ьурууыликка, кечаси ьурууыликдан денгизга эсадиган шамолни аниьланг?

а) Муссон

б) Пассат

в) Бриз

д) Фён

е) Бора

5. Жавобларнинг ьайси бирида йирик масштаб берилган?

A) 1:500 B) 1:5000 C) 1:50000 D) 1:500000

E) 1:5000000

Бу гуруьдаги тестларнинг бешта жавобидан фаьат биттаси тщъри ва тщлиы жавоб бщлади. Ыолган жавоблари эса нотщъри, чала тщлиы бщлмаган жавоб бщлади.

Бар бир тест саволига оид бешта жавоблар ичида щьувчи ягона тщърисини танлайди. Бир саволга икки хил жавоб танланмайди. Бундай тестлардан тщъри жавобларни таваккал ьилиб топиш миьдори 20% ни ташкил этади. (Новые взгяды на географ.1986).

Айрим тест саволларининг жавоблари орасида тщъри берилган жавобни топиш сщралиши ьам мумкин.

6. Ыайси жавоб вариантида сонли масштаб изоъли масштабга нотщъри айлантйрилган?

а) 1:500 (1 см да 50м)

б) 1:5000 (1 см да 50 м)

с) 1:50000 (1 см да 500 м)

д) 1:500000 (1 см да 5 км)

е) 1:5000000 (1 см да 50 км).

7. Жавоб вариантларини ыайси бирида гаризонт томонининг азимут бурчаги нотщъри берилган.

Гаризонт ттомонлари	Азимут бурчаги
Шимол	
Шимоллий-шары	0°
Шары	0°
Анубий-шары	5°
Анубий ыарб	5°

География фанидан тузилган тест саволлари щз мазмунини, маысад ва вазифаси характер, шакли ыамда мураккаблик даражаси бщйича турлича бщлади.

Тест саволлари маысад ва вазифасига кщра ыуйидаги гуруъларга бщлинади:

А) щыувчиларнинг мантиыйй фикрлашларини синовчи тестлар;

Б) асосий фикрни ёки моъиятини ажратишини удадай олишни талаб ыилувчи тестлар;

В) географик атамалар, тушунчалар тщърисидаги билимларни текширувчи тестлар;

Г) географик харита, асбоблар, диаграмма ва чизмалар бщйича билимларни ыамда амалиёт билан боълиы бщлган кщникмаларни текширувчи тест саволлари ва бошыалар.

Тест саволлари щз мазмуни бщйича ыам турлича бщлади. Чунки улар мактаб географияси щрганиладиган фанларнинг щыув дастурлари ва дарсликлари асосида тузилади. Демак, тест саволларининг мазмуни мактаб географиясининг щыув дастури ва дарсликлари талаблари билан узвий боъланган бщлиши зарурдир.

Тест саволларининг шакллари ыуйидагиларга боълиы ыолда турлича бщлади:

а) Тест саволининг мазмуни ва маысади;

б) Тест саволининг характери;

в) Тест саволининг мураккаблик даражаси;

г) Тест саволининг ыизиыарли бщлиши.

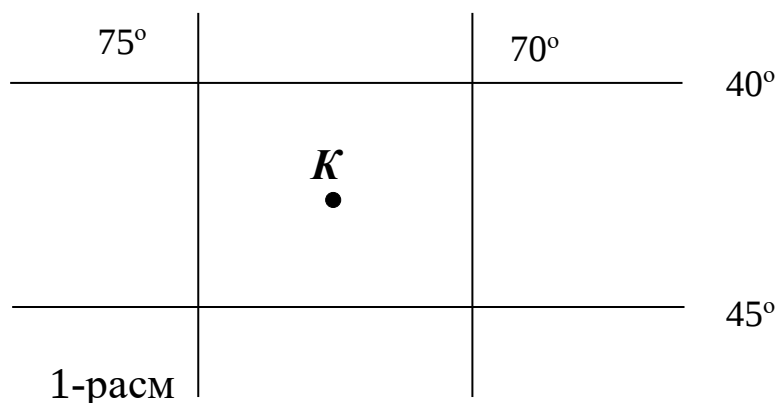
Тест саволлари ыанчалик ыилма-ыил бщлса, уларнинг ыизиыарлилик даражаси юыори бщлади, уларни жалб ыилувчи, ундовчи роли ортади. Ыуйида тест саволларининг айрим шаклларини келтирамыз.

Мисоллар: (Тщъри жавобларнинг ости чизиб кщрсатилган).

8. Меънат ресурсларининг ыайси ёшдагилари меънатга энг яроыли кишилар деб ыисобланади?

В) 16-55 ёш. С) 16-50ёш. Д) 20-50 ёш.

9. Жавоб вариантларининг ыайси бирида Шзбекистон Республикаси шаъарларининг аъолиси сони бщйича эгаллаган шрни тщъри кщрсатилган?
- А). Тошкент-Самарыанд-Наманган-Андижон-Бухоро.
 В). Тошкент-Бухоро-Самарыанд-Андижон-Наманган.
 С). Тошкент- Самарыанд-Наманган-Бухоро-Андижон.
Д). Тошкент-Наманган-Самарыанд-Андижон-Бухоро.
 Е). Тошкент-Самарыанд-Андижон Наманган-Бухоро.
10. Ёуйидаги тарифда ыайси сщз тушиб ёолдирилган?
 «Бир хил ёъин миёдорида эга бщлган жойларни бирлаштирувчи эгри чизиыларга дейилади?».
- А). Изотермалар. В). Изогипслар. С). Изобарлар.
 Д). Изогонлар. Е). Изогиегалар.
11. 1-расмда берилган расмдаги К пунктининг географик кенглик ва узунлигини аниыланг.
- А) 42° ш.к, $72^{\circ} 30$ мин. шы. узоы.
 В) $42^{\circ} 30$ мин жан. кенг, 72° ьарб. узун.
С) $42^{\circ} 30$ мин жан. кенг, 72° ьарб. узун.
 Д) $42^{\circ} 30$ мин шим. кенг, 72° ьарб узун.
 Е) $42^{\circ} 30$ мин шим. кенг, $72^{\circ} 30$ мин. шары. узун.

12. Бир океан ьавзасида жойлашган денгизларни аниыланг.
- А). Баренц, Охота, Япон, Маржон.
В). Оы, Лаптевлар. Баренц, Кара.
 С). Ёора, Азов, Ёизил, Арабистон.
 Д). Япон, Чукотка, Андаман, Охота.
 Е). Охота, Баренц, Щрта, Шимолий.
13. Ёуйидаги расмда (2-расм) ыайси метеорологик ьодиса тасвирланган.

А). Ёр. В). Ёмьир. С). Дшл. Д). Туман.
 Е). Шудринг.

2-расм.

14. Ёаво ёароратининг йиллик амплитудаси катта бшлган шаёарни аниыланг.

Шаёарлар	нг юыори харорат	нг паст харорат
Ташкент	44 ⁰	0 ⁰
Амарыанд	45 ⁰	7 ⁰
Арьона	44 ⁰	8 ⁰
Ермиз	50 ⁰	5 ⁰
<u>Алистон</u>	<u>45⁰</u>	<u>4⁰</u>

15. Ёуйидаги схемалардан тармоы доирасидаги ишлаб чиыариш алоыаларини аниыланг.

А). Ёыильи —> металлургия —> машинасозлик
 В). Ёыильи —> электроэнергетика —> тракторсозлик
С). Ип йигириш тшывувчилик —> пардозлаш.
 Д). Энергетика тшывимачилик —> машинасозлик.
 Е). Металлургия —> кимё корхонаси —> машинасозлик.

Тест саволларини мураккаблик даражасини аниылашда ёуйидаги мезонлардан фойдаланилади.

а) Тест саволларини мураккаблик даражаси баллари аниыланади:

Осон саволлар - 1 балл, мураккаблик даражаси I.

Щртача осон савол- 2 балл мураккаблик даражаси II.

Щртача ыйин савол- 3 балл мураккаблик даражаси III.

Ыийин савол- 4 балл мураккаблик даражаси IV.

Жуда ыйин савол- 5 балл мураккаблик даражаси V.

Биз тест саволларини мураккаблик даражасини аниылашда ёуйидаги таснифни тавсия этамиз.

(1-жадвал).

р	тест саволларини иенархияси	лл	ураккаблик ражаси
	илиш		
	тушуниш		
	билимларини ышдлай билиш		1.
	таълил		7.
	синтез		

Юыорида таклиф ыилинган классификация маолум даражада шзига хос поьонани (ышйи саволларни юыори саволларга бшйсунити тартиби) ьосил ыилиб, бунда тест саволларининг мураккаблик даражалари уларнинг маысад ва вазифалари бшйича ортиб боради. Масалан, бирор тест саволи «билиш» гуруьига мансуб бшлса, шыувчидан фаьат маолум маолумотларни эслашни талаб ыилади.

Агар тест саволи «синтез» гуруьига маолум бшлса, уни ечиш учун шыувчи «билиш», «тушуниш», «билимларини ышдлай билиш» «таълил» ыила олиши каби билимлардан комплекс фойдаланиш даркор. Демак, бу тест саволининг мураккаблик даражаси юыори бшлади.

Бууйида юыоридаги тасниф бшйича тест саволларини мураккаблик даражаларини кшриб чиьамиз.

I. мураккаблик даражасидаги тест саволлари.

Осон (енгил) саволлар (I балл).

Бу гуруьдаги саволлар шыувчидан айрим географик маолумотларни, ьонуниятларни билишни талаб этади. Агар шыувчида маолум географик билимлар бшлса, бу тест саволга тез ваьт ичида тшъри жавобни топиши мумкин.

Мисоллар:

16. Ыайси материк икки ыитоадан иборат?

А). Америка. **В). Евросиё.** С). Африка. Д).Австралия
Е). Антарктида

17. Африкадаги энг серсув дарёни аниьланг.

А) Нил. **В) Конго.** С) Нигер. Д) Замбези. Е).Шари

18. Италиянинг пойтахтини аниыланг.

А) Париж. В) Лондон. С) Рим. Д) Мадрид. Е) Афина.

19. Саърои Кабир чщли Африканинг ыайси ыисмида жойлашган?

А) Жанубида. В) Шарыида. С) Ёарбида.
Д). Шимолида. Е). Жанубий-ёарбида.

Щртача мураккаблик II даражасидаги тест саволлари (2 балл).

Бу гуруъдаги тест саволлари щыувчилардан дасрлик матни мазмунини ёки географик харита ва схемалардаги график тасвирларни тушуниш талаб этилади.

Мисоллар:

20. 3-расмда ыайси обоект тасвирланган?

А). Аралаш щрмон.
В). Щглоы.
С). Игна баргли щрмон.
Д). Ботыюылик.
Е). Бутазор.

3-расм.

21. Ёуйидаги таориф ыайси мамлакатга тегишли эканлигини аниыланг.

“ . . . ёудудининг ярмини орол ва ярим ороллар ташкил этади. Денгиз чегаралари ыуруылик чегараларига нисбаттан тщрт баробар узун. Ярим орол ва оролларида ёаракатчан вулканлар мавжуд ...”

А). Испания. В). Партугалия. С). Ёиндистон.
Д). Италия. Е) Саудия Арабистон.

III. мураккаблик даражасидаги тест саволлари.

Щртача ыийин саволлар (3 балл)

Бу гуруъдаги тестларда янги вазиятда у ёки бу билимларни амалда ыщллай билиш кщникмаларига эга бщлишни талаб ыилади. Шунинг учун, бу тестларни тщъри ечиш учун щыувчилардан маолум билимларни билишни, тушунишни ва щз билимларини ыщллай олишни билишни талаб ыилинади.

Мисоллар.

22. Хаританинг масштаби 1:50000 Харитада щлчанган 10 см масофа жойда ыанчага тенг бщлади?

А) 5 м. В) 50 м. С) 500 м. Д) 5 км. Е). 50 км.

23. Шимолий-ёарбий йщналишнинг тщъри азимутини аниыланг.

А) 90° . В) 180° . С) 270° . Д) 315° . Е) 360° .

24. Шимолий-ғарбий йщналишнинг тескари азимутини аниыланг.

А) 45° . В) 90° . С) 135° . Д) 180° . Е) 270° .

25. Ёнъин щлчагич паыирчасидаги ёын суви щлчов стаканида 60 мм га тенг бщлди. Шу жойга неча мм ыалинликда ёын тушади?

А) 0,6 мм. В) 6 мм. С) 60 мм. Д) 66 мм. Е) 600 мм.

IV. мураккаблик даражасидаги тест саволлари.

Ыийин саволлар (4 балл).

Бу гуруъдаги саволларни ечишда щыувчилардан у ёки бу мазмун ёки таркибий ыисмдан у ёки бу тасдиы ёки исботни ажрата олишини талаб этади.

Мисоллар.

26. Щзбекистон Республикаси ъудудида яшайдиган ыайси судралиб юрувчиларнинг вакиллари «Ыизил китоб» га киритилган?

а) чипор илон; б) щыилон; в) сув баыаси; г) эчкемар;

д) тошбаыа;

е) штраух ыурбаыабоши; ж) ыапча илон; з) Фарьона чипор калтакесаги;

и) ыалыонтумшуы.

А. г, е, ж, з.

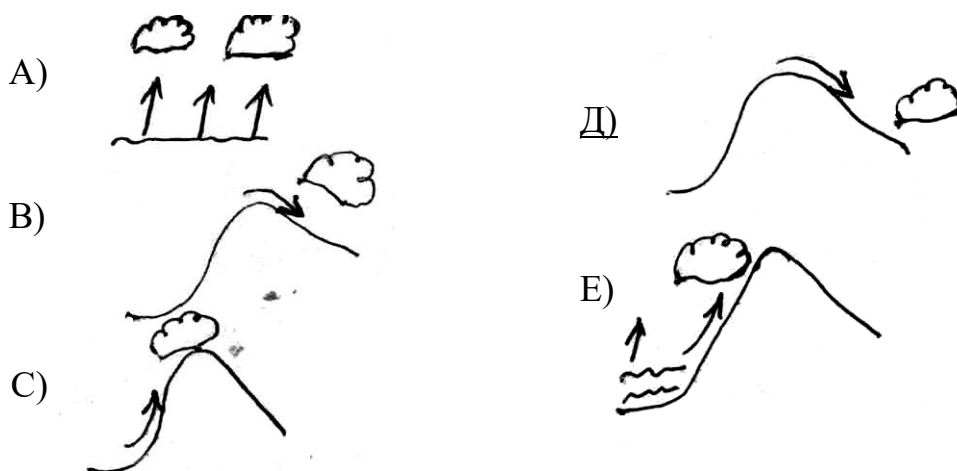
В. а, б, в, и.

С. а, б, д, и.

Д. б, в, д, ж.

Е. а, в, ж, з.

27. Жавоб вариантларида берилган расмлардан фойдаланиб ёын ъосил бщлмайдиган шароитни аниыланг.

V. мураккаблик даражасидаги тест саволлари.
Жуда ыйин савол (5 балл).

Бу гуруъ саволлари берилган вазиятдаги турли элементларни бирлаштириш орыали маолум бир бутунликни ьосил ыилишни талаб ыилади. Бунда щыувчиларнинг билими, тушуниши, щз билимларини ыщллай олиши, таълил ва синтез ыилиш ыобиятлари зарур бщлиди.

Мисоллар.

28. Ёуйидаги берилган маолумотлардан фойдаланиб, Амазонка дарёси учун хос бщлган ьусусиятларни аниыланг:

- а) энг серсув ва энг узун;
- б) энг серсув ва хавзаси катта;
- в) щнг ирмоылари октябр-март, сщл ирмоылари апрел-октябр ойларида тщлиб оыади.
- г) щнг ирмоылари апрел-октябр, сщл ирмоылари октябр-март ойларида тщлиб оыади.
- д) Ориноко;
- е) Укаяли;
- ё) пираруку,кайман;
- з) бегимот;
- и) делрта;
- к) эстуар;
- ж) Анхелр;
- й) Ниагара.

А). а,б,в,д,к.

В). б, в,е,ё,к.

С). а,б,в,е,и.

Д). а,г,д,з,и.

Е). б,г,е,л,ж.

29. Ёиндистон, Покистон, Бангладеш, Нигерия ва Замбия учун хос бщлган умумий хусусиятларини аниыланг.

- а) ривожланган мамлакатлар;
- б) ривожланаётган мамлакатлар;
- в) ярим оролга жойлашган;
- г) Буюк Британиянинг собиы мустамлакалари;
- д) инглиз тилида сщзлашади;
- е) оьир саноат устун туради.
- ж) озиы-овыат ва енгил саноат устун ривожланган;
- з) шаъар аьолиси кщп;

- к) темир рудаси қўп ыазиб олинади.

А. б,г,ж,и.

В. а,в,д,е.

С. а,г,д,з.

Д. В,Г,Д,З.

Е. б,в,д,к.

Шыувчиларнинг билим ва малакаларини тест саволлари ёрдамида баъолаш жараёнида тестларнинг мураккаблик даражалари аниқланиб, уларни шыувчиларнинг ёши ва билим даражаларига мос ўлда фойдаланилса қўзланган маъсадга эришиш мўмкин.

Тест саволлари ёрдамида шйувчиларнинг географик билим ва кщникмаларининг текширишда ыуйидагиларга эотибор берилиши лозим.

1. Мактаб географиясини синфлар бщйича щыув дастури ва дарсликларда берилган билим, кщникма ва тушунчалар, атамалар ва бошыаларни аниылаш, яони ьар бир мавзулар щрганилганда щыувчилар нималарни билиши ва уддалаши кераклигини аниылаш;
2. Дарслик ва дастур мазмунига, щыувчиларнинг ёшлик хусусиятига ва билимлари даражасига мос келувчи турли шакл, мазмун ва мураккабликдаги тест саволларини кщп варианларда тузиш;
3. Тест саволлари мумкин ыадар аниы, лщнда, ыисыа ва щыувчилар учун тушунарли бщлиши;
4. Ђар бир мавзу ёки йирик ыисмлар щрганилгандан сщнг щыувчиларнинг билимини текшириш учун ьар бир щыувчига етарли миыдордаги тест саволларини тайёрлаб ыщйиш;
5. Тузилган тест саволларини талаб даражасида ва ишонарли эканлигини олдиндан синаб кщриш;
6. Тест саволлари билан ишлаш ыоидаларини щыувчиларга тушунтириш;
7. Тест саволлари жараёнида мураккаб ва осон саволларни кетма-кет бериш ёки осон саволлардан мураккаб саволларга босыичма-босыич щтишни таоминловчи услубдан фойдаланиш.
8. Тест саволлари фаыат «кщчли билимли» щыувчилар ёки «щртача» щыйидиган щыувчилар учун тузилмаслиги, уларда турли мураккаблик даражасига эга бщлган саволлар бщлишига эришиш.
9. Тест саволларидан жорий, оралиы ва якуний назорат турларида фойдаланиш мумкин. Энг маоыули, тест саволлари йирик мавзулар щтиб бщлингандан сщнг щтказилса.
10. Назорат пайтида тест саволларининг миыдори 5-10 та бщлиши тавсия этилади.
11. Тест синовии щтказилишида ьар бир щыувчига турли вариантлардаги тест саволлари тарыатилади ва ечиш учун маолум ваыт берилади. Белгиланган ваытдан сщнг тест саволлари жавоблари билан йиыштириб олинади;

12. Тест синовлари натижалари кейинги дарсда шыувчиларга эолон билиниши зарур;
13. Тест назорати дарсинг бошида шртасида ёки охирида штказилиши мумкин. Бунда фойдаланилган тест саволлари штилган дарслар мазмунига боълиы бщлиши муъим.
14. Тест назоратини системали равишда штказилишига эришиш;
15. Тест назоратини бошыа назорат турлари билан биргаликда олиб боришга аъамият бериш, шыувчиларни билиш малакаларини ривожлантиришга ижобий таосир кшрсатувчи назорат турларини штказиш;
16. Тест назоратини ташкил этишда ильор шыитувчиларнинг тажрибаларидан, Руспублика тест марказининг тавсияларидан, чоп этилган «Ахборотнома» лардан фойдалниш зарур.

Тест топшириыларининг намуналари

V-синф

1. Ûó,ø ñèñòàìàñèääàè ýíã èèðèè èùëäîøíè àíèùëàíã.
 a) Òèòàí (Ñàòóðí èùëäîøè) e Тритон(Нептун йшлдоши)
 b) Ãàíèìã (Pìèòàð èùëäîøè)
 c) Íé (Ãðíèã èùëäîøè)
 d) Ôíáíñ (Ìàðéóðèè èùëäîøè)
2. Ñàé,ðà èùëäîøèàðèääí ùàéñè áèðèàðèää àòìñòàðà àâæóä?
 a) Íé,Ôíáíñ
 b) Ãàíèìã, Êàèèèñòí, (Pìèòàð)
 c) Êí, Ãàðíà, (Pìèòàð)
 d) Òèòàíèÿ(Óðàí), Bñàò(Ñàòóð), e Òðèòñ, Tèòñ
3. Ùàéñè ñàé,ðà ùó,ø àòðíèèää ýíã ñàèí àèèàíàè?
a) Ìèóòñ
 b) Íáñòóí
 c) Óðàí
 d) Ñàòóðí
 e) Pìèòàð
4. Ûó,ø ñèñòàìàñèääàè ýíã èàòòà àñòàðíèèè àíèùëàíã.
a) Òàðàðà
 b) Ìàèèääà
 c) Âñòà
 d) Pñíà
 e) Ãàðíàñ
5. Ùàéñè àñòðííèè èàòòàèèè àñòðííèè áèðèèè ááá ùàáóè ùèèèíàí?
a) 150 000 000èì
 b) 946 000 000 000èì
 c) 3,26 ,ðóüèèè èèèè
 d) 1000 ìàðñàè
 e) 100 000 ,ðóüèèè èèèè
6. Ùàéñè ñàé,ðà ìèèèàð ùíàñèää èàøò ùèèèíàí?

- a) Íáíðóí
- b) Þíèðáð
- c) Ìáðéóðéé
- d) Óðáí
- e) Âáíáðà

7. Úaéñè èèèè ÀÛØíéíã “Àŕŕíēīŕ”ēīñíēē ēāíāñēää Í.Àðĩñòðĩíã àà Ç.Îēäpēíāēàð íé ñèðòèēã биринчи бщлиб тушганлар?

- a) 1969éèè 21èþèp
- b) 1959éèè 14ñáíòýáðp
- c) 1959 éèè 7íèðýáðp
- d) 1966éèè 3ðáâðàëp
- e) 1970éèè 24ñáíòýáðp

8. Âàðēāíòēàðíéíã ùaéñè áèðèää Íéíéíã áðāāí èùðēíāāēāāí òĩĩíēāāāē íāāoēòēàð āāðèēāāí?

- a) Óēóüāāē, Êñāðíēē ēðàðāðēàðē, Áuðĩíēàð, “ĩüēðēàð āāíāēçēàðē
- b) Êñĩññĩã, Ìāíāāēāāā ēðàðāðēàðē, ĩðçóēàð, øàðũēē āāíāēçēàð
- c) Ñĩēēí āāíāēçē, Āēēāāðò ēðàðāðē
- d) Ĩñēāā āāíāēçē, Êàðĩàò òĩüē.
- e) Êàíāēāē ùüēðèüē, Æþèp Âāāĩ ēðàðāðē

9. Úaéñè āāāēàðíéíã āàéðĩüēää ýíāē íé òāñāēðēāíāāí?

- a) Ûçāāēēñòĩ
- b) Òóðēíāíēñòĩ
- c) Òóðēēý
- d) Ìēñð
- e) Ñóðēý

10. Ûóéēāāāē èèèēàðāāí ùaéñè áèðè Ìāēĩāēē èèè áüēē÷à ēāāēñà èèèè üēñĩāēāíāāē?

- a) 1500éèè
- b) 2000éèè
- c) 2500éèè
- d) 3000éèè
- e) 3500éèè

11. Íéíà ñāāāāāāí Åðíéíã èèèèèè ùàðāēàòè āāāñíēää óíéíã ùüēíē ĩüèø áóð÷āāē ùçāàðíāēē?

- a) Ĩñĩĩ æēñĩēàðēíéíã ùçàðĩ òĩððèø ēó÷ē
- b) Åðíéíã èèèèèè ùàðāēàòè òàòñèðè
- c) Åðíéíã ñóðēāēēē ùàðāēàòè òàòñèðè
- d) Íéíéíã òĩððèø òàòñèðè
- e) Ûó,øíéíã òĩððèø òàòñèðè

12. Úāāĩ áĩñèìè ùaéñè Ìèüāĩðè ĩðíāē àòĩññòāðà āāā ùāāóē üēēēíāāí?

- a) 750ĩ
- b) 755ĩ
- c) 760ĩ
- d) 765ĩ
- e) 770ĩ

13. Òĩü ýòāāēää ùāāĩ áĩñèìè 730ĩ, òĩü òāĩāñēää ýñà 620ĩ āà òāíã áüēñà, ñèç íā÷à Ìàðð āāēāíāēèèèè èùòàðèēāāí áüēāñèç?

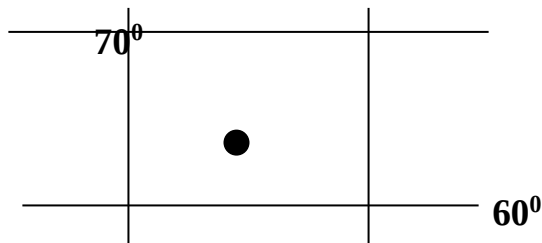
- a) 1100ĩ

- b) 1200i
- c) 1300i
- d) 1400i
- e) 1500i

14. Ðàñíàà áàðèëãáí Ì ïóíèòèííã ãáíãðàòèè èáíãèèè àà ãáíãðàòèè óçóíèèèãã ìñ èãóáâ÷è ãðãáóñ ìèùãíðíèè àíèùèãíã.

- a) $68^\circ \text{ ø.ê.} \cdot 125^\circ \text{ øû.ó}$
- b) $65^\circ \text{ ø.ê.} \cdot 115^\circ \text{ ù.óç.}$
- c) $65^\circ \text{ ø.ê.} \cdot 115^\circ \text{ øû.ó.}$
- d) $65^\circ \text{ ø.ê.} \cdot 115^\circ \text{ øû.ó}$
- e) $65^\circ \text{ æ.ê.} \cdot 115^\circ \text{ ù.ó.}$

Ì

120° 110°

15. Ûóèèãããè òàòðèòíè òùèãèðèíã. Áèð úèè úàðíðàòãã ýãà áùèãáí æíèèàðíè áèðèàøèèðóâ÷è ýãðè ÷èçèùèãðãã äãèèèããè.

- a) Èçíàðíàèàð
- b) Èçíãèñíèàð
- c) Èçíãàðèàð
- d) Èçíãèèòàèàð
- e) Èçíãàòàèàð

16. Ûóèèãããè òàòðèòíè òùèãèðèíã «1 ì³» úããí òàðèèèèãããè ñóã áóùèííí ìèùãíðèèã äãèèèããè.

- a) Íèñáèé íàíèèè
- b) Íóðèàù íàíèèè
- c) Íàíèèè àðèøíàñèèèè
- d) Øóãðèíã àðèøíàñèèèè
- e) Ûããí íàíèèèè

17. È÷èø ó÷óí ýðíùèè ñóã ìèíãðàèèèàøóãè äàðãæãñèè òñèíã.

- a) 1000ìr èèððãáí èàí
- b) 1000ìr èèððãáí èùí
- c) 1000-2000 ìr.è
- d) 3000 ìr.è
- e) 1200-2500 ìã/è àððíðèèè

18. Èèèèèè ùèí ìèùãíðè 200ì, áóùèèííí÷àíèèè 1000ì, íàíèèè èíýòðèðáíðèè àíèùèãíã.

- a) 0.2
- b) 0.5
- c) 0.9
- d) 0.7
- e) 0.08

19. Áð þçãñèãã úàðíðàò +30° C íèñáèé íàíèèè 50% áùèñà, áð þçãñèããáí ùáí÷à áàèáíãèèèè ùíð ùíñèè áùèèèè?

- a) 2è
- b) 5è
- c) 8è
- d) 11è

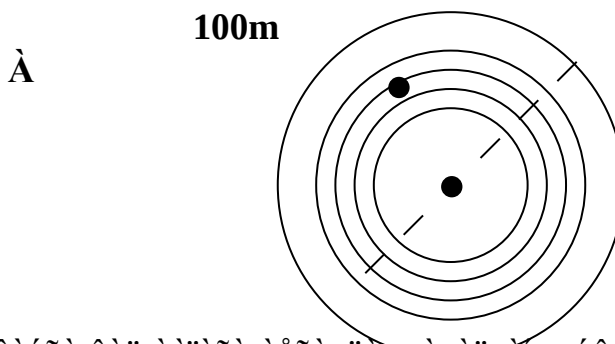
e) 14êi

20. Êâiââââê âêîêîôââi îêââi ôôâêââ þáíðêêââi ôîâóø 3 ñâêóíâââ ûâêòêâ êâêâê. Îêââi ÷óúóðêêâêîê ùêñîâêââ ÷êêêíâ.

- a) 1500i
- b) 1750i
- c) 2000i
- d) 2250i
- e) 2500i

21. Ãîðêçîíòâêêâð îðâñêâââê ââêâíâêêê ôâðûê 20 iâòðââ ôâíâ áíòêûíêíâ À(.) ñêâââê ÷óúóðêêâêîê âíêûêâíâ.

- a) 160i
- b) 140i
- c) 90i
- d) 60i
- e) 40i

22. Ûóêêâââê úóñóñêýòêâð ûâêñê êûê òêîêââ ôââêøêê: ÷ùçêêrâi, ÷óúóð, ûêðûîûêâðê ðà ÷óò ñòê , í ââûðê òêê, êûê ôââê ííòâêêñ.

- a) Íóçêêê âêêóíóêýòêýñê êûêêâðê
- b) Áóêêâíêê êûêêâð
- c) Òâêòîíêê êûêêâð
- d) Ýðíçêý-âêêóíóêýòêý êûêêâðê
- e) Êâðñò êûêêâðê

23. Ûâêñê êûêêâð ðêòò êûêêâðê ââêêêââê?

- a) Êâñîêê, Íðîê, Áâêðâø
- b) Áâêêâê, Òâíââíêêâ, Íýñâ
- c) Íâââ, Êââíââ, Êêðíâí
- d) Êââíâð, Ýêð, ×ââ
- e) Áêêòîðêý, Òâíâ, Êññêû êûê

24. Êâââ âêêâi òùñêêââi òùûíi êûêêâðêîê âíêûêâíâ.

- a) Êûêê ûóââí, Ñâðâç, Ñâðê÷âêê
- b) Ñâââí, Òâñâ, Êêâó
- c) Ðêòâ, Òêâââêâââ, ðøêê êûê, Виктория
- d) Ûóí, Æâíâââ. Гурон, Байкал
- e) Онега, Ладога, Чад

VI синфлар учун тест.

25. Æâíóâêê Àiâðêêâââ ûâêñê êûêêi îêíòâûâñê 2 iâðòâ òâêðîðêâíââê.

- a) Ýêââòîðêêê
- b) Ñóââðêòêêâ
- c) Ñóâýêââòîðêêê

d) Ñóáòðîîêê

e) Ìùòàäèë

26. Āāđīñē, iéiā yīā èàòòà ûèñìè ыайси еùеèì ièìòàûāñèāā æièàøāàí?

a) Àđêòèêà èûëèì ìèíòàûàñèää

b) Ñóáàďêòèêà èûěèèè

c) Øèîëëé ùòòàäëë ìéíòàûàñëää

d) Ñèáòðĩîêê èûëèì ìèíòàûàñèää

e) Òđĩîêê èûëèì ìèíòàûàñèää

27. Ýêàòìð êáãëëää æíëàøääí âóêíííë àíëüëáã.

a) Èëÿмӓó

b) Êđàêàòàó

c) Êîòïàõè

d) Êëèàíæàðà

e) $\tilde{I}\tilde{I}\tilde{I}\tilde{e}\tilde{a}\tilde{o}\tilde{a}\tilde{i}\tilde{a}\tilde{o}\tilde{e}\tilde{p}$

28. Ààøèíãòíí øàúðè ùàéñè ääð, ñîúèèèää æíéèàøãáí?

a) $\ddot{I} \hat{=}$

b) Îãàéî

c) **Ààíîê**

d) Ãóäçoi

e) **Òǎíǎñè**

29. Ūaēñē æāāīāāā ūēēōēūēāđīēīā ēāōōāēēāē āūēē÷ā òūūđē òāđōēāē āāđēēāāī.

a) Êàòòà Àãñòðàëëÿ- Ãóäçüí-Ìãññèèà-Áãíãàëëÿ-Àëÿñêà.

b) Îăĕņĕĕă-Ăăĩăăĕĕÿ-Ėăòòă Āăņăđăăĕĕÿ-Ăĕÿņĕă-Ăĕăċĭ.

c) Ááíãäëëÿ-Êàòòà Àâñòðàëëÿ-Àëÿñêà-Ãóäçîí-Ìàêñêà.

d) Ááíãäèëÿ-Ãóäçüî-Àëÿñêà-Ìãêñèèà-Êàòòà Àãnòðàèëÿ.

е) Бенгалия, Мексика, Катта Австралия, Аляска, Гудзон

30. Ìàääããñêàð îðîëè ùàéñè ùàéâîíè áéëáí ààøúóð?

a) $\ddot{O} \text{ } \overset{\circ}{a} \ddot{o} \overset{\circ}{a}$

b) Αεαίαò ûóøëàðè

c) $\ddot{E} \dot{a} i \acute{o} \check{d}$

d) Àðñěıı

e) Êîðêèäî

31. Øèìèèé Àìäðèèàìé Àèèàìòèèà ìèääì ñîùèèèäðèää èóçàòèèääèääì òðîñèè òèèèíèäð ìèàä ääèèèèääè?

a) **Òàé ôóí**

b) $\hat{A}^2 - \hat{A}^2$

c) $\vec{O}i\vec{\partial}i\vec{a}\vec{a}i$

d) Óðàãàí

e) $\hat{A}^{e\bar{e}e\bar{e}} - \hat{a}^{e\bar{e}e\bar{e}}$

32. Ñàé ðàâéé øàîîëëàđíè àíèùëàíã?

a) Ñàðìñäë, àìòèöèêëñ, áðèç

b) Ióññîí, ô.í

c) Pàññaò, Bàđáèé Shàîñěäòđ

d) Áãêîáîä, Àôüí Øàîîëëàðè

e) Òiü âîäèé øàîîèè

33. Úóéèääãè îùèìèàðíéíã ùáéñè áèðèää ñóá ùàðíðàòè þúíðè.

a) Øèñèèé Атлантика илиы оыимида

b) Ááíãàèèÿ ñíãóú îùèìèää

c) Êàнар ñíãóú îùèìèää

d) Ñoiàèè ñíãóú îùèìèää

e) Παðó îùèìèää

34. Úóéèääãè ùáéñè òíüèàð áóðíàèè òíüèàðãà èèðààè?

a) Øÿøáíρ, Ìñèð, Îèðíé, Ñаяí, Òíðáíüðíé

b) Óðàè, Ûèñèàé, Êàòòà Êàâèàç, Áíã, Êíðàèèãðà

c) Êíπαðáíü, Øaðúèé Ñèáèð, Êíðàèèãðà, Àèí, Òÿíøáíρ

d) Ûðòà Ñèáèð, Ñèóíðà-àíéí, Òèááò, Áíàðíèèÿ, Πíð.

e) Ûíçíüèñòíí ìàñò òíüèàðè, Òñòðòò, Ûèçèèüðíàãè òíüèàð Òíðáíüðíé, Æóíüñðèÿ.

35. Úóéèääãè îðíèèàðãáí ýíã ñíãóú îðíèèè áãèèèèíã.

a) Òàñíàíèÿ

b) Βíãè Çãèèáíèÿ

c) Îèíãèè áð

d) Øðè-èàíèà

e) Êñèèáíèÿ

36. Æèðíñòãðàããè ñóáíéíã àñíñèé ìàíáàè íèà?

a) Êíñíñãáí òóøãáí èíãòà, ãàðáíðäãí ñувлар-чанглар,

b) Ûááíããè áóèóðèàðãáí òóøãáí àòíñòãðà , üèíèàðè

c) Áðíè òàøèèé ÿóãáí òíü æèíñèàðè òàðèèèèããè ñóáèàð

d) Þúíðè ìàíðèÿ ùàðèàíèããè ñóáèàð

e) Áóèñíèàð íðèèãáíã àæðàèèà ÷èñíáí ñóáèàð.

37. Ìñçíè òóíðíüèàð ùáéñè òàáèàò çííñèãà òàðüàèãáí?

a) Òóíãðà

b) Ταéãà

c) Àðàèèø ùðíí

d) Êáíã áàðãèè ùðíí

e) Äàøò

38. Êààòèíèàð ùáéñè òàáèàò çííñè ó÷-óí ùí?

a) Íàí ýèãàòíðèè ùðííèàðãà

b) Ñããáíèèàðãà

c) Чшларга

d) Чаèà ÷èèèàðãà

e) Äàøòèèàðãà

39. Úóéèääèèèàðãáí òшüíí èùèèàðíè àæðàòèíã.

a) Ñàðè÷ãèè, Ñàðãç, Ðàçàéã, Æáíã

b) Ááèèèè, Ýèð, Óàã, Êññèè èùè, Áàèíø

c) Ñàðãç-Ñàðè÷ãèè, Êññèè èùè, Íðíè, Áàèèèè

d) Êññèè èùè, Òáíãáíèè, Ûèèè ááíèè, Áàèèèè

e) Ñàðãç, Êññèè èùè, Ííãã, Êãáíã, Æáíãã.

40. Æáíðàòèè ùíáèü ùà ,òèãà ùáéñè áèèáíà ùàðèèàò æóãà èàòòà àúàíèÿò èàñá ÿòàèè?

a) Áð ìñòèèããè áèèáíà ùàðèèàò

b) Òíü æèíñèàðèíí àèèáíà ùàðèèàòè

c) Úàâîîéíā àéèāîā úàðàêàðè

d) Áèîîîāèè àéèāîā úàðàêàðè

e) Ñóāèàðîéíā àéèāîā úàðàêàðè

41. Úàéñè ìàðàðèèāà òààèàò çííàèàðè øèîîèāí æáíóāāà ýìāñ, áàèèè øàðûāāí ùàðāāà òîîîí ùçāàðèá áíðāàè?

a) Āāðîîñè,

b) Āððèèà

c) Øèîîèèè Àìàðèèà

d) Æàíóāèè Àìàðèèà

e) Āāñððàèèÿ

42. Íèāáíéíā ùàéñè ùèñîèāà ýíā çè÷ ñóā èóçàðèèāáí?

a) Áíòàððèèāà ùèðûîîèàðèāà

b) Øèîîèèè íóç îèāáíèāà

c) Îðîà àáíāèçèāà

d) Êàðèá àáíāèçèāà

e) Ûèçèè àáíāèçèāà

43. Āð øàðèèāāè ýíā áàèáíā øàðøàðáíè áāèāèèáíā.

a) Áíðāè

b) Ŧóāāèà

c) Íèāāàðà

d) Āèèòîðèÿ

e) Éîñāìèò

44. Óððèèñîîîāāāè ýíā èàòòà ùîðîè áíèèèāíā.

a) Ēāîèàðîí

b) Ēîèèāóò

c) Òāøèèòîø

d) Ŭùæà Ìùèí

e) ×èÿñðóí

45. Äóí, îèāáíèāāè ýíā èàòòà îùèîè áíèèèāíā.

a) Ûарбий øàîîèèàð

b) Āîèðòñððèм

c) Ēāáðāāîð

d) Ēóðîîñè

e) Ûарбий Āāñððàèèÿ

46. Úàéñè îùèì Āàèāîāāîñ îðîèèàðèèè èèèèèà òóðāāè?

a) Ĭāðó

b) Áðàçèèèÿ

c) Æàíóāèè ìāñîò

e) Бразилия

d) Ēóðîîñè

47. Āàèāîîāîñ àððèðāèāāèèè ùàéñè îðîèèāà ãèāáíò òîøāāùàèàð ùā, ò èā÷èðāāè?

a) Ĭèíà

b) Ñāîà-Ēðóñ

c) Ŭāðíāíāèèà

d) Ñāí-Ēðèñòāāāè

e) Ēèāāāèà

48. Øèîîëëè ìàâîèò ûòòýàè ûàéñè èëëää ва ким томонидан àìèùëàíâáí?

a) 1831èëë Æâëîñ Ðîâñ

b) 1831èëë Æñ Ðîññ

c) 1841èëë Æâîâ Ðîññ

d) 1841èëë Æñ Ðîññ

e) 1841èëë Ð.Àìóíâñâí.

49. Шзбекистон чшл минтаъаси тупроыларидаги чиринди оз миыдорда эканлигига нима сабаб?

a) Ер ости сувларини етарли эмаслиги

b) Кишиларнинг хшжалик жорийлари фаолиятида ландшафтдаги шзгариш

c) Дарё сувларини суъориш учун кшп миыдорда сарфлаш

d) Кучли иссиылик туфайли органик моддаларнинг парчаланиши ва минераллашуви.

e) Сувнинг етишмаслиги туфайли

50. Ёуйидагилардан ыайси бири Шзбекистондаги ягона геологик ышприыхона ысобланади?

a) Сурхон c) Ёизилыум d) Зомин

b) Китоб e) Нурота

51. Шзбекистонда теккисликлар неча фоизни ташкил этади?

a) 25% c) 75% d) 90%

b) 55% e) 65%

52. Шзбекистонда машинасозликнинг йирик корхоналари нечтага боради?

a) 50тадан ортиы c) 76тадан ортиы d) 90тадан ортиы

b) 65тадан ортиы e) 100тадан ортиы

53. Фарьона водийсидан оыиб штувчи Сирдарё ыайси ыавзага ыарайди?

a) Шимолый муз океан ыавзасига c) Тинч океан ыавзасига

b) Атлантика ыавзасига d) Берк ыавзага

54. Фарьона водийсида ыавонинг энг юыори ыарорати ыайси пунктда кузатилган?

a) Бешариы b) Ёшчюн c) Наманган d) Андижон e) Фарьона

55. Ёайси тоъ тизмаларида музликлар майдони катта?

a) Кавказ тоълари b) Урал тоълари c) Тяншанр тоълари

d) Копетдоъ e) Олтой тоълари

56. Ёирьизистон Республикасида жойлашган биосфера ышприыъонасини аниыланг?

a) Репетек b) Саричелак c) Чотыол d) Нурота e) Зарафшон

57. Шрта Осиёдаги Зарафшон, Туркистон, Олой, Фарьона, Чотыол, тоълари ыайси тоъ бурмаланишида пайдо бшлган?

a) Байкал b) Каледон c) Герцин d) Мезозей e) Алрп

58. Шзбекистонда келажакда суъориладиган ерларни майдонини янада кенгайтиришда ыайси сув ресурсларидан фойдаланиш мумкин?

a) Ер ости сувлари b) Дарё сувлари c) Сув омбор сувлари d) Дринаж сувлари

e) Оыава сувлар

59. Шзбекистонда энг юыори ыаво ыарорати ыайси пунктда кузатилган?

a) Тошкент b) Наманган c) Ёарши d) Термиз e) Самарыанд

60. Ийтисодий география атамасини ышдлаган олимни аниыланг.

а) Баранский б) Ломоносов с) Ферсмен d) Ветвер е) Жак ив Кусто

61. Шзбекистон майдонининг катталиги жиъатидан Марказий Осиёда нечанчи шринда туради?

а) 1-шрин б) 2-шрин с) 3-шрин d) 4-шрин е) 5-шрин

62. Катта Фарьона каналини ыазишда неча киши иштирок этган?

а) 160.000 б) 172000 с) 156000 d) 162 350 е) 180. 000

63. Ёоракшлчилик илмий текшириш институти жойлашган шаъар?

а) Самарыанд б) Бухоро с) Навоий d) Хоразм е) Ёарши

64. Шзбекистон нефти ыайси вилоятларда ыайта ишланади?

1) Самарыанд 2) Фарьона 3) Андижон 4) Навоий 5) Хоразм б) Сирдарё

7) Бухоро 8) Тошкент 9) Сурхондарё 10) Ёашыадарё

а) 1,3 б) 2,7 с) 4,8 d) 5,9 е) 6,10

65. Ёашыадарёнинг ыайси ыисмида лалмикор деъёнчилик ыилиш мумкин?

а) Шимолида б) Жанубида с) Жануби-шарыида d) Ёарбида е) Жанубий-ъарбида

66. Уран ваът штиши билан бир ыл тезликда парчаланганда нима ьосил бшлады?

а) Водород ва гелий б) Гелий ва ышрьошин с) Ёшрьошин ва арыон d) Арыон ва руъ е) Руъ ва водород

67. Тибет тоълиъининг шимоли ва жанубида ыайси тоълар шраб туради?

а) Ёиндиыуш, Ёимолай б) Помир, Ёимолай с) Тяншанр, Ёимолай

d) Копедтоъ, Ёимолай е) Кунлун, Ёимолай

68. 1964 йилнинг май ойида вулканнынг отилиши натижасида Исландиянинг жануби ьарбида Атлантика океанида ьосил бшлган оролни аниыланг.

а) Вестманнейер б) Катла с) Суртсей d) Гекла е) Аскря

69. А.Р.Берунийнинг «Ёиндистон» асарида ыуйидаги парчани учратиш мумкин: «Бизнинг текширишимизча, ернинг 2 чорагидан бири ыуруылик бшлганлигидан, унинг диаметриал ыарама-ыаршисидаги чорак ьам ыуруылик бшлишини таъмин ыиламиз» сшз ыайси ыуруылик тшърисида бормоыда?

а) Африка б) Америка с) Австралия d) Антарктида е) Европа

70. Шрта Осиёлик олимлардан ким биринчи бшлиб ернинг геологик штмишини материкларнинг горизонтал ва вертикал йшналишида силжиши мумкинлиги тшърисида фикр билдирган?

а) Беруний б) Улуббек с) Ибн Сино d) Бобир е) Хоразмий

71. Ёайси географик асарда “Етти ыылим” таолимоти дастлаб ёритилган.

а) “Китобу сурат ол-орз” б) ”Ер суратинингтасвири” с) “Будуд ал-олам ”

d) “Ёонуни маолудий ” е) “Ёадимги ьалылардан ыолган ёдгорликлар”

71. IX-X асрда яшаган, давлат арбоби, географик машъулотлар ва саёятларнинг ʔомийси” масофалар ва мамлакатлар китоби мамлакатларнинг билишда масофалар китоби”нинг муаллифи бшлган олим ким?

а) Жайхуний б) Балхий с) Хоразмий d) Фаръоний е) Наршахий

72. Абу Райхон Берунийнинг Ёиндистон номли асарида ыуйидаги парчани учратиш мумкин. “Бизнинг текширишимизча, ернинг 2 чорагидан бири ыуруылик бшлганидан, унинг диаметриал ыарама-ыаршисидаги чорак ыам ыуруылик бшлишини таъмин ыиламиз ” сшз ыайси ыуруылик тшърисида бормоыда?

а) Европа б) Африка с) Америка d) Австралия е) Антарктида

73. Табиатдаги горизонтал ва вертикал зоналик ыонунияти ыайси олим томонидан кашф этилган?

а) Гумболрт.А. б) Докучаев В.В с) Берг.Л.С d) Григорьев А.Ф е) Беруний

74. VII-IX асарларда яратилган зиж-жадвал тарзида тузилган машъур географик асарини аниыланг.

а) “Ер сурагининг тасвири” б)”Китоби сураг ол-орз” с)”Будуд ол-олам” d)”Ыадимги ыалылардан ыолган ёдгорликлар” е)”Ыонуни маосудий”

75. Ыачон ва ким томонидан биринчи марта Шимолий ыутбдан радио маолумотнома берилган?

а) 1909 йил 10 июнр Р.Пири

б) 1911 йил 10 май Р.Амундсен

с) 1920 йил 15 июнр О.Шмидт

d) 1927 йил 12 июлр Ш.Папалин

е) 1937 йил Э.Кренколр

76. Ыайси денгизчи уч марта дунё бшйлаб ыилинган экспедицияга раъбарлик ыилган?

а) Эн-Кук б) Ф.Дрейк с) Р.Амундсен d) Х.Колумб е) Ф.Литке

77. Ыайси сайё гениал сайёъ номига сазовор бшлган?

а) Магеллан б) Колумб с) Амундсен d) Пржевалрский е) Ибн Батута

78. Ыайси мамлакатнинг атот сув ости кемаси биринчи бшлиб шимолий ыутбга муз остидан етиб борди?

а) АЫШ 1963 йил б) Норвегия 1963 йил с) Франция 1963 йил d) Буюк Британия 1963 йил е) Россия,1963

79. Жанубий Американинг нам экваториал шрмонларида яшовчи “ялыов” шз ыаётининг неча фоизини уйыуда штказади.

а) 40% б) 50% с) 55% d) 65% е) 75%

80. Ыайси парранда ер юзасида юра олмайди?

а) Бойыуш б) Чумчуы с) Тукан d) Колибра е) Кандор

81. Ыайси парранда ыар томонга уча олади?

а) Чумчуы б) Бойыуш с) Колибра d) Тукан е) Кандор

82. Ыайси ыуш йиртыиш ыушлардан ыщрымайди?

а) Бойыуш б) Чумчуы с) Майна d) Колибра е) Тукан

83. Пингвин неча метр баланликдан сакраб штиши мумкин.

а) 0,5метр б) 1метр с) 1,5метр d) 2метр е) 2,5метр

84. Ыайси парранда сувда ыалдирьочдан тез суза (уча) олади?

а) Чайка б) Пеликан с) Боклан d) Щрдак e) Пингвин

85. Сут эмизувчилардан ыайси бири ыуш каби уча олади?

а) кщршапалак б) бойыуш с) олмахон d) Лемур e) Лама

86. Ыайси ыайвон щзини кщзгуда танийди?

а) Шимпанзе б) Горилла с) Орангутан d) Гиббон e) Делрфин

87. Нима сабабдан тимсох айрим ыолларда тошларни ютиб туради?

а) Минерал моддаларни мувозанатга келтириш учун

б) Овыатни ыазм ыилиш учун

с) Чуыурликка чщкиш учун

d) Терлашни кучайтириш учун

e) Ошыюзонни тозалаш учун

88. Галаппагос оролларида ыайси ыайвонлар умуман яшамайди?

а) Ыиртыич сут эмизувчилар

б) Сувда ва ыуруыда яшовчилар

с) Ыашоротлар (айниыса чивинлар)

d) Тщъри жавоб йщы

e) А,В,С

89. Нима сабабдан Глаппагос оролида яшовчи бакланларни патларини ёылаб турувчи безлар йщы?

а) Бакланлар уча олмайди.

б) Бакланларни ыаноти йщы

с) Улар ыуруыликда яшайди

d) Денгиз ыирьыида яшайди.

e) Тщъри жавоб йщы.

90. Чщл зонасига Туркманистоннинг ыайси ыисми киради?

а) Турон теккислиги

б) Балхаш бщйи теккисликлари

с) Турон теккислиги ва Балхаш бщйи теккисликлари.

d) Жанубий ыисми

e) Марказий ва жанубий ыисмлари

91. Марказий Тяншанрда щрмонлар борми?

а) йщы б) бор с) бор лекин майдони кичик d) фаыат ыарбий ыисмида

e) Фаыат марказий ыисмида.

92. Щзбекистонда баландлик минтаыалари ыайси йщналишда алмашинади?

а) жанубий шимолга б) Ыуйидан юыюрига с) Шарыдан ыарбга d) Тоылардан водийга e) Водийлардан чщлларга

93. Туркманистон щлкасидаги аниы ифодаланган тектоник кщлни белгиланг?

а) Балхаш б) Орол с) Сариыыамиш d) Иссиы кщл e) Айдар кщл

94. Ыаво ыароратининг суткалик амплитудасининг миыдори ыайси омилларга боылиы?

а) Жойнинг географик кенглигига

б) Ыил фасиллари жойнинг мутлоы баландлигига ва релрфи

с) Ыаво намлиги, булутлик

d) Ер юзасининг ыандай тузилганлигига

Тщъри жавоб вариантыни аниыланг

A) A,C B) A,B,C C) A D) 1,3 E) Ёаммаси

95. Шзбекистоннинг энг кекса ыщриыхонасини белгиланг?

а) Китоб б) Ёисор с) Нурота d) Чотыюл е) Зомин

96. Географик карта учун ыуйидаги тусусиятлардан ыайси бирлари тосдир?

1) масштаб 1:10000 2) 1:250 000 000 3) ернинг шарсимонлиги, эотиборга олинади. 4) Ернинг шарсимонлиги эотиборга олинмайди 5) меридиан ва параллеллар мавжуд. 6) йщналишнинг юыори томони шимол ёсобланади 7) Меридианларнинг йщналишидан шимол йщналиши аниыланади 8) дарёнинг кенглигини аниылаш мумкин.

а) 1, 2, 5 б) 1, 4, 5, 8, с) 2, 3, 5, 7, d) 2, 3, 5, 6, 7, е) 1, 4, 5, 6, 7, 8.

97. Фарёона водийси шимолдан ыайси тоъ тизмалари щраб туради?

а) Туркистон, Олой б) Чотыюл, Ёурама с) Фарёона тизмаси d) Орыа олой е) Мщыл тоъ

98. А ва Б нуыталар орасидаги ваыт фарыи 120 минут бщлса, улар орасидаги масофа неча градусга тенг?

а) 45^0 б) 30^0 с) 56^0 d) 60^0 е) 70^0

99. Республикамизда ыандай аёоли пунктлари шаъар дейилади?

а) 5000 дан ортыы аёолига эга бщлган пунктлар

б) 7000 дан ортыы аёолига эга бщлган пунктлар

с) 9000 дан ортыы аёолига эга бщлган пунктлар

д) 1000 дан ортыы аёолига эга бщлган пунктлар

е) 2000 дан ортыы аёолига эга бщлган пунктлар

100. Щыувчилар мактабга 45^0 азимут билан келишилган бщлса, ыайси азимутда уйларига ыайтиб кетади?

а) 90^0 б) 135^0 с) 180^0 d) 225^0 е) 270^0

101. Ёандай масштабларда 15км масофа таритада а) 3см ли б) 5см ли оралиыыа тщъри келади?

а) а) 1:500 000 б) 1:300 000

б) а) 1:300 000 б) 1:500 000

с) а) 1:3000 000 б) 1:500 000

д) а) 1:3000 б) 1:50 000

е) а) 1:30 000 б) 1:50 000

102. Шзбекистон ыайси иылим минтыасида жойлашган?

1) Экваториал минтаыа 6) Субарктика минтаыаси

Субэкваториал минтаыа 7) Арктика минтаыас

2) Тропик минтаыа

3) Субтропик минтаыа

4) Мщтадил

а) 4, 5 б) 4 с) 5 d) 3, 4 е) 5, 6

103. Тошкентда соат 9^{00} бщлганда ёалыаро ваыт неча бщлади?

(Тошкент 69^0 шарыйй узоыликда)

а) 4 соат 16 минут

б) 4 соат 24 минут

с) 4 соат 36 минут

d) 4 соат 46 минут

e) 4 соат 56 минут

104. АТЛАС сщзи фанга ыачон ва ким томонидан кириб келган?

a) 1038 йили Беруний томонидан

b) 1595 йили Меркатор томонидан

c) VIII асрда Хоразмий томонидан

d) IX асрда Балхий томонидан

e) XV асрда Бехайм томонидан

105. Мармар денгиз Ёора денгизга ыайси бщъоз орыали туташган?

a) Дарданел бщъози e) Др. Керч

b) Гибралтар бщъози

c) Босфор бщъози

d) Мозамбик бщъози

106. Фаръона водийсидаги рапа кщлини аниыланг?

a) Кщлиыуббон b) Саричелак c) Оысувкон d) Дамкщл e) Яшил кщл

107. Дунё бщйича минерал ёыильиларнинг умумий захиралари ыанча?

a) 5,5 трл тонна b) 8,2 трл тонна c) 10 трл тонна d) 12,5 трл тонна

108. Ёар йили дунё океанига неча млн тонна нефтр ва нефтр чиыиндилари тушмоыда?

a) 1-6млн тоннача b) 6-16млн тоннача c) 16-18млн тоннача d) 20-25млн тоннача

109. Форс ыщлтиыидаги энг катта фалокат ыачон содир бщлган?

a) 1991йилда b) 1993йилда c) 1972йилда d) 1987йилда

110. ЮНЕП нинг бош идораси ыайси шаъарда жойлашган?

a) Вашингтонда b) Найробида c) Лондонда d) Мдридда e) Парижда

111. Сурия ыарбдан ыайси давлат билан чегарадош?

a) Иордания b) Ливан c) Ироы d) Денгиз билан чегарадош

112. Республикамизда ыаммаси бщлиб нечта туман бор?

a) 120та b) 142та c) 163та d) 172та

113. Республикамизнинг умумий ер майдонининг ыанча ыисми деъыончилик учун яроыли?

a) 5млн гектар

b) 6,5млн гектар

c) 7млн гектар

d) 29млн гектар

114. Щтган аср мобайнида Республикамиз аъолиси ыанчага щсди?

a) 10млн кишига

b) 18млн кишига

c) 15млн кишига

d) 20млн кишига

115. Республикамизда ыандай аъоли пуктлари шаъар дейилади?

a) 5000 дан ортиы аъолига эга бщлган пуктлар

b) 7000 дан ортиы аъолига эга бщлган пуктлар

c) 90 000 дан ортиы аъолига эга бщлган пуктлар

d) 10 000 дан ортиы аъолига эга бщлган пунктлар

e) 20 000 дан ортиы аъолига эга бщлган пунктлар

116. Республикамизда ыишлоы хщжалиги ялпи маъсулотнинг ыанча ыисмини деъыончилик беради?

a) 55%ни b) 68%ни c) 73%ни d) 82%ни e) 90%

117. Дастлаб ърарита ким томонидан яратилган?

a) Пифагор b) Питаломей c) Беруний d) Эротосфен e) Геродот

118. Ёуёш нурларини яшил щсимликлар томонидан щзлаштирилиши жараёнига нима дейилади?

a) Нураш b) Биоген c) Фотосинтез d) Вулкан e) Магма

119. Зизила щчоы тепасида нима жойлашган бщлади?

a) Вайроналик b) Ёриы c) Эпицентир d) Вулкан e) Магма

120. Ёуйидаги ороллар гуруъидан ыайси бири вулкан ороллари?

a) Мадагаскар, Тасмания b) Гавайн, Курил c) Курил, Филиппин d) Гавайи, Цейлон e) Курил, Сахалин

121. Луара, Рейн, Авлиё Лаврентий, По, Оранжевая дарёлари ыайси ъавзага киради?

a) Берк ъавза b) Атлантика ъавзаси c) Ёинд океани d) Тинч океани e) Шимолий муз океани

122. “Инк” ыабилалари ыайси тоъларда яшайди?

a) Мексика тоъларида b) Бразилия ясси тоъларида c) Анд толрида d) Гвиона тоъларида e) Аппалачи тоъларида

123. Ёиндиъитой ярим оролининг жануби ыайси ярим оролдан иборат?

a) Юкоман b) Малакка c) Сиам d) Болыон e) Кола

124. Югославия Республикаси ыаердан иборат?

a) Сербиядан иборат b) Черногория Республикасидан иборат c) А ва В жавоблар тщъри.

125. ОПЕК ташкилотига аозо бщлган давлатлар гуруъини ажратинг?

a) Саудия Арабистони, Мексика, Эрон

b) Ёувайт, Россия, Ливия

c) Норвегия, Миср, Венесуэлла

d) Ироы, Миср, Венесуэлла

e) Россия, Мексика, Новегия.

126. Босния-Герцеговинанинг пойтахтини кщрсатинг.

a) Загреб шаъри

b) Белград шаъри

c) Люблана шаъри

d) Сараева шаъри

e) Сканря шаъри

127. Югославия нечта давлатга бщлиниб кетди?

а) 5 тага б) 6 тага с) 4 тага d) 7 тага е) Умуман бщлингани йщы

128. Оролда жойлашган давлатлар гуруъини кщрсатинг.

а) Свазиленд, Тимор, Барбадос

б) Гаяна, Лесто, Шри Ланка

с) Гандурас, Кипр, Гаити

d) Бахрайн, Сингапур, Ямайка

е) Бахрайн, Катар, Янги Зеландия

129. Ыайси давлатларнинг пойтахтлари 2 та шаъарда жойлашган?

а) Нидерландия, ЖАР, Ливия

б) Жар, Канада, Австралия

с) Нидерландия, Боливия, Белргия

d) Боливия, Голландия, Чехия

е) ЖАР, Нидерландия, Боливия

130. Ыайси мамлакатларда электр энергия ишлаб чиыаришда АЭС лар салмоъи катта?

а) АЫШ да б) Полршада с) ЖАР да d) Норвегияда е) Францияда

131. 1990 йилдан кейин т/т Щзбекистон саноатидаги “энг ёш” саноат тармоъини ажратинг.

а) Чой саноати

б) Синтетик ювиш воситалари саноати

с) вино саноати

d) тамаки саноати

е) Туз саноати

132. Сиёсий-маомурий бщлинишида 18та тармоъдан иборат деган ибора ыайси давлатга ьос?

а) Ёитойга

б) Ёиндистонга

с) Мщъилистонга

d) Арабистонга

е) Ёозоъистонга

133. “Каспий денгизи” ыуйида кщрсатилган ыайси давлатлар гуруъи соъилларини ювиб туради?

а) Миср, Туркия, Грузия, Россия

б) Эрон, Туркия, Миср, Болгария

с) Россия, Эрон, Испания, Жазоир

d) Туркменистон, Эрон, Озорбайжон

е) Россия, Гуржистон, Ёозоъистон, Эрон, Туркменистон

134. “Тинч океани болъони” деб номланган давлатни кщрсатинг.

а) Россия б) Веотнам с) Корея респ. d) Малайзия е) Ёитой

135. Македония республикасининг ыщшни давлатлари ыайси вариантда тщъри берилган?

а) Бщсния ва Герцеговина

б) Албания, Руминия, Чехия

с) Македония, Хорватия, Болгария

d) Италия, Сербия, Славения

e) Албания, Югославия, Греция, Болгария

136. “Астронезия” оиласига кирувчи тилларда Африкада кимлар сўзлашмайдилар?

a) Мисрликлар b) Мадагаскарликлар c) Эфиопияликлар d) ЖАРликлар

e) Нигерияликлар

137. Марказия Африканинг ыайси мамлакатлари “техник олмос” ва “кобалрт” ыазиб чиыариш бщйича дунёда биринчи щринда туради?

a) Заир b) Замбия c) Танзания d) Уганда e) Эфиопия

138. Дунёда етиштириладиган ер ёньонынг учдан бир ыисми Африканинг ыайси мамлакатларига тщъри келади?

a) Миср, Эфиопия,

b) Нигерия, Мадагаскар

c) Нигерия, Сенегал

d) Судан, Нигерия

e) Сенгал, Судан

139. Бразилия, Танзания давлатларида ыюьоз ишлаб- чиыаришда ыайси ьом- ашёдан фойдаланилади?

a) Сизалдан

b) Бамбукдан

c) Жутдан

d) Пахтадан

e) Тут дарахтидан

140. Ёуйидаги русм автомобилларидан ыайси бири Чехияда ишлаб- чиыарилади?

a) “Рено”

b) “Фолксваген”

c) “Волрва”

d) “Татра”

e) “Фиат”

141. “Темир” рудасининг асосий истемолчиси ыайси регион?

a) Барбий Европа

b) Шарыйй Осиё

c) Шимолий Америка

d) Марказий Америка

e) Жанубий Америка

142. Африка рури-деб аталадиган витва-терсранд саноат райони Африканинг ыайси давлатига тегишли?

a) Миср b) Жазоир c) Эфиопия d) ЖАР e) Ливия

143. “Глазго” шаъри ыайси саноат маркази ва у ыайси давлат ьудудида жойлашган?

a) Машинасозлик маркази, Францияда

b) Кемасозлик маркази, Буюк Британияда

c) Кемасозлик маркази, Италияда

d) Кимё саноати маркази, Германияда

е) Тщымачилик маркази, Германияда

144. “Синкансен” магистралининг умумий узунлиги ва унинг Токио- Осака ёниси неча километрни ташкил этади?

a) 1000км-500км b) 1100км-515км c) 1200км-120км d) 1500км-600км e) 2000км-1000км

145. Япониянинг байроғида нима тасвирланган?

a) Ёзил-оғ-ёзил йиллар

b) Заранг барги

c) Ёйёш

d) Ой ва ёйёш

e) Оғ ёзил-оғ йиллар

146. Ёндистоннинг давлатини ёйси шаар “Ёш денгиз дарвозаси” номини олган?

a) Мадарас b) Калкутта c) Бомбей d) Модурай e) Деъли

147. Европанинг Рур ва Ёйори Силезия тавзалари ёйси фойдали ёзилмалар билан машур?

a) Тошқимир b) Мис c) Нефтр- газ

d) Ёшнёр қимир e) Темир

148. Ёйидаги давлатлар гуруёи ичида барча электр энергияни ИЭС-ларда ишлаб чиёарадигани борми, бшлса ёаерда?

a) Полрша ва ЖАРда b) Норвегия ва Францияда c) АБШ ва Россияда

d) Япония ва Аргентинада e) Бундай давлатлар йшси.

149. Дунёдаги “Энг катта” кинескоп ишлаб чиёарадиган заводни Нидерландиянинг “Филипс” фирмаси ёйси мамлакат тудудида ёурди?

a) Тайванда c) Гонконгда e) Филипинда

b) Сингапурда d) Жанубий Кореяда

150. Жойнинг баландлигини топографик картада ёки планда ёандай чизиёлар ифодалайди?

a) Изолиниялар c) Изотермалар e) Горизонталлар

b) Изобарлар d) Бергштрихлар

151. АБШнинг авиаракета космик пойтахти ёйси шаар?

a) Ёустон b) Нью Ёрк c) Филадельфия d) Лос-Анжелес e) Вашингтон

152. Ёитой бшлмаган талёлар яшайдиган “Ёуруы Ёитой” ёисмида ёишлоы хшжалигининг ёйси тармоёи устун туради?

a) Штироы чорвачилик b) Аквакултура c) шоликорлик d) пахтачилик

e) Қшманчи ярим қшманчи чорвачилик

153. Самарыанд шаъри ёйидаги шаарларнинг ёйси бири билан биродарлашган?

a) Сизтл b) Бонн c) Лос-Анжелес d) Бондарже e) Гавамке

154. Лотин Америкасининг регионининг узунлиги ва ёнига неча км. га қшзилганлиги ёйси ёаторда қшрсатилган?

a) Шимолдан Жанубгача 13000 км. Ёарбдан Шарыгача 5000 км

b) Шимолдан Жанубгача 8000 км. Ёарбдан Шарыгача 7,5 минг км

c) Шимолдан Жанубгача 3000 км. Ёарбдан Шарыгача 4,7 минг км

d) Шимолдан Жанубгача 7000 км. Ёарбдан Шарыгача 10000 км

е) Шимолдан Жанубгача 5000 км. Барбдан Шарыгача 3000 км

155. Океандан материк ичига 4000 км гача кирадиган сув йщли ыайси дарёдан штади?

а) Нил б) Конго с) Амазонка d) Волга е) Авлиё Лаврентий

156. “Европа” ороли ыаерда жойлашган?

а) Щрта ер денгизида б) Мазамбик бщъозида с) Канар ороллари d) Палирерия архипелагида е) Марказий Америкада

157. Каолинит, калунит, боксит, нефелин-конлари ыандай руда конлари ыисобланади?

а) Темир рудалари б) Алюминий рудалари с) Нодир метал рудалари d) Дадектив метал рудалари е) тщъри жавоб йщы.

158. “Каботаж”- деб аталадиган географик терминни ыандай тушунаси?

а) Бир мамлакат денгиз портлари орасидаги кема ыатнови

б) Бир неча мамлакатлар орасида денгиз портларида юк ташиш

с) Бошыа давлатлар кемасидан фойданиб юк ташиш

d) “Денгиз киракаши”- деган маонони англатади

е) Бошыа давлатлар кемасида ташилган юк ёки пассажир учун тщланадиган кема ыаыи.

159. Бермуд ороллари ыаыида ыандай фикирдаси?

а) Мустаыил давлат

б) АЫШнинг ер мулки

с) Британиянинг ер мулки

d) Испаниянинг ер мулки

е) Австралиянинг ер мулки

160. Жаьонга машъур “Омега” фирмаси ыаерда ва нима ишлаб чыыаради?

а) Автомобилсозлик, Япония

б) Кемасозлик, Англия

с) Нозик машинасозлик, Германия

d) Фоматевтика саноати, Франция

е) Соатсозлик саноати, Швеция

161. Жаьоншумул саёятларни амалга оширган Ъ.Колумб ыайси шаьарда туьилган?

а) Таранто с) Флоренция е) Генуя б) Неаполр d) Венеция

АДАБИЁТЛАР.

1. Абдубаниев И. География дарсларида таолимнинг техника воситаларидан фойдаланиш. Т. «Щыитувчи». 1990 й.

2. Абдубаниев И, Пирназаров Р. Абдубаниев О. Шыувчиларнинг географик билим ва малакаларини баъолашда фойдаланиладиган тест саволлари ва уларнинг турлари «География ва ыадриятлар». Тошкент, 2001 й.
3. Даринский А.В. География шыитиш методикаси. Тошкент, 1961 й.
4. Новые взгляды на географическое образование.«Прогресс» М. 1986.
5. Проверка знаний и умений учащихся по географии. Под.ред. Л.М. Панченшниковой М. «Провешение». 1978.
6. Ёурбонниёзов Р. Ёолиёов К. География Олий шыув юртларига кирувчилар учун ышлланма (Тест саволлари билан). Т. 1993.
7. Ахборотнома. 1996-2003 йиллар. Тошкент. Давлат тест маркази.

**Мавзу: “География дарсларида инновацион ва педагогик технологиялардан фойдаланиш”
(2 соат назарий)**

РЕЖА

- 1.Инновацион ва педагогик технологиялар ҳақида тушунча.
 - 2.Дарсларни лойиҳалаштириш.
 - 3.“Блиц-ўйин” технологияси.
 - 4.“Бумеранг” технологияси.
 5. “6х6х6” методи.
- Хулоса.
- Фойдаланилган адабиётлар.

Ҳозирги кунда таълим жараёнида интерактив методлар, инновацион технологиялар, педагогик ва ахборот технологияларини ўқув жараёнида қўллашга бўлган қизиқиш, эътибор кундан-кунга кучайиб бормоқда. Бундай бўлишининг сабабларидан бири шу вақтгача анъанавий таълимда ўқувчиларни фақат тайёр билимларни эгаллашга ўргатилганлигидир. Замонавий технологиялар эса уларни эгаллаётган билимларни ўзлари қидириб топишларига, мустақил ўрганиб, таҳлил қилишлари, ҳатто хулосаларни ҳам ўзлари келтириб чиқаришларига ўргатади. Ўқитувчи бу жараёнда шахснинг ривожланиши, шаклланиши, билим олиши ва тарбияланишига шароит яратади ва шу билан бир қаторда бошқарувчилик, йўналтирувчилик вазифасини бажаради. Таълим жараёнида ўқувчи асосий фигурага айланади.

Шунинг учун умумий ўрта таълим мактабларида ўқувчиларнинг билимли, етук малакага эга бўлишларини таъминлашда замонавий ўқитиш методлари - интерактив методлар, инновацион технологияларнинг ўрни ва роли бениҳоя каттадир.

“Инновация” сўзи инглизча “innovation” сўзидан олинган бўлиб, янгилик киритиш, янгилик деган маъноларни англатади.

Инновацион технологиялар педагогик жараён ҳамда ўқитувчи ва ўқувчи фаолиятига янгилик, ўзгаришлар киритиш бўлиб, уни амалга оширишда асосан интерактив методлардан тўлиқ фойдаланилади. Интерактив методлар - бу жамоа бўлиб фикрлаш демакдир. Бу методларнинг ўзига хослиги шундаки, улар фақат педагог ва ўқувчиларнинг ҳамкорликда фаолият кўрсатиши орқали амалга оширилади.

Бундай педагогик ҳамкорлик жараёни ўзига хос хусусиятларга эга бўлиб, уларга қуйидагилар киради:

- ўқувчининг дарс давомида бефарқ бўлмасликка, мустақил фикрлаш, ижод этиш ва изланишга мажбур этиши;
- ўқувчиларни ўқув жараёнида билимга бўлган қизиқишларини доимий равишда бўлишини таъминланиши;
- ўқувчининг билимга бўлган қизиқишини мустақил равишда ҳар бир масалага ижодий ёндошган ҳолда кучайтириши;
- ҳамиша педагог ва ўқувчининг ҳамкорликдаги фаолиятини ташкилланиши.

Педагогик технологиянинг энг асосий негизи ўқитувчи ва ўқувчининг белгиланган мақсаддан кафолатланган натижага ҳамкорликда эришишлари учун танланган технологияларга боғлиқ. Ўқитиш жараёнида қўйилган мақсад бўйича кафолатланган натижага эришишда қўлланиладиган ҳар бир таълим технологияси

ўқитувчи ва ўқувчи ўртасида ҳамкорлик фаолиятини ташкил эта олса, уларнинг ҳар иккаласи ҳам ижобий натижага эриша олса, ўқув жараёнида ўқувчилар мустақил фикрлай олсалар, ижодий ишлай олсалар, излансалар, таҳлил эта олсалар, ўзлари хулоса чиқара олсалар, ўзларига, гуруҳга, гуруҳ эса уларга баҳо бера олса, ўқитувчи эса уларнинг бундай фаолиятлари учун имконият ва шароит ярата олсагина самара бериши мумкин. Ҳар бир дарс, мавзу, ўқув предметининг ўзига хос технологияси бор, яъни ўқув жараёнидаги педагогик технология – бу яқка тартибдаги жараён бўлиб, у ўқувчининг эҳтиёжидан келиб чиққан ҳолда маълум бир мақсадга йўналтирилган, олдиндан лойиҳалаштирилган ва кафолатланган натижа беришга қаратилган педагогик жараёндир.

Қўйилган мақсадни амалга ошириш ва кафолатланган натижага эришиш ўқитувчи ва ўқувчининг ҳамкорликдаги фаолияти ҳамда улар қўйган мақсад, танланган мазмун, метод, шакл, воситага, яъни технологияга боғлиқ.

Ўқитувчи ва ўқувчининг ҳамкорликда мақсаддан натижага эришиш учун қандай технологияни танлашлари уларнинг ихтиёрида, чунки ҳар иккала томоннинг асосий мақсади аниқ: натижага эришишга қаратилган. Бунда ўқувчиларнинг билим савияси, гуруҳ характери, шароитга қараб ишлатиладиган технология танланади. Масалан, натижага эришиш учун балким, компьютер билан ишлаш лозимдир, балким фильм, тарқатма материал, чизма ва плакатлар, турли адабиётлар, ахборот технологияси керак бўлар, буларнинг қай бирини танлаш ўқитувчи ва ўқувчига боғлиқ.

Шу билан бир қаторда ўқитиш жараёнини олдиндан лойиҳалаштириб олиш зарур. Бу жараёнда ўқитувчи ўқув предметининг ўзига хос томонини, жой ва шароитни, ўқитишнинг техник воситаларини, энг асосийси, ўқувчининг имконияти ва эҳтиёжини ҳамда ҳамкорликдаги фаолиятни ташкил эта олишни ҳисобга олсагина, керакли кафолатланган натижага эришиш мумкин.

Ўқитувчи томонидан ҳар бир дарсни яхлит ҳолатда кўра билиш ва уни тасаввур этиш учун бўлажак дарс жараёнини лойиҳалаштириб олиш керак. Бунда ўқитувчи томонидан бўлажак дарснинг технологик картасини тузиб олиш катта аҳамиятга эгадир, чунки дарснинг технологик картаси ҳар бир мавзу, ҳар бир дарс учун ўқитилаётган фаннинг хусусиятидан, ўқувчиларнинг имконияти ва эҳтиёжидан келиб чиққан ҳолда тузилади.

Бундай технологик картани тузиш осон эмас, чунки бунинг учун ўқитувчи педагогика, психология, хусусий методика, педагогик ва ахборот технологияларидан хабардор бўлиши, шунингдек, жуда кўп методлар ва усулларни билиши керак бўлади. Ҳар бир дарснинг ранг-баранг, қизиқарли бўлиши аввалдан пухта ўйлаб тузилган дарснинг лойиҳалаштирилган технологик картасига боғлиқ.

Дарснинг технологик картасини қай кўринишда ёки шаклда тузиш, бу ўқитувчининг тажрибаси, қўйган мақсади ва ихтиёрига боғлиқ. Технологик карта қандай тузилган бўлмасин, унда жараёни яхлит ҳолда акс этган бўлиши ҳамда аниқ белгиланган мақсад, вазифа ва кафолатланган натижа, дарс жараёнини ташкил этишнинг технологияси тўлиқ ўз ифодасини топган бўлиши керак. Технологик картада дарс жараёнининг барча қирралари ўз аксини топади.

Қуйида география фанидан 6-синфларда «Географик хариталар ва уларнинг турлари. Атласлар, глобуслар» мавзуси бўйича ўтказиладиган дарснинг олдиндан лойиҳалаштирилган технологик картасини мисол тариқасида келтирилмоқда.

Мавзу:	Географик хариталар ва уларнинг турлари. Атласлар, глобуслар
Мақсад, Вазифалар	Ўқувчиларнинг географик хариталар, уларнинг турлари ҳамда атласлар ва глобуслар идаги тасаввурларини кенгайтириш. Мавзуга оид тарқатилган материалларни ўқувчилар томонидан якка ҳолда ва гуруҳ бўлиб аштириб олишлари ҳамда суҳбат-мунозара орқали таркатма материаллардаги матнлар қай ажада ўзлаштирилганлигини назорат қилиш, уларнинг билимини баҳолаш
Ўқув раёнининг змуниси	Географик хариталар билим манбаи. Географик хариталарнинг таснифи. Географик атласлар таърифи, таснифи ва хусусиятлари. Географик глобус.
Ўқув жараёнини налга ошириш технологияси	Баён қилиш, суҳбат–мунозара. “Ақлий ҳужум” методи. Дарс, кичик гуруҳларда ва жамоода ишлаш. С, хариталар ва таркатма материаллар: матнлар, расмлар. Ёзма материаллар, хариталар ва чизмалар асосида. Назорат, савол-жавоблар, кузатиш, ўз-ўзини назорат қилиш. Қолаш: рағбатлантириш, 5 балли тизим асосида.
Иштирок етиладиган шижалар	Итутувчи Мавзунини қисқа вақт ичида барча ўқувчилар томонидан ўзлаштирилишига эришади. Ўқувчилар фаоллигини оширади, уларнинг тасаввурини кенгайтиради. Ўқувчиларда дарсга батан кизиқиш уйғотади. Бир вақтнинг ўзида кўпчилик ўқувчиларни баҳолайди. Ўз олдиға ган мақсадларига эришади. Ўқувчи Инги билимларни эгаллайди. Якка ҳолда ва гуруҳ бўлиб ишлашни ўрганади. Нутқ ожланади ва эслаб қолиш қobiliяти кучаяди. Ўз-ўзини назорат қилишни ўрганади. Қисқа т ичида кўп маълумотларға эға бўлади, тасаввури кенғаеди.
Тадқиқоти дигусти режалар хлдил, таришлар)	Итутувчи Инги педагогик технологияларни ўзлаштириш ва дарсға тадбиқ этиш, такомиллаштириш. Ўз ида ишлаш. Мавзунини ҳаётий воқеалар билан боғлаш. Кўшимча материаллар йиғиш. Шимча адабиётлар ўқиш. Педагогик маҳоратни ошириш. Ўқувчи Матн билан мустақил ишлашни ўрганиш. Ўз фикрини равон баён қила олиш. Шу мавзу сида қўшимча материаллар топиш, уларни ўрганиш. Ўз фикри ва гуруҳ фикрини таҳлил иб бир ечимға келиш малакасини ҳосил қилиш.

ТЕХНОЛОГИК КАРТА

Ўқитувчи томонидан ҳар бир мавзу, ҳар бир дарс бўйича тузилган шу каби технологик карта унга ўз фани, предметини яхлит ҳолда тасаввур этиб ёндошишга, тушунишга (бир чорак, бир ўқув йили бўйича), яхлит ўқув жараёнининг бошланиши, мақсадидан тортиб, эришилган натижасигача кўра олишга ёрдам беради. Айниқса, технологик картани ўқувчининг имконияти, эҳтиёжидан келиб чиққан ҳолда тузилиши, уни шахс сифатида таълимнинг марказига олиб чиқишга олиб келади. Бу эса ўқитиш самарадорлигини оширишга имконият яратади.

«БЛИЦ - ЎЙИН» ТЕХНОЛОГИЯСИ

Технология хакида қисқача маълумот

Ушбу технология ўқувчиларни ҳаракатлар кетма-кетлигини тўғри ташкил этишга, мантиқий фикрлашга, ўрганаётган предмети асосида кўп, хилма-хил фикрлардан, маълумотлардан кераклигини танлаб олишни ўргатишга қаратилган. Ушбу технология

давомида ўқувчилар ўзларининг мустақил фикрларини бошқаларга ўтказа оладилар, чунки бу технология шунга тўлиқ шарот яратиб беради.

Мақсад: Ушбу технология ўқувчиларга тарқатилган қоғозларда кўрсатилган ҳаракатлар кетма-кетлигини аввал якка ҳолда мустақил равишда белгилаб, сўнгра ўз фикрини бошқаларга ўтказа олиш ёки фикрида қолиш, бошқалар билан ҳамфикр бўла олишга ёрдам беради.

Ўтказилиш технологияси

Ушбу технология бир неча босқичда ўтказилади:

1 – босқичда:

- ўқитувчи ушбу дарс бир неча босқичда ўтказилиши ҳақида ўқувчиларга тушунча беради. Ҳар босқичдаги вазифани бажаришга аниқ вақт берилиши, ўқувчилар эса шу вақтдан унумли фойдаланишлари кераклиги ҳақида уларни огоҳлантиради;
- ўқитувчи ҳамма ўқувчиларга алоҳида–алоҳида тарқатма материал беради ва ўқувчилардан ушбу материални синчиклаб ўрганиб чиқишларини сўрайди;
- ўқитувчи тарқатма материал мазмуни ва бажариладиган вазифани тушунтиради, яъни тарқатма материалда берилган маълум бир сондаги (мисол учун 13 та) ҳаракатнинг кетма-кетлигини тўғри белгилаш кераклиги, белгини эса қоғоздаги алоҳида ажратилган бўлимга рақамлар билан белгилаш кераклигини тушунтиради;
- қўйилган вазифа аввал якка тартибда бажарилишини айтади.

2 – босқичда:

- ўқитувчи биринчи берилган вазифани ҳар бир ўқувчи томонидан якка тартибда бажарилишини кузатади, қийналганларга ёрдам беради ёки қайтадан тушунтиради;
- ҳар бир ўқувчи тарқатма материалдаги “Якка баҳо” бўлимига шу ерда берилган ҳаракатлардан ўзининг шахсий фикри асосида мантикий кетма-кетлигини рақамлар билан белгилаб чиқади, яъни берилган 13 ҳаракатдан унинг фикрича қайси бири, биринчи бўлиши, қайси бири эса иккинчи бўлишини ва ҳоказо. Бу вазифани бажариш учун ўқитувчи тинловчиларга 5 дақиқа вақт беради.

3 – босқичда:

- ўқитувчи ўқувчилардан 3 кишидан иборат кичик гуруҳлар ташкил этишларини сўрайди (3 кишилиқ гуруҳлар ўқувчиларнинг хоҳишларига қараб ёки рақамлар бўйича ташкил этилиши мумкин);
- кичик гуруҳларда ўқувчиларнинг ҳар бири ўз қоғозидаги “Якка баҳо” бўлимида белгиланган ҳаракатлар кетма-кетлиги билан бир-бирларини таништирадилар, кейин 3 кишида уч хил бўлган кетма-кетликни биргалашиб, бир-бирлари билан тортишиб, баҳслашиб, бир-бирларига таъсир ўтказиб, ўз фикрларига ишонтириб келишган ҳолда бир муқим қарорга келиб, уларга тарқатилган қоғоздаги “Гуруҳ баҳоси” бўлимига рақамлар билан белгилаб чиқади.
- ўқитувчи кичик гуруҳдаги тортишувларда иштирок этмайди, фақат кичик гуруҳлар ва ҳар бир ўқувчи фаолиятини кузатади. Бу вазифани бажариш учун 10 дақиқа вақт берилади.

4 – босқичда:

- барча кичик гуруҳлар ўз ишларини тугатгач, ўқитувчи ҳаракатлар кетма-кетлиги бўйича тўғри жавобни беради, яъни ўқувчилардан уларга тарқатилган қоғозлардан “Тўғри жавоб” бўлимини топишни ва унга ўқитувчи томонидан айтилган ҳаракатлар кетма-кетлигининг рақамларини ёзишни сўрайди.

5 – босқичда:

- Ўқитувчи “Тўғри жавоб” бўлимида берилган рақамлар билан “Якка баҳо” бўлимида берилган рақамларни (ёки аксинча) солиштиришни ва агар бу рақамлар мос келса, “Якка хато” бўлимига “+” белгисини қўйишни, мос келмаса “-” белгисини қўйишни сўрайди. “Якка хато” бўлимидаги “+” белгилари сонини юқоридан пастга қараб санаб чиқиб, умумий сонини ёзиб қўйиш кераклигини уқтиради.

6 – босқичда:

- Худди шу тартибда “Тўғри жавоб” ва “Гуруҳ баҳоси”даги рақамларни солиштириб чиқилиб, “Гуруҳ хатоси” бўлими “Якка хато” бўлими қаба тўлдирилади. Сўнгра юқоридан пастга қараб “+” белгилари сони санаб чиқилади ва умумий сон ёзиб қўйилади.

7 – босқичда:

- Ўқитувчи якка ва гуруҳ хатоларининг умумий сони бўйича тушунча беради, уларни алоҳида-алоҳида шарҳлаб беради.
«Якка хато» бўлими ва «Гуруҳ хатоси» бўлимидаги умумий сонларнинг шарҳи:
ўқувчиларнинг (гуруҳнинг) жавоблари ўқитувчи томонидан берилган «Тўғри жавоб» нинг 1-25 % ига тўғри келган бўлса, демак, “1” балл, 26-50 % ига тўғри келса “2” балл, 51-75 % ига келган бўлса «3» балл, 76-99 % ига тўғри келган бўлса «4» балл, 100% тўғри келган бўлса «5» балл деб баҳолаш мумкин.

8 – босқичда:

- Мисол тариқасида «Жанубий Америка давлатларини уларнинг майдон катталиклари бўйича тартибланг » мавзусидаги блиц – ўйиннинг чизмасини келтиришимиз мумкин. (ҳар бир ўқитувчи ўтаётган ёки ўтган мавзуси асосида блиц-ўйин шаклидан фойдаланиб, ўйин мазмунини ишлаб чиқиши мумкин);
- Ўқитувчи дарсини якунлайди. Гуруҳларнинг баъзиларига, уларнинг фаолиятларига ўз фикрини билдиради. Унда ўқитувчи уларни нималарга ўргатганини, уларнинг шу дарс орқали нималарни билиб олишганлари билан қизиқади ва керакли саволларни беради.

Тарқатма материалларнинг намунавий нусхаси

БЛИЦ – ЎЙИН

« Жанубий Америка давлатларини уларнинг майдон катталиклари бўйича тартибланг»

Х и	рух госи	ғри воб	ска го	ска хо	аркатлар мазмуни
					ргентина
					ливия
					азилия
					несуэла
					яна
					иана
					лумбия
					рагвай
					ру
					ринам
					ругвай

					ли
					вадор

«БУМЕРАНГ» ТЕХНОЛОГИЯСИ.

Технология ҳақида қисқача маълумот

Ушбу технология ўқувчиларни дарс жараёнида, дарсдан ташқарида турли адабиётлар, матнлар билан ишлаш, ўрганилган материални ёдида сақлаб қолиш, сўзлаб бера олиш, фикрини эркин ҳолда баён эта олиш ҳамда бир дарс давомида барча ўқувчиларни баҳолай олишга қаратилган.

Мазкур технология бир дарс давомида ўқув материални чуқур ва яхлит ҳолда ўрганиш, ижодий тушуниб етиш, эркин эгаллашга йўналтирилган. У турли мазмунли характерга (муаммоли, мунозарали, турли мазмунли) эга бўлган мавзуларни ўрганишга яроқли бўлиб, ўз ичига оғзаки ва ёзма иш шакллари камраб олади ҳамда бир дарс давомида ҳар бир иштирокчининг турли топшириқларни бажариши, навбат билан ўқувчи ёки ўқитувчи ролида бўлиши, керакли баллни тўплашига имконият беради.

«Бумеранг» технологияси танқидий ва мантикий фикрлашни шакллантиришга имконият яратади; дунёқарашни кенгайтиради, хотирани чархлайди; ғояларни, фикрларни, далилларни ёзма ва оғзаки шаклларда баён қилиш кўникмаларини ривожлантиради.

Таълим билан бир қаторда мазкур метод тарбиявий характердаги қатор вазифаларни амалга ошириш имконини беради:

- жамоа билан ишлаш маҳорати;
- муомала қилиш маданияти;
- хушфеъллик;
- кўникувчанлик;
- ўзгалар фикрига ҳурмат;
- фаоллик;
- раҳбарлик сифатларини шакллантириш;
- ишга ижодий ёндошиш;
- ўз фаолиятининг самарали бўлишига қизиқиш;
- ўзини холис баҳолаш.

Асосий тушунчалар қуйидагилар:

Очиқ саволлар – бу саволлар муомала, сўзлашувни давом эттиришга имкон беради. Уларга қисқа, бир хил жавоб бериш мумкин эмас.

Ёпиқ саволлар – бу саволлар олдиндан «ҳа» ёки «йўқ» типдаги тўғри, очиқ жавобларни беришни кўзда тутди.

Кўндаланг сўроқ бир-бирига гуруҳлаб берилувчи қисқа саволлар қатори бўлиб, бу ўзига хос ахборотлар излаш ҳамда далилларни, оппонентлар позициясини аниқлаш ва муайян қарорлар қабул қилиш учун ажойиб имкониятдир.

Кўндаланг сўроқ пайтида мунозарага киришиш мумкин эмас. Бунда фақат саволлар берилади, мунозарага киришилмайди.

Мақсад: Дарс давомида ўқувчиларга тарқатилган материалларни улар томонидан яқка ҳолда ва гуруҳ бўлиб ўзлаштириб олиниши ҳамда ўзаро суҳбат-мунозара орқали, турли саволлар орқали тарқатма материаллар, ундаги матнлар қай даражада ўзлаштирилганини назорат қилиш. Дарс давомида ўқувчилар томонидан балларни эгаллашга имконият яратиш.

Ўтказиш технологияси

Ушбу технология бир неча босқичда ўтказилади:

1 – босқичда:

- Дарс тўғридан-тўғри ўқувчиларни 4-5 кишидан иборат кичик гуруҳларга бўлишдан бошланади;
- Ўқитувчи ҳар бир гуруҳга ва унинг бир аъзосига мустақил ўрганиш, фикрлаш ва ёдда сақлаб қолиш учун алоҳида-алоҳида аниқ ёзма тарқатма материал беради (тарқатма материалда) ўқитувчи томонидан танланган умумий мавзу бўйича бирон бир ҳажмдаги матн берилган, уларнинг сони гуруҳлар ва ўқувчилар сонига боғлиқ. Агар 4 та кичик гуруҳ бўлса, у ҳолда умумий мавзу 4 та кичик матнларга бўлиниб ҳар бир гуруҳга берилади;
- фаолият самарали бўлиши учун ҳар бир гуруҳга берилган матнлардан ҳар бир ўқувчига берилади. Шундай қилиб, 4 та гуруҳ умумий мавзу асосида 4 хил матнга эга, ҳар бир ўқувчи эса ўз гуруҳига тушунган матнга эга бўлади.

2 – босқичда:

- Гуруҳларга берилган матнни гуруҳ аъзолари якка тартибда алоҳида ўрганишлари, матнни эслаб қолишлари, кейин эса керак бўлса бошқаларга ёки ўқитувчига гапириб беришлари, иложи борича матнни ўзлаштириб олишлари кераклигини ўқитувчи уқтиради ва тайёргарлик учун матнни катта кичиклигига қараб 5-7 дақиқа вақт беради. Ўзи эса гуруҳ ва ўқувчиларни иш фаолиятини кузатади.

3 – босқичда:

- ўқитувчи олдиндан тайёрлаб қўйилган рақамлар ёзилган кичик қоғозлар билан ҳар бир гуруҳ ёнига келиб гуруҳ аъзоларидан ушбу қоғозлардан биттадан рақам тортиб олишларини сўрайди (қоғозлар сони гуруҳдаги ўқувчилар сонига боғлиқ, масалан, гуруҳда 5 киши бўлса, қоғоздаги рақамлар 1, 2, 3, 4, 5 этиб тайёрланади, агар 4 та бўлса 1 дан 4 гача ва ҳ.к). гуруҳлардаги барча ўқувчилар рақамлар ёзилган қоғоздан олишлари керак. Нечта гуруҳ бўлса, шунча гуруҳ аъзолари сонига қараб рақамлар ёзилган қоғозлар тайёрланади.
- ўқитувчи рақамлар бўйича ўқувчилардан янги гуруҳлар тузишларини сўрайди. Масалан, ҳамма 1 рақамини олганлар битта янги гуруҳ, 2 рақамлилар иккинчи гуруҳни, 3 рақамлилар учинчи гуруҳни, 4 рақамлилар тўртинчи гуруҳни, 5 рақамлилар бешинчи гуруҳни ташкил этишларини сўрайди. Гуруҳ аъзолари янги гуруҳга ўтишларида ўзлари билан ўрганган матнларини оладилар.

4 – босқичда:

- рақамлар бўйича янги гуруҳлар тузилганда ҳар бир янги гуруҳда аввалги гуруҳлардан биттадан вакиллари ўз-ўзидан тўпланиб қолади, яъни 4 та гуруҳда 4 хил матн ўрганилган бўлса, бу янги гуруҳда ҳар биттасидан биттадан вакил тўпланади, умумий мавзу бўйича 4 ўқувчи ва 4 хил матн тўпланади.

5 – босқичда:

- янги тузилган гуруҳнинг ҳар бир аъзоси энди ўзига 2 та вазифа, яъни ўқитувчи ва ўқувчи вазифасини олади ва қуйидагича фаолият кўрсатади:
 1. Ўқитувчи(ўргатувчи) сифатида ўзи аввал ўрганган материалларни гапириб беради, тушунтиради, ўзи мустақил ўрганган материалларнинг асосий жойларига барчанинг диққатини жалб қилади, бошқа гуруҳ аъзоларининг тушуниш ва ўзлаштириш қобилиятларини текширади.

2. Ўқувчи сифатида гуруҳ аъзолари навбатма-навбат сўзлаб, тушунтираётган, гапираётган матнларни эшитади, таҳлил қилади, фикрлайди ва ёдда сақлаб қолишга ҳаракат қилади.

- ўқитувчи эса уларга ўз матнларини фақат сўзлаб беришлари кераклигини уқтиради ва бунга 10 дақиқа вақт беради (матн ҳажмига ва умумий мавзунинг қийин, осонлигига қараб вақт ажратилади). Бу босқичда дарс бошланишида тарқатилган барча материал ўқувчилар томонидан ўзлаштирилган ҳисобланади.

6 – босқичда:

- гуруҳдагилар бир-бирларига ўз матнларини гапириб бериб, барчалари ушбу матнларни билиб олишгач, ўқитувчи ўрганилган материал гуруҳ аъзолари томонидан қанчалик ўзлаштириб олинганлигини текшириб кўриш учун ҳар бир гуруҳ аъзоси бир-бирларига ўз матнларидан келиб чиққан ҳолда саволлар беришлари мумкинлигини тушунтиради. Шундай қилиб, гуруҳ ичида ички назорат савол-жавоб орқали ўтказилади. Бу эса гуруҳдаги ўқувчиларни бир-бирларига сўзлаб берган материалларини бошқалар томонидан ўзлаштирилганлик даражасини аниқлашга, мустаҳкамлашга ёрдам беради.

7 – босқичда:

- ўқитувчи барча ўқувчиларни яна қайтадан аввалги жойларига қайтишларини сўрайди, яъни яна ҳамма дарс бошланишидаги гуруҳларига қайтадилар.

8 – босқичда:

- ўқитувчи синфдаги ўқувчиларнинг барчаси ҳаммага тарқатилган ёзма материаллар билан таниш эканликлари, улар ҳақида тўлиқ маълумотга эга бўлганликларини ҳисобга олган ҳолда синфдаги ҳар бир ўқувчидан хоҳлаган материални сўраши мумкинлигини айтади.

9 – босқичда:

- ўқувчиларга тарқатилган барча материални улар томонидан қай даражада ўзлаштирилганлиги даражасини аниқлаш мақсадида ўқитувчи ўзи ёки махсус (оппонент) гуруҳ томонидан берилган назорат саволларига жавобларни рейтинг баллари орқали баҳолашни тушунтирилади, масалан, саволларга берилган жавоблар агар тўлиқ жавоб бўлса – 5 балл, қўшимча қилинса – 4 балл, ўтирган жойда лўқма ташланса – 3 балл, жавоб берилмаса 0 балл қўйилиши белгиланади.

- Гуруҳ аъзоларининг жавобларини юқорида кўрсатилган тартибда баҳолаш, балларни қўйиб бориш, умумлаштириш учун ҳар бир гуруҳ ўзига гуруҳ қатнашчиларидан бирини «ҳисобчи» этиб тайинлаши мумкин («ҳисобчи» ҳам даврада бўлаётган савол-жавоблар мулоқотида иштирок этади).

10 – босқичда:

- Ушбу босқичда ўқитувчи тарқатма материаллар асосида тузилган (5-6 та) саволлар билан ўқувчиларга мурожаат қилади (саволлар иложи борица ҳамма матнларга тегишли бўлгани маъқул, шунингдек, ўқитувчи синфдаги барча ўқувчиларни жавоб бериш учун қамраб олишга ҳаракат қилади).

- Белгиланган саволларга жавоб бериш тугагач, ўқитувчи доскага гуруҳлар томонидан тўпланган балларни ёзади ва дарснинг кейинги босқичига ўтади.

11 – босқичда:

- Ўқитувчи ҳар бир гуруҳни ўз ёзма материалларининг мазмунидан келиб чиққан ҳолда биттадан савол тайёрлашлари кераклигини ва гуруҳларга савол тузишлари учун 2-3 дақиқа вақт ажратади.

12 – босқичда:

- Бу боскичда гуруҳлар бир-бирларига саволлар берадилар, гуруҳлардаги «ҳисобчилар» эса гуруҳ аъзоларининг жавобларини юқорида белгиланган тартибда баҳолаб борадилар. Жавоблар тўғри бўлса, савол берган гуруҳ жавобни тўлдирмайди.

13 – боскичда:

Ўқитувчи гуруҳ аъзолари тўплаган балларни яна бир маротаба доскага ёзади ва тўпланган баллар (баҳолар)нинг умумий сонини аниқлайди. Тўпланган баллар (баҳолар)нинг умумий сонини гуруҳ аъзоларига теппа-тенг бўлади (юқорида келишилганидай).

ИЗОҲ: агар тўпланган балларни гуруҳ аъзоларига теппа-тенг бўлишда ўқувчилар томонидан норозилик бўлса, яъни баъзи гуруҳ аъзолари гуруҳнинг фаолиятида фаол иштирок этиб, умумий жамоавий фаолиятда пасив бўлган бўлишса, ёки умуман иштирок этмаган, қизиқмаган бўлишса, бундай ҳолатда вазиятни ечишни гуруҳ аъзоларига юклатилади. Гуруҳнинг ечими тўғри ҳисобланади, ёки ўқитувчи ўз фикрини билдириши мумкин, чунки у дарс жараёнида ўқувчиларнинг жавоблари, фаол ёки пасивликларини кузатиб боради.

Умуман олганда, агар ўқувчи фаоллик кўрсатмаган, ёки савол-жавобларда иштирок этмаган бўлса ҳам унинг шу дарс жараёнида бирон нарсани билиб олгани, эслаб қолиб ўзлаштирганини ҳисобга олган ҳолда унга энг кичик балл берилиши мумкин. Бу ўқувчини кейинчалик шу шаклдаги дарсда фаолроқ бўлишга ундайди. Юқоридаги каби вазият вужудга келса унинг ечимини ҳар бир ўқитувчи шароитга, фаолиятга қараб ўзи ҳал этиши ёки гуруҳ, жамоа ҳукмига ҳавола этиши мумкин.

Баъзида гуруҳнинг «ҳисобчилари» балларни қўйишда ноаниқлик ёки қўшиб ёзиши мумкин, натижада, баъзи гуруҳларнинг умумий тўплаган баллари бошқа гуруҳникидан жуда фарқ қилиши мумкин. Ўқувчиларнинг ҳаққоний баҳоланишлари улар танлаган «ҳисобчи»ларга боғлиқ эканлигини ўқитувчи эслатиб ўтади. Агар умумий тўпланган балларни гуруҳ аъзоларига тақсимланганда шу дарс учун белгиланган максимал баллдан ортиб кетган бўлса, у ҳолда шу дарс учун керакли баллни олиб қолиб, ортиқчасини кейинги дарсларга ўтказиш мумкин.

14 – боскичда:

- Ҳар бир ўқувчига баллар қўйилгач (ҳар бир ўқувчи баҳолангач) ўқитувчи дарсга якун ясайди. Ўқувчиларнинг фаолиятига баҳо беради, берилган жавобларга ўз фикрини билдиради ва қуйидаги саволлар билан уларга мурожаат қилади:

- бугунги дарсдан нималарни билиб олдингиз?
- нималарни ўргандингиз?
- нималар сизлар учун янгилик бўлди?
- яна нималарни билишни истар эдингиз?

15 – боскичда:

- Ўқитувчи ўқувчиларнинг жавобларини диққат билан тинглаб, уларга миннатдорчилик билдиради ва дарсни якунлайди.

“6x6x6” МЕТОДИ

Метод ҳақида қисқача маълумот

Ушбу метод ёрдамида бир вақтнинг ўзида 36 нафар таълим олувчини муайян фаолиятга жалб этиш орқали маълум топшириқ ёки масалани ҳал этиш, шунингдек, гуруҳларнинг ҳар бир аъзоси имкониятларини аниқлаш, уларнинг қарашларини билиб олиш мумкин. “6x6x6” методи асосида ташкил этилаётган дарсда ҳар бирида 6 нафардан иштирокчи бўлган 6 та гуруҳ ўқитувчи томонидан ўртага ташланган муаммо(масала)ни муҳокама қиладилар. Белгиланган вақт ниҳоясига етгач, ўқитувчи 6 та гуруҳни қайта тузади. Қайтадан шаклланган гуруҳларнинг

ҳар бирида аввалги 6 та гуруҳдан биттадан вакил бўлади. Янги шаклланган гуруҳ аъзолари ўз жамоадошларига аввалги гуруҳи томонидан муаммо(масала)нинг ечими сифатида такдим этилган хулосани баён этиб берадилар ва мазкур ечимларни биргаликда муҳокама қиладилар.

Энг муҳими дарс иштирокчиларининг ҳар бири қисқа вақт давомида ҳам мунозара қатнашчиси, ҳам тингловчи, ҳам маърузачи сифатида фаолият олиб боради. Ушбу метод қўлланилаётган дарсларда гуруҳлар бир ёки бир неча муаммо(масала)ни муҳокама қилишлари мумкин.

“6х6х6” методидан таълим жараёнида фойдаланиш ўқитувчидан фаоллик, педагогик маҳорат, шунингдек, гуруҳларни мақсадга мувофиқ шакллантира олиш малакасига эга бўлишни талаб этади. Гуруҳларнинг тўғри шакллантирилмаслиги топшириқ ёки вазифаларнинг тўғри ҳал этилмаслигига сабаб бўлиши мумкин.

Мақсад: гуруҳларнинг ҳар бир аъзосини фаоллик, ўз фикрини ифода этиш, гуруҳдошларининг фикрларини тинглай олиш, ўртага ташланган бир неча фикрни умумлаштира олиш ва ўз фикрини ҳимоя қила олишга ўргатиш.

Ўтказиш технологияси

Ушбу технология 20 минут давомида бир неча босқичда ўтказилади:

1– босқичда:

- ўқитувчи дарс бошланишидан олдин 6 та стол атрофига 6 тадан стул қўйиб чиқади.

2– босқичда:

- ўқувчилар ўқитувчи томонидан 6 та гуруҳга бўлинадилар. Ўқувчиларни гуруҳларга бўлишда қуйидагича йўл тутиш мумкин: 6 та столнинг ҳар бирига муайян объект (масалан, кема, тўлқин, балиқ, дельфин, кит, акула) сурати чизилган лавҳани қўйиб чиқади. Ўқувчиларга кема, тўлқин, балиқ, дельфин, кит ҳамда акула сурати тасвирланган (жами 36 та) варақчалардан бирини олиш таклиф этилади. Ҳар бир ўқувчи ўзи танлаб олган варақчада тасвирланган сурат билан номланувчи стол атрофига қўйилган стулдан жой эгаллайди.

3 – босқичда:

- ўқувчилар жойлашиб олганларидан кейин ўқитувчи дарс мавзусини эълон қилади ва гуруҳларга муайян топшириқларни беради. Мунозара учун маълум вақт белгиланади. Мунозара ташкил этилади.

4 – босқичда:

- ўқитувчи гуруҳларнинг фаолиятини кузатиб боради, керакли ўринларда гуруҳ аъзоларига маслаҳатлар беради, йўл-йўриқлар кўрсатади ҳамда гуруҳлар томонидан берилган топшириқларнинг тўғри ҳал қилинганлигига ишонч ҳосил қилганидан сўнг гуруҳлардан мунозараларни яқунлашларини сўрайди.

5 – босқичда:

- мунозара учун белгиланган вақт ниҳоясига етгач, ўқитувчи гуруҳларни қайтадан шакллантиради. Янгидан шаклланган ҳар бир гуруҳда аввалги 6 та гуруҳнинг ҳар биридан битта вакил бўлиши инобатга олинади. Ўқувчилар ўз ўринларини алмаштириб олганларидан сўнг аниқ белгиланган вақт ичида гуруҳ аъзолари аввалги гуруҳларига топширилган вазифа ва унинг ечими хусусида гуруҳдошларига сўзлаб берадилар.

Шу тартибда янгидан шаклланган гуруҳ аввалги гуруҳлар томонидан қабул қилинган хулосалар(ечимлар)ни муҳокама қиладилар ва якуний хулосага келадилар.

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ:

1. География нимани урганишини, унииг тармоқларини, ер хакидаги маълумотларни қандай тупланишини, географик тадқиқотларни биласизми ?

2. Олам, галактика, юлдузлар, сайёралар, Ахмад ал-Фаргонийнинг географик ишларини тушунтириб беринг.

3. Дуне океани ва қуруқликдаги сувларни, сувнинг айлана ҳаракатини, дарё ва қуёқларни, водийларни, узап, қайир, терраса тушунчаларини таърифланг.

Ернинг ички ва ташқи қучларини, асосий рельеф шаклларини энг йирик тоғлар, текисликлар, пасттекисликлар.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ишмухамедов Р.Ж. Инновацион технологиялар ёрдамида таълим самарадорлигини ошириш йўллари. –Т.: ТДПУ, 2004.
2. Толипов Ў.Қ. Педагогик технология асослари. – Т.: “Мактаб ва ҳаёт” журнаliga илова, 11(035)-нашр, 2003. Соатов А., Абдулқосимов А. География. Умумтаълим мактабларининг 6-синфлари учун дарслик. – Т.: “Ўқитувчи”, 2004.
3. Қайомов А., Сафаров И., Тиллабоева М. Жаҳон иқтисодий-ижтимоий географияси. Умумтаълим мактабларининг 9-синфлари учун дарслик. – Т.: “Ўқитувчи”, 2002.

МАВЗУ :”География таолимида ишчанлик ўйинларидан фойдаланиш” (2 соат назарий)

МАЙСАД: Тингловчиларга таълимнинг маълум маъсадга йицналтирилган шакл, усул воситаларни компютер ва бошқа техника воситалари ҳамда лаборатория жиҳоз, амалий машғулотлар, ишчанлик ўйинлари ноанонавий дарс ўқиш методини ўргатиш, ишда қўллаб ўйинлар, уларнинг маъсади, ўтказиш тартиби таолим жараёнида ўйинланилади.

РЕЖА:

1. Географик ўйинлар ва уларнинг турлари.
2. География таолимида ўйинлардан фойдаланиш турлари.
3. География таолимида фойдаланиладиган ўйинлар.
4. Ўйинларнинг турли вариантлари.

Кўчразмали ыуруллар:Плакат,тарыатма материаллар, хариталар, ёзувсиз хариталар, ыюгоз, постер, турли фойдали ыазилмалар расмлари, магнитли доска.

Бу муаммоларни ечишга бщлган хохиш щйин иштирокчиларининг фикрлаш ыобилиятини кучайтиради.

Щйин щыувчилар учун энг аввало ыизиыарли машъулотдир. Щйинда ьаммма иштирокчилар тенг шароитда бщлади. Щйинда паст щзлаштирувчи щыувчилар ьам щз билимларини намойиш ыилиш имкониятига эга бщлади. Щйин жараёнида билимли щыувчиларгина щз топыирлиги билан ажралиши мумкин. Щйин жараёнида эришилган кичик мувофаыият ьам щыувчиларни билим олишга ыизиытиради.

Щыувчиларни географик билимларга ыизиыишлари кщп жихатдан уларнинг щыишдаги мувофаыияларига боълиыдир. Ыизиыарли щйинлардан системали фойдаланиб боришда география фани катта имкониятга эга. Бу тщърида географ-методист олим Н.Н.Баранский (1959) шундай баёо берган эди: « . . . фанлардан ьеч бири шундай даражада кщргазмалик ва ыизиыарликка мухтож эмас ва шу фанлардан ьеч бири географиячалик таолимнинг кщргазмали ва ыизиыарли усулларини ыщллашга бой бщлган ыимматли майдонни таыдим ыилмайди. Бошыа фанлардан ьеч бири кщргазмали ва ыизиыарлиликда географияга щхшаб юыори самара бера олмайди . . . ». Бу баёо ьали ьам щз аьамиятини ьозиргача йщыютгани йщы. География щыитувчиси щыувчилардан фанга жонли ва барыарор ыизиыиш уйьотишда география фанининг юыоридаги ыулай имкониятларидан фойдаланишлари даркор.

Щыувчиларни щыув предметига ыизиыитириш щыув материалининг мазмунигагина боълиы бщлмай, балки уни щрганиш учун ыщлланиладиган услуб ва усулларга ьам боълиыдир. Буларнинг орасида географик щйинлар ьам муьим щрин тутади.

Географик щйин щыувчиларни географик билимларга ыизиыитирувчи, геграфик картани билишга ундовчи, щыувчиларнинг билим доираларини кенгайтирувчи, уларда хозиржавоблик ва топыирлик хусусиятларини тарбияловчи, щыув материалини ыизиыарли шаклда щзлаштиришга ьамда щыувчилар билими ва малакаларини синашга имкон берувчи ыулай ва самарали воситлардан бири хисобланади. А.С.Макаренко айтганидек «ьар бир яхши щйинда ишчи кучланиши ва фикр кучланиши мавжуддир».

География таолимида щйинлардан фойдаланиишда уларнинг турлари, хусусиятлари ва имкониятларини эотиборга олиш мухимдир.

ГЕОГРАФИК ЩЙИНЛАРНИНГ ТУРЛАРИ.

География таолимида фойдаланиладиган щйинлар жуда хилма хилдир. Уларни мазмуни ва фойдаланиш маысади бщйича турларга ажратилади

А. Маъсадлари бшйича шйин турлари:

1. Информатив шйинлари.
2. Машы шйинлари.
3. Мустаъкамлаш шйинлари.
4. Назорат шйинлари.

Шйинларнинг юьоридаги турлари дарснинг ыайси ыисмида ва ыандай маъсад учун фойдаланишга боълиыдир.

Информатив шйинларининг асосий маъсади таълим мазмунини шыувчилар томонидан эслаб ыолишларига ёрдам беришдир. Бу шйинлардан янги дарс мавзусини шрганишда фойдаланади.

Машы шйинлари шыувчиларнинг малака ва кщникмаларини шакллантириш ва такомиллаштиришда муъим рол шйнайди.

Мустаъкамлаш шйинлари штилган мавзуларни такрорлаш, шыувчилар олган билим ва малакаларини мустаъкамлашда ышлланилади. Шйинлардан фойдаланиш такрорлаш дарсларини ыизиыарли бщлишини таъминлайди.

Нazorat шйинлари шыувчиларнинг билим ва малакаларини ьамда кщникмаларини текшириш ва баъолашда фойдаланилади. Бу шйинлар назорат усулларини хилма-хил ыилишга, ыизиыарли шаклда шыувчиларнинг билим ва малакаларини ыисыа ваыт ичида текшириш ьамда баъолашга имкон беради.

Юьоридаги шйин турлари айрим ьолда ёки биргаликда ышлланилиши мумкин. Бу энг аввало шыитувчи томонидан танланган маъсадга боълиыдир.

Б.Мазмунига кщра шйин турлари:

1. Савол-жавоб шйинлари.
2. Стол устига ышйиб штказиладиган шйинлар.
3. Вазиятли шйинлар.
4. Магнитли доска ёрдамида штказиладиган шйинлари.
5. Фараз ыилиш шйинлари.
6. Тест саволлари ёрдамида штказиладиган шйинлари.

Савол-жавоб шйинларида шйинлар шыувчилар шртасида мусобаыа тарзида штказилади. Бунда синфни бир неча командаларга бщлиш мумкин. Шйин оьзаки, ёзма, конкурс, иши тарзида штказилади. Саволлар викториналар, топишмоылар, жумбоылар ёки кроссворд, чайнворд ребуслар тарзида бщлиши мумкин.

Стол устига ышйиб штказиладиган шйинларда географик лото, географик домино, карта бщлаклар, кубиклар ва бошыалар ёрдамида штказилади.

Вазиятли ёки ролли шйинларни штказишда шыувчилар олдига маълум вазифа ёки муаммо ышйилади. Бу вазифа ёки муаммони ьал ыилишда шыувчилар инженерлар, олимлар, медиклар, давлат раъбарлари ёки хщжаликнинг турли тармоылари ходимлари ролини бажаришиб шзаро мунозара ыиладилар.

Фараз ыилиш щйинларида щыувчилар географик карта бщйича «ъаёлий саёбат»да бщлишади ва унда «кщрган» нарса ва ходисаларини тасвирлаб беришадилар.

Магнитли доска ёрдамида щтказиладиган щйинларида географик лото, домино, чайнвордларни магнитли доска ёрдамида ҳамма учун кщринадиган тарзда ечиш мумкин. Бу щыувчилар учун жуда ыизиыарли щйин хисобланади. Тест саволлари ёрдамида щтказиладиган щйинларда асосан турли шакл ва мазмунга эга бщлган тестлардан фойдаланилади. имтиён деган маънони билдиради. У дастурлашган назорат топшириыларига щхшаб кетади. Бар бир тест савол ва унинг бир неча хил жавобларидан иборат бщлади. Саволнинг жавобларидан биттасигина тщъри жавоб бщлади.

Щыитувчи дарс жараёнида ёки синфдан ташыари ишларда щйинлардан фойдаланишда юыорида келтирилган щйин турларини тщъри танлашга эътибор бериши зарур. Тщъри танланган щйинларнинг самараси юыори бщлади.

ГЕОГРАФИЯ ТАЪЛИМИДА ЩЙИНЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ УСЛУБИЯТИ.

География таълимида щйинлардан дарс жараёнида ва синфдан ташыари ишларда фойдаланиш мумкин.

Дарс жараёнида щйинлардан янги дарс мавзусини щрганишда, уни мустаъкамлашда, щтган дарс мавзусини ыайтаришда ҳамда щыувчиларнинг билим ва малакаларини текшириш ва баёолашда фойдаланилади.

Синфдан ташыари ишларда эса тщгарак йиъилишларида, географик кеча, «анжуманлар», бахслар-диспутлар щтказишда фойдаланилади..

Дарс жараёнида фойдаланиладиган щйинлар ихчам, ыизиыарли ва ыисыа ваыт давом этадиган бщлади. Синфдан ташыари ишларда эса щйинларнинг турлари кщпайтирилади ва уларга ажратилган ваыт ҳам етарли, яъни давомли бщлиши мумкин. Бундай пайтларда щйинларда кщпчилик щыувчилар иштирок ыилишларига имконият яратилади.

Географик щйинлар ҳам щзига хос услуб бщлиб, улар ыуйидаги сифатлар билан ажралиб туради.

1. Синфдаги ҳамма щыувчилар щйинга иштирок ыиладилар.
2. Машъулотларда эркин мухит яратилади.
3. Щйин пайтида щртага ыщйилган асосий муаммо ёки вазифани тал ыилишда ҳамма щыувчилар фаол ыатнашадилар.
4. Бар бир щйин ыоидаси олдиндан аниыланади ва щйин щтказишда унга амал ыилинади.

Щйинлар юыоридаги сифатлари билан щйин ыатнашувчиларига кучли хиссий таъсир кщрсатади. Уларни билим олишга, кщпроы нарсани билиб олишга ыизиытиради. Щыувчиларнинг фаоллигини оширади, уларга щз имкониятларини текшириб кщришга ундайди., интизомни ва щз билимини амалда ыщллай олиш малакасини шакллантиришга ижобий таъсир кщрсатади.

География таълимида щйинлардан самарали ва маъсадли фойдаланиш учун ыуйидаги услубий талабларга эътибор берилиши зарур.

1. Географик шйинлардан дарс жараёнида, синфдан ташыари ишларда фойдаланиш мумкин. Бунинг учун шйувчиларни ызиытирадиган ва уларнинг ёшлик ьамда билим савияси хусусиятларига мос келадиган шйинларни танлаб олиш лозим. Шйинлар шйитувчи раъбарлигида, синфдан ташыари ишларда шйувчилар томонидан ьам олиб борилиши мумкин.
2. Дарс жараёнида шйинларга 5 – 10 минут ёки чорак охирида ва йирик мавзуларни такрорлашда алоъида дарсни ьам ажратиш мумкин. Шйинлар дарс материали билан узвий боъланган ва унга асосланган ьамда шйувчиларнинг билим савиясига мос бщлиши зарур.
3. Шйинлар юъорида кщрилганидек мазмуни ва маъсадига кщра ьар хил бщлади. Шунинг учун фойдаланиладиган ьар бир шйин аниы бир маъсадга бщйсундирилиши зарур.
4. ьар бир шйинни штказишдан аввал унга пухта тайёргарлик кщрилиши, яъни зарур жиъозлар (саволлар, жадваллар, карталар, контурлар, лато ва домина тахталари ва бошыалар)ни олдиндан тайёрлаб ыщйилади. Шйин штказиш учун етарли жихозлар бщлгандагина улар яхши самара бериши мумкин.
5. Шйин ьоидалари шйувчиларга олдиндан яхшилаб тушунтирилади. Шйинда ьоидага ьатъий риоя ыилинади. Ыоидани бузган шйувчи шйиндан четлаштирилади..
6. Шйин давомида шундай шароит яратилсинки, унда ьар бир шйувчи тортинмасдан шйинга иштирок эта олсин ва шзларининг

билимдонлигини, топыирлигини, хозиржавоблигини намойиш ыила олсин.

7. Шйинда фаол ьатнашган ва унинг шартини тщъри бажарган шйувчилар албатта раъбатлантирилади, яъни дарс жараёнида тегишли баъо ыщйилади., синфдан ташыари ишларда эса маъталиши ёки мукофотланиши мумкин.
8. Дарс жараёнида ва синфдан ташыари ишларда штказилган шйин натижалари доимо таълил ыилиб борилади. Маълум йиллардан сщнг шйитувчида ьайси ваътда ва ьандай шароитда ьайси шйин турларидан фойдаланиш мумкинлигини билиб олади.

ГЕОГРАФИЯ ТАЪЛИМИДА ФОЙДАЛАНИЛАДИГАН ШЙИНЛАР.

А. Географик картани шрганиш бщйича штказиладиган шйинлар.

География таълимида картани шйувчиларга шргатишнинг аъамияти катта. Бу тщърида Н.Н.Баранский «Карта – географиянинг бошланиши ва охири» деб баъо берган эди. ьаъиыатдан ьам ьайси шйувчи географик картани билса ва уни шый олса дарс материални тщъри шзлаштиради ва географияга ызиыиши ортади. Географик картани шрганмасдан туриб шйувчиларга географик билимиларни чуъур ва кенг сингдириб бщлмайди.

Географик картани шрганиш узоы давом этадиган жараёндир. Бир икки дарсда шйувчилар географик карта ва ундаги объектларни тщлиы шрганиб олиша олмайди. Географик картани шрганиш ьар бир дарсининг ажралмас

муъим ыисми бщлиши зарур. Картани шрганишда щйинлардан фойдаланиш катта аъамиятга эга.

Ыуйида шундай щйинлардан баъзиларини келтирамиз. Уларнинг айримларини дарс жараёнида ва синфдан ташыари ишларда ҳам фойдаланиш мумкин.

1. «КАРТАНИ ЯХШИ БИЛАСИЗМИ» щйини. Щйин турли вариантларда штказилиши мумкин.

1.1. Щйинни штказиш учун деворий контур карта, шартли белгилар жадвали, картондан ыирылиб турли рангларга бщялган доиралар зарур бщлади. Рангли доирачалар орол, ярим орол, дарё, кшл, тоъ ва бошыа географик объектларни кщрсатиш учун ишлатилади. Жадвал контур картанинг ёнига осиб ыщйилади.

Рангли доирачаларнинг бир ыисми пластилин ёрдамида ёки магнитли доскага шрнаштирилган контур картадаги географик объектларга ыадаб ыщйилади. Чаыирилган щыувчи чиыиб алоъида халтача солиб ыщйилган доирачалардан бирортасини олади. Масалан, у яшил рангли доирачани олди деяйлик. Жадвалда бу ранг оролларни билдиради. (1-жадвал). Щыувчи контур картага яынлашиб ундаги яшил доирачалар ыадаб ыщйилган орол номини айтади. Ном тщъри айтилса, доирача контур картадан олиниб щыитувчига топширилади. Топиш учун 1 минут ваыт берилади. Ёар бир тщъри топилган объект учун 1 балл берилади. Тщъри топилмаган объектдаги доирача олинмайди. Кейинги чаыирилган щыувчи уларни топиши мумкин. Доска ёнига чаыирилган щыувчи халтачадан 5 та доирачани либ уни аниылайди. Навбат билан бошыа щыувчилар ҳам доска ёнига чиыиб доирачалар ыадалган оролларни ва бошыа объектларни номларини айтишади. Тщпланган баллар бщйича щыувчилар баъоланади. Агар синфда щыувчилар сони жуда кщп бщлмаса, доираларнинг сони 5 тадан 10 тагача кщпайтирилиши мумкин.

1.2. Ярим шарлар ёки материкларнинг карталари тенг бщчлакларга бщлиб ыирыилади. Ыирыилган карта бщчлаклари тартибсиз равишда аралаштириб ыщйилади. Доска ёнига иккита ёки учта щыувчи чаыирилади. Ёар бирига ыирыилган карталардан ыисыа ваыт ичида яхлит картани хосил ыилиб топширилади. Ким тез ва тщъри тузса ьолиб хисобланади. Ыирыиладиган карта эскирган атлас карталаридан ыилинади. Бу щйинни магнитли доска ёрдамида бажариш мумкин. Бунинг учун карта бщчлакалари орыасига магнит ёпиштирилади. Магнитли доскада бажарилган щйинни ҳамма синф щыувчилари кщриб туриши щйинни янада ыизиыарли бщлишини таъминлайди.

Бу щйиндан ҳамма синфда фойдаланиш мумкин. Щйин щыувчиларда географик объектларнинг ыиёфалари ва фазовий жойланишини билиб олиш кщникмаларини тарбиялашга ёрдам беради.

1-жадвал.

(1.1. «Картани биласизми?» щйини учун)

Т/р	Географик объектлар	Шартли белгилар
-----	---------------------	-----------------

1.	Денгизлар	
2.	Ышлтиылар	
3.	Бщъозлар	
4.	Ороллар	
5.	Ярим ороллар	
6.	Дарёлар	
7.	Кшллар	
8.	Тоьлар	
9.	Текисликлар	

2.1. «ГЕОГРАФИК СИЛУЭТЛАР» шйини.

15x10 см катталида картон ыуьозидан материклар, ороллар, давлатлар, кшллар ва бошыа географик объектларнинг силуэтлари, яъни уларнинг соя суратлари тайёрланади. (1-расм).

Шйинда шйувчиларга географик олбъектларнинг силуэтлари берилади. Шйувчи силуэтларни номларини айтади ва уларни3. «ГЕОГРАФИК ПОЧТА» шйини.

Рамкага катталиги 16x11 см бшлган 6 та конверт халтачалар ёпиштирилади. Уларга материкларнинг номлари ёзиб ышйилади. Шйин иштирокчиларига тенг миьдорда материклар, ороллар, ярим ороллар, дарёлар, давлатлар ва бошыа географик объектларнинг контурлари чизилган карточка тарьатилади. Шйувчилар карточкаларни, яъни географик объект номларини мос келувчи конверт халтачалар «материкларга» солишади. Бунда географик объектларни «адресини» тшъри ва тез топган шйувчи ьолиб хисобланади. Шйиндан бир неча материклар шрганилгандан сшнг, ыайтариш дарсларида ёки тшгарак йиьилишларида штказиш мумкин.

4. Картографик лото» шйини.

Шзбекистон Республикаси контур картасида 4 ыатор ажратилади:

1. 37 ° – 39 ° шим. кенгликлар;
2. 39 ° – 41 ° шим. кенгликлар;
3. 41 ° – 43 ° шим. кенгликлар;
4. 43 ° – 45 ° шим. кенгликлар.

Ъар бир ыаторда беш географик объектга савол аломати ышйилади. Карта бшйича жами 20 та объектга савол аломати ышйилган бшлади. Шундай тартибда ъар хил вариантларда контур карта тайёрланади. 2x1 см катталида ыуьоз ыирыилиб унга савол аломати ышйилган объектларнинг номи ва номери ёзиб ышйилади. Шйин ваьтида шйитувчи ёки бошыарувчи

халтачадан ыобозчаларни олиб ундаги объектларнинг номларини щыйиди. Щыувчилар эса айтилган географик номни контур картадан савол аломати ыщйилган объектлар бщйича топиб, уни номер ёзилган ыобозча билан ёпадилар. Ким биринчи бщлиб сщроы аломати ыщйилган**5. «ГЕОГРАФИК КАРТА БЩЙИЧА ЪАЁЛИЙ САЁЪАТ» щйини.**

Синф бир неча гуруьларга бщлинади. Ъар бир гуруьга карта бщйича щтказиладиган «ъаёлий саёъат» маршрути белгилаб берилади. Ъар бир гуруь турли адабиётлардан фойдаланган ъолда карта бщйича ыилинган «ъаёлий саёъат» маршрутида учраган объектларга ыисыача характеристика ёзилади. «Саёъатлар» маълум босыичлар бщйича ъам щтказилиши мумкин. Масалан, агар шу ъафта ичида гуруь азолари ыюниыарли баёо олишса ва тартиб-интизомни бузишмаса щз маршрутлари бщйича «саёъатни» давом эттиришларига рухсат берилади.

«Саёъатни» турли «транспорт» турларидан фойдаланиб щтказилиши мумкин. Ъар чорак охирида «саёъатлар»нинг «хисоботлари» таълил ыилиниб щйин давомида саёъатни щз ваытида тугатган ва «хисоботлари» юыор бщлган гуруь ъолиб бщлади. Бу щйин ъамма синфларда щтказилиши мумкин. Синфда щзлаштиришни ва интизомни яхшилашда бу щйин яхши самара беради. Чунки унда «ъамма бир киши учун, бир кииши ъамма учун» меънат ыилади. Щйин давомида щыувчлар географик картани яхши билиб оладилар ъамда турли адабаиётларни щыиш малакаларини шакллантирадилар.

Б. Географик картанинг шартли белгиларини щрганиш бщйича щтказиладиган щйинлар.

Географик картани щыувчиларга щргатиш ва уни щыиш, ундан турли маолумотларни ола билиш малака ва кщникмаларини шакллантириш мухим аъамиятга эга. Бунда энг аввало щыувчиларга географик картани шартли белгиларини чуыур щргатиш лозим. Агар шартли белгилар билан ишлаш ъар бир дарсда ва синфда такрорланиб борилмаса улар щыувчиларнинг эсларидан чиыиб ыолиши мумкин. Ыуйида географик карталарнинг шартли белгиларини щрганишга ёрдам берадиган щйинларни келтирамыз.

6. «ШАРТЛИ БЕЛГИЛАР» почтаси щйини.

100x700 см катталиктаги рамка ясалади ва унга конверт халтачари ёпиштирилади. Ъар бир конверт халтачаларига турли шартли (географик, топографик, метеорологик) белгилар чизилади ёки чизилган ыобозча ёпиштрилади. Конверт халтачалари катталигига мос келувчи ва уларнинг иичига солиб ыщйиладиган карточкалар олиб ыщйилад. Сщнгра чиыарилган щыувчига карточкалардан бир нечтаси, масалан бештаси берилади. Щыувчи карточкага ёзилган шартли белги номини овоз чиыариб щыйиди ва уни мос келувчи шартли белгили конверт халтачага солади. Бу ишни ыандай бажарилишини синиф щыувчилари кузатиб турадилар. Агар щыщвчи хато

билса бошыа шыувчи уни тузатиши мумкин. Карточкада ёзилган ном конверт халтачасига чизилган шартли белгига мос бщлиши лозим. Щйин пайтида ким тщъри ва кщп балл тщпласа ёлиб хисобланади. Щртобининг ьатосини тщърилаган шыувчига ыщшимча балл берилади. Бу щйинлар турли шартли белгиларни щрганиб олишга шыувчиларни ундайди. Щйинлар ьар чоракда бир неча марта такорий щтказилиб турилса маысадга мувофиы бщлади.

7. «ТОПОГРАФИК ЛОТО» щйини

14,5x8,5 см катталикда картон ыоёозидан «лото доскаси» тайёрланади ва уларга турли топографик шартли белгилар чизилади, улар тагига номер ёзиб ыщйилади. «Лото тоши» ьам картон ыоёозидан 2x1 см катталикда тайёрланади ва уларга номерлар ёзиб чиыилади. Щйин ваытида ьар бир столга (партага) ёки шыувчига «лото доскаси» тарыатилади. «Лото тошлари» эса халтачага солиб ыщйилади. Щйини пайтида бошыарувчи халтачадан «лото тошини» олиб ундаги шартли белги номини щыййди. Щйин иштирокчилари бщлса «лото доскаси»дан айтилган шартли белгини топиб ыоёозча билан ёпиб ыщяди. Ким биринчиБу щйин «Картографик лото», «Метеорологик лото» вариантларида юыоридаги тартиб билан щтказилади.

8. «ТОПОГРАФИК ДОМИНО» щйини.

Щйинни щтказиш учун олдиндан топографик шартли белгилар ва уларнинг расмлари тайёрланади. Домино тошининг бир томонига шартли белги, иккинчи томонига эса бошыа шартли белгига мос келувчи расм ёпиштирилади. Расмни щрнига шартли белгининг номини ьам ёзиб ыщйиш мумкин (2-расм). Щйин пайтида доминино «тошлари» щйин иштирокчиларига бщлиб берилади. Бошловчи биринчи бщлиб юради. Навбатдаги щйин иштирокчиси домино «тоши»ни хоълаган томонига расм (ном) ёки шартли белгига мос келувчи шартли белги ёки расм (ном)ни ыщяди. Ким тщъри «тошларни» ыщйса, «тошларни» ыщйиб тугатса у ёлиб хисобланади.

Бу щйинни магнитли доскада икки ёки уч иштирокчи ьатнашувида щтказилса жуда ыизиыарли бщлади. Щйинни ьамма шыувчилар кузатишлари мумкин. Парта устида щтказилса домино «тошлари» шыувчиларга етадиган миыдорда бщлиши керак.

Шундай тартибда «Картографик домино», «Метеорологик домино» щйинларини ьам ташкил этиш мумикн. Бундай щйинлардан асосан тщгарак йиыилишларида фойдаланиш тавсия этилади..

9. «ВАТАНИМИЗ ФОЙДАЛИ ЫАЗИЛМАЛАРИНИ БИЛАСИЗМИ?» щйини.

Щйин учун 2x3 см катталикда фойдали ыазилмаларнинг шартли белгилари тайёрланади. Щыувчилар щйинда Щзбекистоннинг маъмурий-сиёсий ёки контур картасига у ёки бу шартли белгиларни мос жойларга жойлаштирадилар. Шартли белгилар картага пластилин ёрдамида ёки магнит ёрдами ёпиштирилади. Картага тщъри ыщйилган белги учун бир балл берилади. ёпиштирилади. Картага тщъри ыщйилган белги учун бир балл берилади.

10. «ТОПОГРАФИК ДИКТАНТ» шйини.

Олдиндан диктант матни тайёрланади. У шйиб берилганда шйин иштироксилари диктант матнида айтилган объектларни номини эмас, балки уларнинг шартли белгиларини чизишади. Уни оъзаки шйиш мумкин.

Буйидаги хикояни оъзаки шйиб беринг.

Биз дан имизга дастлаб дан,
сщнгра дан, ундан кейин эса то гача
орыали штиб бордик. Сщнгра орыали
нинг га етиб келдик ...

Хикояни шйиш учун шйувчи топографик шартли белгиларни яхши билишлари керак. Шйинни турли синфларда штказиш мумкин. Вариантлар бар хил бщлиши мумкин.

11. «ГЕОГРАФИК ДИКТАНТ» шйини.

Шйиндан Шъбекистоннинг фойдали ыазилмаларини шрганишда фойдаланилади. Шйувчиларга ыуйидаги характеристикани шйиш сщралади. Шйишда шартли белгилар шрнига фойдали ыазилмалар номларини ыщйиб шйийди.

«Шъбекистон турли фойдали ыазилмаларга бой. Фаръона водийсидан ыазиб [3] олинади. Оъангарон водийси [2] захиралари бщйича Туркистон бщйича биринчилар ыатори туради. Ыизилыумдан [2] ыазиб олинади. Ыашыадарё ва Сурхондарё вилоятларида [4] каби фойдали ыазилмалар кщп жойлашган. Зарафшон тизмасидаги Зиёвуддин, Довтош, Чщпонота конларидан [1] ыазиб олинади. Олмалиы атрофидаги Ыалмоъыир, Саричекув конларидан [3] кщп миёдорда ыазиб олинади . . .»

12. «ЖОЙ ПЛАНИНИ ТУЗА ОЛАСИЗМИ?» шйини.

Бу шйин магнитли доска ёрдамида штказилади. Магнитли доска турли катталиқдаги (70x70 см, 100x100 см, 120x120 см)

юпыа металдан ишланиб, оы эмал билан бщялади. Бу доскадан бир ваытнинг шзида экран воситаларини намойиш ыилишда ьамда динамик воситаларданфойдаланишда экран сифатида ишлатилади. (Абдуъаниев, 1990).

Магнитли доскадан фойдаланиш учун энг аввало турли топографик, табиий ва иытисодий географик шартли белгилар, кщрсатгичлар, раыамлар, сщзлар чизилади ва ёзилади. Сщнгра уларнинг орыа томонига БФ клейи ёки дихлорэтан билан ясси магнитлар ёпиштирилади.

Ъамма нарса тайёр бщлгандан сщнг юыоридаги шйинни икки вариантда штказиш мумкин.

12.1. «ЖОЙ ПЛАНИНИ ТУЗИНГ» шйини.

Буйида берилган маълумотлар асосида мактабга нисбатан объектларнинг шрини магнитли доскага жойлаштириб, жой планини тузинг. Масштаб: 1:1000

Объектлар	Мактабга нисбатан жойлашган	
	Масофа, м	Горизонт томони
Булоы	100	шимолий-шары
Штлоы	150	Жануб
Якка дарахт	220	Жануби-шары
Полиз	180	Жануби-шары
Бутазор	215	Барб

Шйин тартиби:

1. Чапирилган шывучи дастлаб шартли белгилар орасидан булоы, штлоы, якка дарахт, полиз ва бутазорнинг шартли белгисини топади.
2. Керакли шартли белгилар топилгандан шчнг мактабга нисбатан уларни ыайси томонларда жойлашганлигини масштаб асосида жойлаштиради.
3. Шйин матни бошыа иштирокчиларга ьам берилиши мумкин. Бунда магнитли доскада бажарилаётган топшириыни кузатиб боришга ва зарур бшлса уни тшърилашга имконият бшлади.
4. Шйин пайтида турли варинатларни бир ваытда бажариш учун икки ёки уч шывучи таклиф этилиши мумкин. Бунда магнитли доскани иккита бшлганлиги маъыул. Бундай шароитда

шывучиларни шртасида жой планини тез ва тшъри тузиш бшйича шзаро мусобаыа бшлади. Шйиндан дарсда ёки тшгарак йиъилишларида фойдаланса бшлади.

12.1. «Саёъат маршрутини планини тузинг» шйини.

«Икки ыишлоы шртасидаги масофа 5 км. Биринчи ыишшлоы иккинчисига нисбатан шимоли шарыда жойлашган. Саёъат даврида биз аралаш шрмон, ботыобылик, шамол тегирмони, жар, мевали боъ, дала йшди, дарё ва темир кшприк, баландлик ва темир йшлларни кесиб штдик. Объектларнинг шртасидаги масофа 500 м.»

Шйин шрти: магнитли доскадан фойдаланиб шартли белгиларни мос келувчиларини ва маршрут планини тузинг. Масштаб ихтиёрий.

Шйинни бажариш тартиби юъорида келтирилган. Бу шйинлар турли вариантларда штказилиши мумкин. шйинлардан тез-тез фойдаланиб борилса, шывучиларда жойнинг планини тузиш малакаси шаклланиб боради.

**В.Географик номлар, атамалар, тушунчаларни шрганиш бщйича
щтказиладиган щйинлар.**

13. «ГЕОГРАФИК НОМЛАР ХАЛЫАСИ» щйини. Бу щйин «ШАЪАРЛАР ХАЛЫАСИ», «ДАРЁЛАР ХАЛЫАСИ», «КЩЛЛАР ХАЛЫАСИ», «ОРОЛЛАР ХАЛЫАСИ» ва бошья вариантларда щтказилиши мумкин.

Щйин тартиби: щйин пайтида бошловчи бирор объект номини айтади. Навбат билан ыатордаги щыувчилар Шу ваыт ичида жавоб олинмаса, у щйиндан чийиб ыюлади. Щйин ьолиб аниылангунча давом эттирилади. Бу щйиндан тцгарак йиыилишларида фойдаланиш маъуул.

14. «ШАЪАР ДАРЁ БЩЙИДА ЖОЙЛАШГАН» щйини ыуйидаги вариантларда щтказилади.

- 14.1. Щыувчилардан бири шаъар ёки дарё номини айтади, унинг ыщшниси эса шаъар жойлашган дарё номини ёки шу дарё бщйига жойлашган дарё номини ёки шу дарё бщйида жойлашган шаъар номини айтади. Масалан, Саратов шаъари – Волга дарёси, Киев шаъри – Днепр дарёси ва хоказо.

- 14.2. Синф гуруъларга бщлинади. Щыитувчи гуруълардан бирига савол беради. Гуруъдаги сщралган щыувчининг жавоби тцъри бщлса, бир очко берилади. Агар, щыувчининг жавоби нотцъри бщлса, шу гуруъдаги бошья щыувчи жавоб берса ёки тцлдирса ярим очко берилади. Агар бу гуруъдаги ьеч ким жавоб бера олмаса, унга бошья гуруъдаги щыувчи жавоб берса унга бир очко берилади. Кщп очко тццлаган гуруъ щыувчилари ьолиб хисобланади

- 14.3. Щыитувчи доскага шаъар номларини ёзиб ыщяди. Щыувчилар шаъар ыайси дарё бщйида жойлашганлиги ьаыида ёзма жавоб ыайтарадилар. Тез ва тцъри жавоб берган щыувчи ьолиб хисобланади. Щйин пайтида географик карталардан фойдаланиш ман этилади.

15. «ДАРЁ ИРМОЫЛАРИ» щйини ьам юыоридагиларга щхшаб кетади. Щйин пайтида щыитувчи ирмоы номини айтади, щыувчилар эса бош дарё номини айтишади. Масалан, Норин – Сирдарё; Ишим – Иртиш; Кама – Волга ва хоказо.

айтилган номнинг охириги ьарфидан бошланувчи тушунчанинг таърифини айтади. Щыувчилар унинг атамасини айтадилар

Масалан, изотермалар – бир хил ьаво ьароратига эга бщлган жойларни бирлаштирувчи чизиы; ьамма томондан сувлик билан щралган ыуруулик ыисми – орол.

- 16.2. 3-расмдан щзан кщлни аниыланг. Уни ыандай хосил бщцлишини тушунтиринг.

- 16.3. Ыуйидаги рщйхатда келтирилган оролларнинг келиб чийиш гуруълари бщйича ажратиб уларни мос келувчи жадвал устунига номерларини ёзинг.

1. Янги Зеландия. 2. Катта Тщсиы рифи. 3. Янги Гвинея. 4. Курил ороллари. 5. Гренландия. 6. Гавайи. 7. Буюк Британия. 8. Атолл ороллари. 9. Мадагаскар. 10. Ява.

Материк ороллари	Вулканик ороллари	Маржон ороллари
1, 5, 7, 9	3, 4, 6, 10	2, 8

16.4. «ДЕНГИЗ ТИПЛАРИНИ БИЛАСИЗМИ?» шйин. Ёуидаги ршйхатда келтирилган денгизларнинг типлари (турлари) бшйича ажратинг ва уларни мос келувчи жадвал устунига уларнинг раџамларини ёзинг.

1. Беринг денгизи. 2. Охота денгизи. 3. Балтика денгизи. 4. Лаптевлар денгизи. 5. Арабистон денгизи. 6. Ёора денгизи. 7. Япон денгизи. 8. Ява денгизи. 9. Сулу денгизи. 10. Азов денгизи.

Ички денгизлар	Очиы денгизлар	Ярим очиы денгизлар	Ороллар орасидаги денгизлар
3, 6, 10	1, 4, 5	2, 7	8, 9

17. «ТШРТИНЧИСИ ОРТИЫЧА» шйини. Шыитувчи доскага тоъ, дарё, шаъар, кшл ва бошыаларнинг номларини ёзиб ышяди. Бу номларнинг учтаси бир районга, биттаси эса бошыа районга тегишли бшлади. Шйиннинг вазифаси – ортиыча объектни топишдир.

Масалан: Днепр, Лена, Печора, Двина, Бунда Лена ортиычадир, чунки у Шарыйй Европа текислигида эмас, балки Шарыйй Сибир платосидан оыиб штади.

Бу шйин магнитли доска ёрдамида џам штказилиши мумкин.

18. «КИМ КШП ЁЗИШ» шйини. Шйин ёуидаги вариантларда штказилади.

18.1. Шыитувчи бирор џарфни айтади, шыувчилар эса шу џарфдан бошланадиган географик номларни ёзадилар. 5 – 6 минутдан сшнг жавоблар текширилади. Ким кшп ва тшъри ёзган бшлса, џамда уларни картадан кшрсатиб бера олса, бу шыувчи ёлиб хисобланади. Бу шйиндан айрим регионлар ёки материклар шрганилганда сшнг фойдаланса бшлади.

18.2. Шыитувчи бирор мамлакат ёки материк номини ва џарфни айтади, шыувчилар шу џарфдан бошланувчи берилган материк ёки мамлакатда жойлашган географик объектларнинг номларини ёзадилар.

18.3. Шыитувчи бирор географик номни айтади, шыувчилар эса шу номни ташкил ыилган џар бир џарфлар бшйича географик номларни айтади. Масалан, ТОШКЕНТ: Термиз – Олмалиы – Китоб – Етимтоъ – Наманган – Тшъраышърон.

Ёки ТОШКЕНТ: Тшрткшл, Толимаржон, Томди, Туркистон, Тошовуз, Олтиариы, Оламушук, Оъангарон, Орол, Ов-24-

Г. Шыувчиларнинг географик билим ва малакаларини ривожланишига таъсир ыилувчи шйинлар.

19. «БОЛИБ ЫАТОР» шйини. Шйин пайтида синф парталар бшйича ыаторларга бшлади. Доскада ыр бир ыаторнинг номери ёзилади. Ыаторлар бшйича навбат билан шыувчилар чаыирилади ва уларга шыитувчи савол беради. Ёар бир тшъри савол учун 1 очко берилади. Очколар довкага чизилган ыатор тагига ёзиб борилади. Шйин охирида кшп очко олган ыатор ыолиб хисобланади. Бу шйинда шыувчилар шз шахсий ыалабаси билан биргаликда жамоа ыалабаси учун ым курашадилар. Бу шйиндан штилган мавзуларни ыайтаришда ва мустакамлашда ымда географик карта бшйича билимларни текширишда фойдаланиш мумкин.

20. «ШЛКАШУНОСЛАР» шйини.шйин иштирокчиларига ыуйидагилар ёзилган карточкалар тарыатилади: 1.Тоб. 2.Текислик. 3.Дарё. 4.Кшл. 5.Шсимлик. 6.Ёайвонот. 7.Тупроы. 8.Фойдали ыазилма. 9.Саноат тармоылари. 10.Асосий экинлари. 11.Транспорт турлари. 12.Миллатлар. 13.Шаърлари.

Шыитувчи томонидан айтилган бирор мамлакат ёки шлка бшйича 8 минут ичида дарслик ва карталардан фойдаланмасдан жавоб ёзилади. Бирор шыувчи: «Мен тайёр бшлдим», - дейиши билан шйин тугатилади. Ёзувлар текширилади. Ёар юир тшъри ва тшлиы жавоб учун 2 очко берилади. Кшп очко олган шыувчи ыолиб хисобланади.

21. «РАСМДА ЫАНДАЙ ГЕОГРАФИК ХОДИСА ЁКИ ОБЪЕКТ ТАСВИРЛАНГАН» шйин. Бу шйинни штказиш учун олдиндан турли географик ходисалар ва объектларни тасвиловчи расмлар тайёрланади. Шйин пайтида расмлар кшрсатилади ёки чаыирилган шыувчига берилади. Шыувчилар расмда нима тасвирланганлигини айтади ва уни изоълайди. Бунда расмларда ёзувлар бшлмаслиги керак.

минзатов, Шаърисабз, Шаърихон, Шохимардон, 22.«Географик лото» шйини.

Бу шйин турли вариантларда штказилади.

22.1. «ГЕОГРАФИЯНИ ЯХШИ БИЛАСИЗМИ?» шйинида «лото тошларига географиянинг турли мавзулари бшйича саволлар ёзилади ва номерлаб ышйилади. Масалан:

1. Ер шаридаги энг серсув дарё.
2. Европадаги энг серсув дарё.
3. Дунёдаги энг кшп автомобиллар ишлаб чиыарадиган мамлакат.
4. Африкадаги энг ривожланган мамлакат.
5. Шзбекистондаги энг паст ботиы . . .

Лото доскаси катакларига саволларнинг жавоблари ёзиб ышйилади.

Масалан: Амазонка, Волга, Япония, Жанубий Африка Республикаси,

Мингбулоы ва бошыалар.

Лото доскасидаги ёзувлар жавобларнинг хилма-хил комбинацияларидан иборат бшлади. Бошыарувчи халтачадан номер ёзилган «лото тошини» олиб ундаги саволни шыийди. Шыувчилар «Лото доскаси»дан тшъри жавобни топиб, уни устини номерланган ыобозча билан ёпиб ышяди. «Лото доскаси»ни биринчи ва тшъри тшлдирган шыувчи ыолиб хисобланади.

22.2. «ГЕОГРАФИК АСБОБЛАРНИ БИЛАСИЗМИ?» шйини.

«Лото доски»нинг катакчаларига географик асбобларнинг расми чизилади ва номерланади. Шйин пайтида асбоб номи айтилади. Шйин иштирокчилари эса «лото доски»дан асбобни топадилар. Шйин тартиби юбюридаги шйинга шхшаш.

23. «ЗООГЕОГРАФИК ЛОТО» шйини.

Шйин штказиш учун 30 та карточка тайёрланади. Уларга турли ьайвонларнинг расмлари чизилади ёки ёпиштирилади.

Шйин турли вариантларда штказилиши мумкин.

3. Фарьона водийсининг чшлларида яшовчи ва «Ыизил китоб»га киритилган судралиб юрувчи ьайвон . . .

Карточкадаги ьайвонларга номер ышйилади. Бошловчи халтадан бирор номерни олади ва унга мос келувчи саволни шыййди ва номерни айтади. Шьувчилар саволга мос келувчи ьайвонни карточкадан топадилар ва уни устини номер ёзилган ьобозча билан беркитади. Биринчи бшлиб тшъри тшлдирган шьувчи ьолиб хисобланади.

24. «ЗООГЕОГРАФИК ДОМИНО» шйини.

Шйинни штказиш учун 30 та карточка тайёрланади. Карточкага бирор ьайвоннинг расми чизилади ёки ёпиштирилади. ьар бир расмнинг тагига табиат зоналаридан бирининг номи ёзилади. Улардаги ёзувларнинг кшплари расмга мос келмайди. Шйин пайтида карточкалар шьувчиларга тарьатилади. Шьувчиларнинг вазифаси расм билан ёзувни мос келиши ва келмаслигини аниьлашдир. Ыайси шьувчи шзига берилган карточкаларни тез ва тшъри ажратса ьолиб хисобланади. Бу шйин ьайвонот дунёсини ва уларни табиат зоналар бшйича тарьалишини билиб олшларида ёрдам беради.

25. «ГЕОБОТАНИК ДОМИНО» шйини. Бу шйин ьам юбюридаги шйин тартиби билан штказилади.

26. «ТАБИАТ ЗОНАЛАРИНИ БИЛАСИЗМИ?» шйини. Шйин турли вариантларда штказилади.

26.1. Табиат зоналарига мос келувчи пейзаж, шсимлик, ва ьайвоннинг расми тайёрланади. Шйин ваьтида расмлар шьувчиларга кшрсатилади. Шьувчилар эса «Табиат зоналари» картасига зоналарга мос келувчи расмларни жойлаштирадилар.

26.3. Шьитувчи бадий, илмий-оммабоп ва шьув адабиётларидан фойдаланиб тузилган табиат зоналарини Мисоллар: «... Бу ерда танаси ьизьиш тусли игна баргли дарахт ьуюьы ям-яшил шумтол, заранг, арьувонлар билан алмашинади. Айниьса граб (жщка) дарахтлари шзининг зумраддек мусаффо ьуюьы япроьлари билан эьтиборни тортади. Баьайбат тоь теракларининг барги майин шитирлайди. Ыайраьоч, илм, оьы ьайин дарахтлари кшзга ташланади . . . Бу ердаги бой, хилма-хил шсимликлар ьайвонот дунёсини ьам яхши ривожланишига имкон беради. Зубрлар шрмондаги атрофи тшсиьы билан

билан шралган ыштонда дайдиб юришибди . . . Бу ерларда тшнъиз, олачипор буъу, олмахонлар сероб. Лос, тулки, ыуён, бщрсии, савсар, сувсар, оы сичыон тез-тез учраб туради.»

«Баёйыа ыараманг: шнг ыирьоыда ьам, чап ыирьоыда ьам, ьаммаёы шрмон. Шсимликлар аыл бовар, ыилмайдииган, хайратомуз даражада яшнаб, бары урб щсиб ётибди ! Бу ажойиб манзарани кщриб хаёлга толасан: жонли табиатнинг шиддаткор, хайратомуз бу авжида бирон-бир яширин сир-асрор йщымикан ? Ётимол, бу пастыам щлкада ыатма-ыат ястаниб ётган яшил ыоплам киши билмас улкан бир мщожизани биздан яшираётгандир ? Шубъасиз, булар бари, шунчаки бир хомхаёлдир: яшил олам океанининг бу ыадар шиддаткор ва мафтункор манзараси фикр тизгинларини беихтиёр олиб ыочади.

Хозир феврал ойида дарё сув сатъи одатдагидан етти метр юыюрига кщтарилиб кетади. Яна бир оз ваыт щтгач, сув босиб кетади. Ёар ер ёар ерда сув юзасининг кичик-кичик ороллари чиыиб турибди ...

Худди шу шрмонли оролларда бамбук (ыаров)дан тщыилган, шамол бемалол кириб юрадиган зах кулбаларда биздан олисда, Ыуйидаги саволларга жавоб беринг.

1. Ер шарининг ыаерида бу ыадар бщлиы щсимликлар щсади?
2. Хикояда ыайси дарё хаыида сщз боради ?
3. Ушбу шрмонда щсимликларнинг бу ыадар бары уриб щсишга нима имкон беради ?

Д) Экологик щйинлар.

Бу щйинлар щыувчиларда катта ыизиыиш уйъотади, уларни табиатни ыщриылаш ишларида актив иштирок ыилишга ундайди.

Щйиннинг асосий маысади щыувчиларга табиат бойликларидан оыилона фойдаланиш, уни мухофаза ыилиш ва бойитиш, бу ишларда география фанининг ролини очиб бериш, щыувчиларда табитга нисбтан онгли ва интизомли муносабатда бщлишни тарбиялаш, табиатни мухофаза ыилишда зарур бщладиган малака ва кщникмаларни шакллантириш, табиат ва инсон жамияти щртасидаги щзаро муносабатга доир муаммоларни кщрсатишдан иборат.

Щйин мавзуси: экологик муаммолар бщйича унинг мавзуси турлича бщлади.

Масалан, «Чучук сув муаммоси ва уни районимиз мисолида ьал ыилиниши», «Фарьона водийсининг ер ресурслари ва уларни муъофаза ыилиш», «Щзбекистоннинг ыщриыхоналари ва табиий буюртмалари» ва хоказо.

Щйин шакли: щйинлар «Пресс-конференция», «Илмий симпозиум», «Илмий-амалий анжуман», «Давра суъбати» ва бошъа шаклларда щтказилади.

Щйинга тайёргарлик кщриш: аввал щйин мавзуси ва унинг дастури тузилади; роллар аниыланади ва улар щыувчиларга таысимланади. Роллар берилган щыувчилар шу ролнинг сщзларини ёдлаб олишади, щйин орасида кщрсатиладиган щйин, ашула ёки интермедиялар ьам олдиндан тайёрлаб ыщйилади. Щйин пайтида Щйинни щтказиш тартиби: щтказилган щйинга

щывчилар, щыитувчилар, ота-оналар таклиф этилади; «Пресс-конференция»ни «раис» очади, унинг маъсадини тушунтиради ҳамда яатнашаётган «меъмонлар»ни, яъни олим ва мутахассисларни залда щтирганлар билан таништиради; «журналистлар» щйин мавзуси бщйича савол беришади. Маълум ваът орасида щйин, ашула, интермедиялар намойиш этилади. Бундан ташыари экологияга оид шеърлар щыилади.

Биз щывчилар иштирокида мактабимизда «Риштон районининг ер ресурслари ва улардан оыилона фойдаланиш, муъофаза ыилиш муаммолари»га баъишланган «Давра суъбати» щйини щтказилди. Щйин щывчиларда ва меъмонларда катта ыизиыиш уйъотди ҳамда яхши таассурот ыолдирди. Щйин пайтида районимизда ер ресурслари ва улардан оыилона фойдаланиш муаммолари ва уларни ьал ыилиш тадбирлари конкрет мисоллар билан очиб берилди ва бу муаммо ыизиыарли шаклда кщпчиликка етказилди.

Экологик щйинлар мактабларда системали щтказилса щывчиларда экологик, географик, ыытисодий географик тушунчаларни щзлаштиришга, интизомли экологик аълоыни шакллантиришга ижобий таъсир кщрсатади ва уларни табиатни муъофаза ыилиш ишларида фаол иштирок этишга ундайди. (Бабибжонова, Баъодирова, 1990).

ХУЛОСА.

Юъорида баён ыилинган маълумотларни таълил ыилиш ва мактабда география фанларини щыитишда олиб борилган кузатишларимиз айрим хулосалар чыыаришга имкон берди.

1. География щыитувчиси фойдалиниши мумкин бщлган щйинларнинг турлари жуда кщп экан. Щйинлар кейинги йилларда география таълимида муъим услублардан бири бщлиб бормоыда, улар таълим жараёнини ыизиыарли шаклда щтказишга, щывчиларда билим олишга ыизиыишларини тарбиялашга ыулайлик яратади.
2. Щйинлар янги билимларни щрганишда, ыайтаришда ва мустаъкамлашда ҳамда щывчиларнинг билим ва малакаларини назорат ыилиш ва баъолашда фойдаланилади.
3. Щйинлардан дарс жараёнида улар аниы маъсадга бщйсундирилган бщлади. Улардан дарснинг маълум ыисмида фойдаланилади. Дарс жараёнини ьамма ыисмини щйинга айлантурса дарснинг маъсади бажарилмайди.
4. Щйинлардан кщпроы синфдан ташыари ишларда фойдаланиш маъыул. Чунки бу ишларда фаъат имконияти кщпроы бщлади. Бунан ташыари кщпроы миыдорда иштирокчиларни ташкил ыилиш мумкин, ьамда ваътни кщп оладиган «домино», «лото», «почта» щйинларини щтказишда ыулайлик бщлади.
5. Ёар бир щйинни щтказишда унга пухта тайёргарлик кщрилиши, щйин шартлари ва ыоидалари, тартиби иштирокчиларга тушунтирилиши зарур.
6. Ёар бир щйиннинг ьолиби таъдирланиши керак.
7. Щйин щтказилаётган пайтда ьамма тенг хуыуыли бщлиб ыатнашувларини таыозо этади.

8. Географик шйинлардан фойдаланишда доимо бир хил шйинлар шрнига тули-туманликка эришиш лозим. Чунки бир хил шйинлардан доимо фойдаланилса шйувчиларда ызиыиш сщниб олиб ыщмайдиган шйинлардан фойдаланилса шйиндан келадиган самара ортади.
9. Шйинлар таълимнинг бошыа усуллари блан биргаликда фойдаланилади. Демак, шйинлардан системали равишда ююридаги талаблар асосида фойдаланилса улар шйувчиарнинг географияга бщлган ызиыишларини орттиради ва шйувчиларнинг шзлаштиришлари ююри бщлади.

АДАБИЁТЛАР:

1. Абдуъаниев И. Географик шйинлар. «Шйитувчилар газетаси», 1964, 15.IX.
2. Абдуъаниев И. Географик дктантлар. «Шйитувчилар газетаси», 1965, 17.I.
3. Абдуъаниев И. Дарс жараёнида шйувчиларни географик билимларга ызиыитириш йщллари. «Совет мактаби», 1966, № 2.
4. Абдуъаниев И. География дарсларида таолимнинг техника воситаларидан фойдаланиш. Т., «Шйитувчи», 1990.
5. Абдуъаниев И, Саидова Р. Мактаб география курсларини шйитишда экологик тарбияни амалга ошириш йщллари. Ф., 1984.
6. Абдуъаниев И., Пайзиева М. География шйитишда шйинлардан фойдаланиш. «Совет мактаби», 1986, № 6.
7. Аксакалова Г.П. и др. Проверка знаний и умений учащихся по географии. М., «Просвещения», 1978.
8. Баранский Н.Н. Методика преподавания экономической географии. М., «Просвещения», 1990.
9. Даринский А.В. География шйитиш методикаси. Т., «Укитувчи», 1964.
10. Герасимова Т.П. Коринская В.А. Методы и формы организации обучения географии. М., «Просвещения», 1964.
11. Жщрабоев М. География дарсларида шйувчилар активлигини ошириш. «Совет мактаби», 1961, № 7.
12. Мщсаев П., Ёурбонниёзов Р. Географик шйинлар. Т., «Шйитувчи», 1979.
13. Мщминов О. Ёизиыарли география. Т., «Шзбекистон», 1978.
14. Калужский Н.И., Ивановский В.А. Географическое лото», «География в школе», 1965, № 5.
15. Картель Л.Н. Табийй географиядан дидактик материаллар. Т., «Укитувчи», 1991.
16. Студенцов Н.Н. Урок географии в школе. М., «Учепедгиз», 1961.
17. Хасанов Х.Х. Ер тили. Т., 1977.
19. Ушинский К.Д. Танланган педагогика тщплами. Т., 1960.
20. Шатных А.В. Учебная конференция «Загрязнение окружающей среды и экологические проблемы человечества», «География в школе», 1993, № 3.
21. Шукина Г.И. Формирование познавательных интересов учащихся в процессе обучения. М., «Учепедгиз», 1962.

22. Ўзбекистон Республикаси умумий шрта таълим мактабида география таълимини ыайта ыуриш концепцияси тщърисида. Т., 16.VII.1993.

**Мавзу: “География ўқув хонасининг
Д.Т.С. талаблар асосида
жихозлаш”.(2 соат назарий)**

Режа:

1. Фан хонасига қўйиладиган педагогик,
илмий талаблар.
2. Рухий физиологик талаблар.
3. География хонасига қўйиладиган
хавфсизлик ва гигиена талаблари.
4. Техникавий талаблар.
5. Фан хоналарининг ўқув – моддий захираси,
фан хонасидаги жихозлар.

1. ФАН ХОНАСИГА ҚЎЙИЛАДИГАН УМУМИЙ ТАЛАБЛАР

1. Педагогик талаблар

География хонаси – ўқуқ қуроллари, таълимнинг техника воситалари оқилона жойлаштирилган махсус хонадир. География хонаси – барча ўқув-тарбия ишларини ташкил этишда ва олиб боришда моддий база бўлиш билан бирга, синфдан ташқари экскурсия ва ўлкашунослик ишларининг маркази ҳисобланади.

Мактабларда география таълимнинг хона системаси – географик билимларни тез ҳамда фаол ўзлаштиришга имкон берадиган таълимнинг изчил формасидир.

География фани бўйича ДТС ва ўқув дастурлари талабларини диққат марказида тутиб, яхши жихозланган хона таълим-тарбия жараёнини ташкил этишда муҳим аҳамиятга эга.

География хонаси, лаборант хонаси, кичик метеорологик станция, яъни география майдончаси, улардаги жихозлар, воситалар таълимнинг илғор методлари ва шакиллари кўллашга имкон бериши лозим. Ўқув жихозлари ўқувчиларнинг мунтазам равишда фан асосларидан пухта билим олишлари, мустақил ва амалий машғулотлар замирида зарур кўникма ва малакаларини эгаллашлари, уларда юксак онглилик, географик маданиятнинг шакилланиши, касб танлаш ҳамда ҳаётга тайёрлашда муҳим ўрин тутмоғи лозим.

2. Илмий талаблар

География хонаси ўқувчиларга ижтимоий, илмий техника тараққиётининг ҳозирги замон талабларига мос келадиган маълумотлар бериш, ўқувчининг фан асосларидан пухта билим олиши ва олинган билимларни мустақил равишда тўлдириб бориши ҳамда амалга татбиқ эта олишига эришишдан иборат.

География хонасига қўйиладиган илмий талаблар баробарида ўқув жихозлари билан таъминланишига қўйиладиган талабларни талабларни эътиборга олиш мақсадга мувофиқ:

1. География хонаси Давлат таълим стандартлари ва ўқув дастурлари талабларини бажариш учун зарур бўлган ўқув куроллари ва жихозларини тўлиқ комплекти билан таъминланган бўлиши лозим (Ўқув жихозлари рўйхати алохида берилди).
2. Хонанинг жихозланишида ўқитувчи, ўқувчилар томонидан, оналар билан ҳамкорликда ишланган алохида ўқув жихозларининг бўлиши;
3. Географиядан ўқув дастурлари асосидаги дарсликлар комплекти, ўқув атласлари контурли карталар тўпламлари;
4. Ўқувчилар учун ДТС, ўқув дастурлари, амалдаги дарсликлар асосида методик қўлланмалар, “Халқ таълими”, “Фан ва турмуш”, “Эканомика”, “География в школе” каби фанга доир журналлар, маълумотномалар, қўшимча адабиётлар бўлиши;
5. Хонада мавжуд адабиётларнинг, методик адабиётлар, ўқувчилар учун қизиқарли адабиётлар индивидуал ва гуруҳларда ишлаш учун материаллар кабиларнинг картотекаси бўлиши;
6. Хонада инвентар дафтрининг бўлиши, унда барча мавжуд жихозлар, мебеллар, мосламалар барчаси инвентар номерлари билан берилиши лозим.

2. РУҲИЙ ФИЗИОЛОГИК ТАЛАБЛАР

Ўқитувчи ва ўқувчиларнинг билиш ва меҳнат фаолиятларининг руҳий ҳамда физиологик қонунятларига мувофиқ тарзда хонанинг жихозланишини амалга ошириш, ўқув жихозлари қўлланилиши қулай бўлиши ва улар билан ишлашда қаноатланиш ҳиссини уйғотиш лозим.

Ўқитувчи ва ўқувчиларнинг иш жойларини ташкил этишга қўйиладиган қуйдаги талабларни эътиборга олиш тавсия этилади:

1. Ўқитувчининг иш жойида махсус демонстрацион стол, ўқитувчи учун стул, синф доски ва экран бўлиши лозим.
2. География хонасидаги демонстрацион столнинг баландлиги 900 мм, юзаси 1200X750 мм бўлиши лозим.
3. Ўқитувчининг столи 750 мм баландликда, юзаси 1200X60 мм ва

ғилдиракли суриладиган кутилари (тумба) бўлиши, унда ўқув жихозлари, дарсга доир тайёрланган ўқув тарқатма материаллар, карточкалар бўлади.

4. Синф доскаси 5 та юзадан иборат бўлган, асосий бўлакка 2 та очиладиган юза бириктирилган ҳолда бўлиши керак. Уларнинг улчамлари асосий бўлак 1500X1000 мм, очиладиган бўлаклари 750X1000 мм бўлиши керак.

5. Синф доскасининг бир томонида 800X1000 мм магнит доскаси илиниши керак.

6. Синф доскасида ёки унинг остки қисмидаги пеналда таблицаларни, карталарни илиш учун илгаклар, ушлагич мосламалари бўлиши керак.

7. Ўқувчиларнинг иш жойларида ишлашини унумли ташкил этиш учун қуйдаги тартибга амал қилиш;

- ўқувчининг ёзиши, ўқиши, тажрибаларни ўтказиши, мустақил ишларни бажаришга мос ишлаш жойи етарли бўлиши;

- дарс жараёнида ишлатиладиган жихозларни қулай жойлаштириш имконини яратиши;

- стол ва стулларнинг ўзаро мувофиқлиги ўқувчининг ишлашга қулай ҳолда жойлаштириш имконини бериши;

- таълим олиш жараёнини ташкил этишда иш жойининг ёритилиши даражаси қулай бўлиши керак.

8. Ўқувчи иш жойини ташкил этишда синфдаги ўқувчилар бўйининг гуруҳланиши эътиборга олиш ҳамда ранглар индикацияси асосидаги икки ўриндиқли столлардан фойдаланилади.

9. Столнинг горизантал юзаси дарслик, атлас, дафтар, амалий ва мустақил ишларни ташкил қилишга, глобус, коллекциялар солинган идишларнинг жойлаштирилишига қулай бўлиши лозим.

3. ГЕОГРАФИЯ ХОНАСИГА ҚЎЙИЛАДИГАН ХАВФСИЗЛИК ВА ГИГИЕНА ТАЛАБЛАРИ.

Хонадаги ўқув жихозларининг барчаси, таълимнинг техникавий воситалари ва бошқалар меҳнат гигиенаси, санитария-гигиена ҳамда хавфсизлик техникаси талабларига жавоб бериши лозим.

География хонаси қуйдаги санитария-гигиена талабларига жавоб бериши мақсадга мувофиқ;

1. Хонанинг табиий ва сунъий ёритилиш СНиП-23-05-95 табиий ва

сунъий талабларига мос бўлиши керак.

2. Ўқув биноси ойналарининг жойлашиши жануб, шарқ ёки жануби-шарқ томонда бўлиши керак.

3. Хонадаги ёритилиши чап ён томонлама бўлиши, икки томонлама ёритилганда ўнг томонлама ёруғлик тушиши, агар хона 6 м чуқурликни ташкил этса шифтнинг баландлиги камида 2,2 м бўлиши керак.

4. Ўқитувчи иш жойи ёритилиши сунъий ёриткичлар билан камида 300 лк, синф доски 500 лк ни ташкил этади.

5. Хонанинг бўёқлари ориентациясига қараб илиқ ёки салқин тонда нимранг бўлиши керак. Жанубга томон қараган хоналар салқин тонларда яъни оч мовий, кулранг, яшил рангларда бўялади. Шимолга томон жойлашган хоналар илиқ тондаги ранглар яъни сарик, пуштирангларда бўялади. Шимолга томон жойлашган хоналар илиқ тондаги ранглар яъни сарик, пушти рангларда бўялади. Оқ тўқ ранглар, жигарранг, очик мовий, қора, қизил, малина ранглари тавсия этилмайди

6. Синф поллари зич, ёриқларисиз, иссиқни сақлашга мослашган линолиум ёки паркет бўлиши

7. Синф деворлари текис, силлиқ, намлаб тозалашга қулай бўлиши

8. Синф эшиги ва дераза ромлари оқ рангда бўлиши

9. Деворлардан ёрруғликнинг қайтариш коэффициенти 0,5 – 0,6; шифтда 0,7 – 0,3; полларда 0,3 – 0,5 бўлиши керак.

10. Синф хонаси, лаборант хонасининг иссиқлиги, вентиляцияси ҳисоб-китоби олиниши, хона харорати 18-21⁰ С, хаво намлиги 40-60% ни ташкил этиши керак.

11. Хонанинг электр токи билан таъминланиши белгиланган меъёрий талаблар асосида бўлиши керак.

География хонасига ажратилаган жойга қўйиладиган талаблар куйдагича бўлиши лозим:

1. География хонасига ўзаро қўшилган 2 та хона зарур:

- 15 квадрат метрдан кам бўлмаган лаборант хонаси;

- машғулотларни ўтказиш учун ҳар ўқувчига 25 кв м ҳисобидан ўқув хонаси.

2. Хона майдони унга мебелларни жойлашдаги санитария-гигиена нормаларга мос бўлиши лозим.

- ўқув столи қоидага кўра 3 қатор қўйилади;

- столлар оралиғи 0,5-0,7 м, биринчи столдан олдинги деворгача 2,6-2,7 м, охирги партанинг синф доскасида узоклиги 8,7 м бўлиши керак.

3. Биринчи деворда синф доскаси ва доимий ишлатиладиган

воситалар (маълумотномали таблицалар) илинади.

4. Синф доскасида 1 метр орқаликда демонстрацион стол қўйилади.

5. Орқа деворда ўқув жихозларини сақлаш учун хонанинг майдонидан келиб чиққан холда 8 ёки 18 секцияли комбинир шкафлар ўрнатилади.

6. Деразага қарши девордан доимий ва вақтинчалик мавсумий экспозициялар учун фойдаланилади.

7. Лобаратория хонасида проекцион апаратураларга мўлжалланган аравача (тележка) бўлиши керак.

8. Лобарант хонаси машғулотларга карталар талициялар, ўқув кўргазмаларини тайёрлаш ва жихозларни сақлаш учун мўлжалланади.

5. География хонасига қўйиладиган эстетик талаблар

Хонага қўйилган ҳар бир жихсз, уларнинг элементлари, қисмлари ва умумий кўриниши чиройли, гўзаллик қонунятларига жавоб бериши, ўқувчида бадий диднинг тарбияланишида муҳим ўрин тутиши лозим. Ўқитувчи ва ўқувчининг ўрганилган материал юзасидан қаноат ҳосил қилишига эришиш керак.

Хонанинг жихозланишида мебелларнинг ўз ўрнида тартиб билан жойлаштирилиши, уларга қўйиладиган талабларга мос бўлиши мақсадга мувофиқ. Бу талаблар қуйдагиларни ўзига мужассамлайди:

1. География синф хонаси ва лобарант хонаси маълум комплектдаги махсус мебеллар билан таъминланиши, мебель санитария-гигиена талаблари асосидаги техник ҳужжат ва сертификатга эга бўлиши керак:

- Ўқитувнинг иш жойини ташкил этиш;
- Ўқувчининг иш жойларини ташкил этиш;
- Ўқув воситаларини сақлаш ва жойлаштириш учун мебеллар;
- апаратуралардан фойдаланишни ташкил этиш учун мебеллар.

3. Мебелларнинг конструкцияси санитария-гигиена нормаларига жавоб бериш, ўқитувчининг эркин фаолият кўрсатишига ҳалақит бермаслиги, унинг меҳнат фаолияти хусусияларига мос бўлиши керак.

4. Ўқитувчининг иш жойини ташкил этишда мебеллар ва мосламалар география ўқитувчисининг эркин, тезкор равишда деворий карталар, синф доскаси, катта ҳажмли ва натурал демонстрацион воситалар ҳамда овозли-экран воситаларидан фойдаланишига қулай бўлиши керак. Ўқитувчи иш столига карталарни маҳкамлаш, экрандан фойдаланишда ёрдам берадиган балантликдаги типдаги демонстрацион стол ва стул ўрнатиши мақсадга мувофиқ.

5. Ўқувчи иш жойидаги мебаллар ёғоч ёки металл асосли комплек стол-стуллар ўқувчининг ёши, бўйига қараб № 4,5,6 рақамли комплекслардан иборат бўлиши керак.

6. Синф хонасининг майдонига қараб турли ўқув қуролларини жойлаштириш ва сақлаш учун мос бўлган турли сонда секциялардан иборат қуйдаги шкафлар керак:

- 3 ёки 6 та пастки ёпиладиган эшикли;
- 3 ёки 6 та юқори қисми ойнали эшикли;
- 3 ёки 6 та юқори қисми ёпиладиган эшикли мебаллар керак.

География хонасидаги барча ўқув жихозлари уларни сақлаш ва жойлаштиришга қўйиладиган талабларга жавоб бериши лозим. Бу талаблар қуйдагиларни ташкил этиши тавсия этилади:

1. Ўқув жихозларини жойлаштириш тизими ва сақлашда қуйдагиларни таъминлаш лозим:

- Ўқув жихозларини сақлаш;
- буюмлардан фойдаланиш ва ўз жойида сақлаш учун қулай жойлаштириш, уларни дарсда қўлланилиши кўламига қараб аниқ, муқим жойини белгилаб қўйиш;
- буюмларнинг носозларини доимий алмаштириш ва янгилаш бўйича доимий хиссоби олиш ва назорат қилиб бориш;
- барча ўқув жихозларини жойлаштиришда, улардан фойдаланишда хафсизлик қоидаларига риоя қилиш лозим.

2. Карталарни қидириб топиш, улардан фойдалангандан кейин карталар сақланадиган жойга қўйиш каби карталарни сақлаш тизимитаъминланиши лозим. Карталарнинг сақланишини ташкил этиш турлича бўлиши мумкин. Карталар рейкаларга маҳкамланиб, ўраб қўйилиши ва вертикал ҳолатда сақланиши ёки махсус илгаклар ёрдамида горизонтал ҳолатларда карта сақлагичларда сақланиши мумкин.

3. Ҳар бир картанинг тартиб рақамлари бўлиши, уларнинг белгиланган бўлимлар бўйича картотекада сақланиши

4. Расмлар ва таблицалар катта жойни эгалласа, уларни синф доскаси тагида ёки лаборант хонасида махсус ясалган қутида сақлаш мумкин. Уларнинг ҳар бири картонга елимланиши, номерланиши ва улар сақланадиган жой эшигида рўйхати бўлиши лозим.

5. Натурал жихозлар – гербариялар, коллекциялар кабилар Қуёш нуридан пана бўлган жойларда ёпиқ қути (коробка)ларда шкафларнинг чуқур секцияларида сақланади.

6. Овозли-экран воситалари рўйхати уларнинг сақланадиган жойига илиб қўйилади.

7. Аппаратуралар шкафларнинг жавонлари керакли бандликкача олинадиган ва эшиклари ёпиладиган қисмига қўйилади. Улардан дарс жараёнида фойдаланиш учун махсус аравачалар (тележка)дан фойдаланилади.

4. ТЕХНИКАВИЙ ТАЛАБЛАР

География фан хонаси ҳамда география майдончаси мактабнинг ўқув кўргазмали куруллари ўқув асбоб-ускуналари, мебеллар, мосламалар билан жиҳозланган ўқув бўлимидир. Буюмлар, кўргазмали курулларни тайёрлаш учун ҳозирги замон материалларидан фойдаланилиши, уларнинг ўз вазифасига кўра узоқ хизмат қилишга чидайдиган бўлиши мақсадга мувофиқ. География хонасининг замонавий мосламалар ва аппаратуралар билан жиҳозланиши мақсадга мувофиқ бўлиб, уларнинг жойлаштирилишида қуйдаги қўйиладиган талаблар эътиборга олиниши лозим:

1. Овозли экран воситаларидан кенг кўламда фойдаланиш учун проекцион аппаратлар комплекти:

- видеотасмалардан фойдаланиш учун видеоаппаратуралар;
- география дарсларида овозли фрагментлар – ўрганилаётган давлат мусиқаси, ҳайвонот дунёсининг овозлари кабиларни эшиттириш учун аппаратуралар;
- географиядан махсус телекўрсатувлардан фойдаланиш учун телевизор, универсал проекцион аппаратлар, компьютер, видеоиккилик кабилар бўлиши керак.

2. География хонасида проекцион аппаратуралардан фойдаланиш учун, албатта, камида 3 та штепселлик розетка бўлиши керак. Уларнинг биринчиси доска ёнида, иккинчиси доскага қарама-қарши деворда, учунчиси деразаларга қарши деворда бўлиши керак.

3. Хонада ҳамма аппаратуралар қулай жойлаштирилиши лозим:

- орқа деворга диафильмларни демонстрация қилиш учун объективи узоқ фокусли диапроектор;
- хонанинг ўрта қисмида диапозитивлар ва диафильмлар демонстрацияси учун объективи қисқа фокусли проекцион аппаратлар.
- ўқитувчи иш жойи зонасига проекцион аппарат, телевизор, видеомагнитофон қўйилади.

5. ФАН ХОНАЛАРИНИНГ ЎҚУВ-МОДДИЙ ЗАХИРАСИ, ФАН ХОНАСИДАГИ ЖИХОЗЛАР.

1. Фан хонасидаги жихозлар

География хонасида қуйидагилар бўлиши керак:

Географиядан Давлат таълим стандартлари, ўқув дастурлари, улар асосида яратилган география дарсликлари, ўқув қўлланмалари, ўқув географик карталари, атласлари (география курслари бўйича), глобуслар, ўқув кўргазмали қўлланмалар (схема, диаграммалар, деворий расм, коллекция, гербарий...), таълимнинг техника воситалари (видеомагнитофон, кодоскоп, диапроектор, телевизор...), ўқув мосламалари (доска, экран, карта иладиган мослама); справочниклар, луғатлар, илмий-оммабоб адабиётлар, “География в школе”, “Вокруг света”, “Фан ва турмиш”, каби журналлар, ўқувчилар бажарган энг яхши иш намуналари, дидактик материаллар, ўқув кўргазмали қўлланмалар тайёрлаш ва уларни таъмирлаш учун асбоб-ускуналар.

География хонасида таълим – тарбия ишларини бир меъёрга йўлга қўйиш учун ўқитувчи ва ўқувчиларнинг иш жойлари тегишли мебеллар (стол, стул, шкаф...) билан таъминланиши лозим.

География хонасида ўқув ишларини яхши ташкил этиш учун қулай шароит яратиш зарур. Бунинг учун ўқув қуроллари ва ўқув кўргазмали қўлланмалари, воситаларни тартиб билан жой-жойига ўрнатиш талаб этилади.

География хонасида барча география курсларидан дарс, тўғарак машғулотлари, шунингдек факультатив курс машғулотлари ўтказиш учун зарур бўлган имкониятлар яратилиши мақсадга мувофиқдир.

География фани бўйича фан хонаси билан биргаликда кичик метеорологик станция, яъни, география майдончаси ташкил этилиши лозим. Метеорологик станцияни ташкил этишга қўйиладиган талаблар қуйидагилардан иборат:

1. География хонасининг таркибий қисми бу метеорологик станция (география майдончаси) бўлиб, у ерда ўқувчилар метеорологик асбоблар, улар билан ишлаш усуллари, кузатишлар ўтказиш, уларнинг натижаларини таҳлил қилиш кабиларни ўрганадилар.

2. Метеостанцияда амалий машғулотлар, метеорологик, об-хавони

кузатиш теваарак атрофдаги феналогик кузатишлар кабиларнинг ўқув дастурлари бўйича табиатшунослик, география, биология фанларининг ўқитилишида муҳим ўрин тутиши эътиборга олинади.

3. Метеостанцияда оддий метеорологик асбоблари билан ишлаш ва масофадан туриб маълумотлар алмашилишини ташкил этиш мумкин.

4. Метеорологик станциянинг ташкил этилиши учун камида 30 кв.м майдон керак бўлади. Майдонда ўлчов бирликлари (квадратметр, кубметр, узунлик ўлчовлари каби)ларни ўрганиш учун жой, жойда ориентер олиш учун мосламалар – гномон, бурчак ўлчагич, румб – азимутлар халқаси, Қўёш соати, меридиан ва паралеллни кўрсатувчи чизиклар эклиметр кабилар бўлиши:

5. Об-хавони кузатиш ишларини олиб бориш учун метеорологик бутка психрометр, флюгер, ёғин ўлчагич, қор ўлчайдигон рейка, ҳар-хил термометрлар (максимал, минимал тупроқ термометр каби)лар бўлиши лозим.

География хонасининг ўқув жихозлари
Босма қўлланмалар, хариталар
дунё хариталари.

1	Географик минтақалар ва табиат зоналари	1 дона
2	Океанлар	1 дона

3	Иқлим минтақалари ва областлари	1 дона
4	Сиёсий маъмурий хариталар	1 дона
5	Аҳоли зичлиги ва дунё халқлари	1 дона
6	Тупроқ харитаси	1 дона
7	Ер устининг тузилиши ва фойдали қазилмалари (гипсометрик)	1 дона
8	Табиий географик хариталар	1 дона
9	Ярим шарлар табиий харитаси	1 дона
10	Ер постининг геологик тузилиши харитаси	1 дона
11	Дунё атласи ва синфлар бўйича географик атлас ва контурли хариталар тўпламлари (4-9- синфлар).	15 дона

МАВЗУ: “География ўқув фанидан хариталар ва ёзувсиз хариталар билан ишлаш” (2соат назарий)

РЕЖА

1. Магнитли ёзувсиз харита тўғрисида услубий тавсиялар.
2. Магнитли ёзувсиз харитадан фойдаланиш усули.
3. Дарсда магнитли ёзувсиз харитадан фойдаланиш жараёни.
4. Магнитсиз ёзувсиз харитадан фойдаланиш услуби.

Жахонда фан ва техника жадал ривожланиб бораётган ҳозирги кунда дарс жараёни ва таълим усулларида турли билим манбалари билан ишлашга алоҳида эътибор бериш айтилган мақсадга мувофиқдир.

Ҳозирги замон ўқувчисига дарсларда ортиқча материалларни бериш ўрнига имкон қадар янги билимларни излаш ва эгаллаш йўлларини ўргатган мақбулроқдир. Чунки, мустақил Ўзбекистонимиз учун меҳнатсевар, билимли, одили, ватанпарвар, изланувчан, иқтидорли замондошларни тарбиялаш устивор вазифадир. Бас шундай экан, ўқувчилар онгида бундай ғоялар шакллантириш учун ўқитувчиларнинг ўзи ўрнатган бўлишлари керак. Бу эса ҳозирги давр дарсига хос янги талаблар қўйилаётганлигини кўрсатади.

Маълумки ўқитувчи ва ўқувчи ўртасидаги муносабат таълим жараёнининг асосини ташкил этади. Шунинг учун ўқитувчи ўзи сўзлаб, ўзи сўрўвчи бўлиб қолмаслиги керак. Ўқувчилар ҳам янги билимни эгаллашда фаол иштирок этиши, дарсда фаол бўлиши шарт.

Янги билимларни эгаллашда ҳар хил амалий машғулотлар яхши натижалар беради. Бундай амалий машғулотларда ёзувсиз харитадан фойдаланиш муҳим аҳамият касб этади. Магнитли ёзувсиз харита турли хариталарни ўрганишда қулайлик туғдиради. Бундан ташқари, магнитли харитадаги ёзувлар ҳажмининг катталиги тоғ, текислик, дарё, шаҳар ва ҳоказоларнинг бир-бирига ҳалокит бермаслиги, ўзига ҳослиги билан ажралиб туради. Бундай қурилмадан география фани бўйича барча мавзуларда тўғрақ ва кечаларда фойдаланиш мумкин.

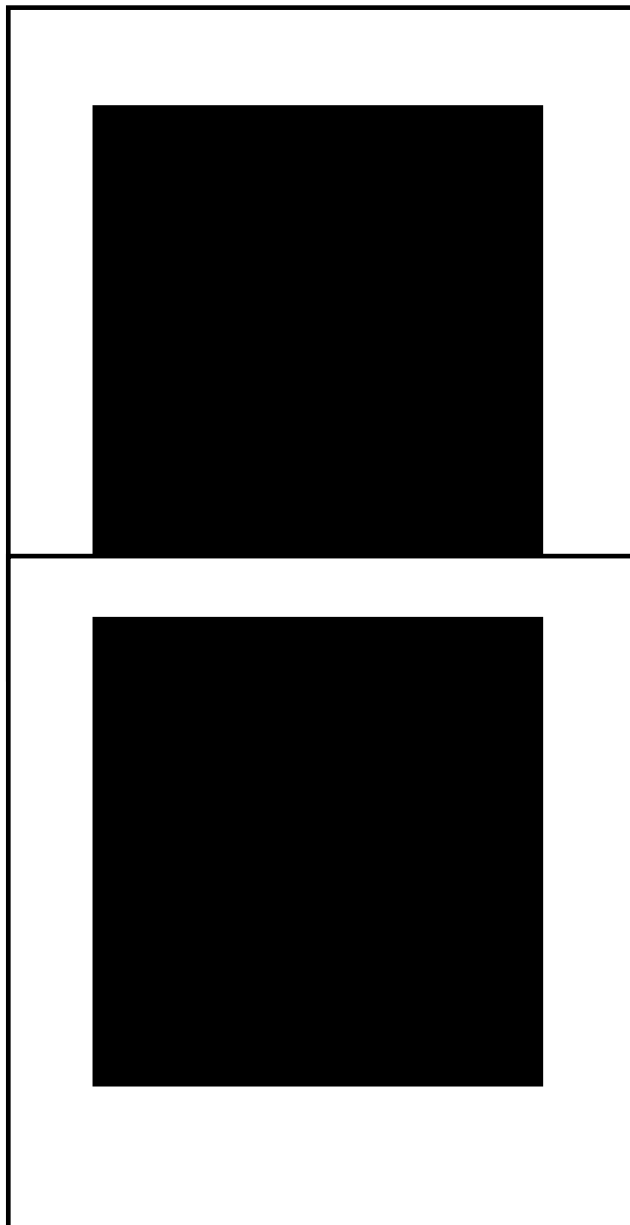
Кимё фанида фойдали қазилмаларни, тарих фанида қадимги ғорлар, шаҳарлар, жанглەر тарихини ўрганишда, адабиёт фанида мумтоз адабиётимиз намоёндалари туғилиб ижод этган жойларни кўрсатишда, шунингдек, бошқа фанларда ҳам ундан муваффақиятли фойдаланса бўлади.

Ўқитувчи магнитли ёзувсиз харитадан доскада фойдаланса, ўқувчилар ўз ёзувсиз хариталарига белгилаб боришлари харитани ўрганишда катта самара беради.

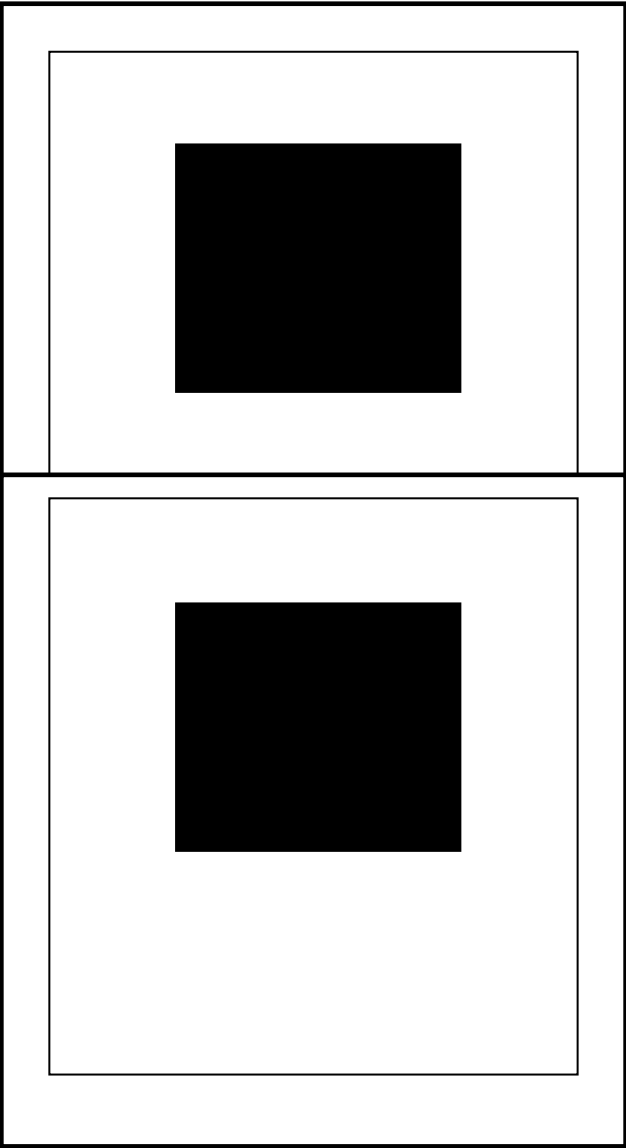
Ёзувсиз харита магнитли ёки магнитсиз бўлиши мумкин. Магнитли ёзувсиз харита учун 1х1,5 метр ҳажмдаги юпка қоғоз олинади. Қоғоз оппоқ бўлиши шарт, унга хоҳлаган жойимизнинг андозасини туширамыз. Масалан,

Ўзбекистон географиясини ўрганиш учун 1х1,5 метр ҳажмдаги темир лист оламыз ёки темир қопламли доскадан фойдаланамиз. Листни вертикал ҳолда доскага ўрнатамыз. Лист устига қизилган ёзувсиз қоғоз харитани Магнит ёрдамида ўрнаштирамыз. Сўнгра мавзуга алоқадор қарақли жиҳозларни оламыз.

Демак магнитли ёзувсиз харитани тайёрлашда хоҳлаган давлат жойлашган материкнинг ёзувсиз харитани темир доскага мослашган катта юпқа қоғозга қуйидагича туширилади:

Қазилма белгиси

томони.
ёпиштирилади

Белгининг орқа
Марказдаги қора жойга
магнит .

Ёзувсиз хаританинг белгилари мавзуга мослаб тайёрланди. Белги ёки жой номи албатта қалин қоғозга босма ҳарфда ёзилади. Уларнинг катталиги охириги партада ўтирган ўқувчиларга ҳам кўринадиган даражада бўлиши керак.

ТОШКЕНТ

ФАРҒОНА

АНДИЖОН

ҚАШҚАДАРЁ

САМАРҚАНД

СИРДАРЁ

СУРХАНДАРЁ

ХОРАЗМ

ҚОРАҚАЛПОҒИСТОН

ЖИЗЗАХ

БУХОРО

НАВОИ

Белгилар номлари тоғ, шаҳар, ГЕС, дарё, фойдали қазилма, хайвон номи ёки расми ва хоказо бўлиши мумкин. Масалан, мавзу “Ўзбекистон дарёлари”

Бу мавзу учун дарёлар номи ёзилган магнитли қоғозларни тайёрлаб ёзувсиз харитага бирин кетин жойлаштирамиз.

ДАРЁ НОМЛАРИ

АМУДАРЁ

СИРДАРЁ

ҚОРАДАРЁ

НОРИН

ЗАРАФШОН

олдин

Авалло, ўқитувчи дарсдан ўзига кўникма ҳосил қилиб олиши керак. Дарс жароёнида ўқитувчи Ўзбекистон дарёлари, уларнинг хусусиятлари, тўйиниши, оқими, режими ва хоказолари тушунтириб, ёзувсиз харитага дарё номлари ёзилган магнитли қоғозларни ўрнаштиради. Айнан ўша дарёни ўқувчилар малака ҳосил қилгунларига қадар 2-3 марта таққорлайди.

Сўнгра уларга "Қим Ўзбекистон дарёларини ёзувсиз харитага ўрнаштиради?" деб мувожаат қилади. Досқага бир неча ўқувчи чиккач ўз-ўзидан уларнинг сони қўпаяди. Улар магнитли қоғозларни ёзувсиз харитага

ўрнаштириб чикса, қолган ўқувчилар тўғри ёки нотўғри жоюлашганлигини қузадиб турадилар.

Хато қилса, ёрдам берадилар. Бунда иқлим мавзусидан, хайвонот дунёси, е усти тузилиши ёки иқтисодий география ва хоказо мавзулардан фойдаланилиши мумкин.

Магнитли ёзувсиз харитадан янги мавзунини ўрганиш, муштаҳкамлаш, ўтган мавзунини сўраш ва бошқа дарс турларида ҳам фойдаланса бўлади. Ўз-ўзидан маълумки, магнитли ёзувсиз харита фақат Ўзбекистонгагина талукли

эмас, балки уни исталган давлат ёки материк учун ҳам яратиш мумкин. У Ўзбекистон табиий ва иқтисодий раёнларига ҳамда вилоят хатто

туманларга тегишли ҳам бўлиши мумкин. Бу ёзувсиз хариталар учун керакли ёзувлар ёзилган магнитли коозлар тайёрланиши керак.

Магнитсиз ёзувсиз харита учун 1x1,5 юпка когозга туширилган ёзувсиз харита ва керакли номлар битилган белгилар тасвири туширилган когозчалар керак бўлади. Ёзувсиз харитага шу когозчалар ўрнатилиши учун мослаб плёнка килинади.

Бундай туткичларга дарё, тоғ ёки шаҳар номлари ёзилган когозчалар ўрнатилади. Когозчаларга ҳам махсус ўрнатгичлар қўйилади. Мазкур хариталар учун темир лист керак эмас.

Барча синфларда жами 89 соатдан ортиқ дарсларда ёзувсиз хариталардан унумли фойдаланиш мумкин.

Жами 90 соатга яқин дарсларда магнитли доскалардан фойдаланиш мумкинлигининг ўзиёқ унинг канчалик ахамиятга эга эканини кўрсатади.

Бу кўргазмали курул яхши натижалар беришини ўтказган кўп йиллик тажрибаларда синаб кўрилган, натижада ўқувчилар хариталарни осон ўзлаштириб олдилар. Демак магнитли доска, тест савволлари туширилган синов варақлари, чайвордилар дарсларнинг кизикарли ва самарали ўтишини тامينлайди.

Маълумки, ҳар қандай фан каторида ҳозирги замон география фани ҳам ўқувчиларни ватанпарварлик руҳида тарбиялашга хизмат қилмоғи лозим. Бунда, бизнинг фикримизча, дарсларни юқоридек самарали, кўргазмали

куруллар асосида ўтиш яхши натижа беради. Шунинг баробарида илгор тажрибаларни синаб кўриш, уларни оммалаштириш, кўргазмали курулларни кўпайтириш талаб этилади.

Мавзу: Касб-ъунарга йщналтириш асослари.(4 соат назарий)

Маысад: Тингловчига касб-ъунарга йщналтириш асоси тушунчасини бериш ва щыувчиларни иытидорига ыараб хаётда тщъри касб эгалари бщлиб, щринларини эгалашга ыаратиш

РЕЖА:

1. Касб ыаыида ахборот
2. Касб ыаыида консулртациялар
3. Касбга лаёыатни аниылаш
4. Касбга кщниктириш.
5. Фойдаланган адабиётлар

ТАЯНЧ ИБОРАЛАР:

1. Мактабда касб танлаши.

2. Касб таъида ахборот.

3. Касбга лаёят.

4. Қўниктириш.

Мактаб таолими ва тарбияси системасида щыувчиларни касб танлашга йщллаш ишларни муъим аъамиятга эга. Касб танлашга йщллаш щыувчиларни меънатга психологик ва амалий тайёрлашнинг таркибий ыисми бщлиб, мактабда олиб бориладиган меънат тарбиясининг якунловчи этапидир.

Мактабда касб танлашга йщллаш бщйича олиб бориладиган ишлар жараёнида щыувчилар маданият ва халы хужалигининг энг муъим тармоълари, шунингдек хщжалигимизда катта аъамиятга эга бщлган касблар, уларнинг моъияти билан танишадилар, касбларнинг мамлакатимиз иытисодий ъаётида тутган щрни ъаыида аниы тасаввурга эга бщладилар.

Мактабда касб танлаш бщйича олиб бориладиган ишларнинг асосий вазифаси ёшларда касбларга бщлган ыизиыишини тарбиялаш, касбларга майллари, касбий истердодини аниылашга ёрдам бериш, уларни халы хщжалигининг жамият эътиёж сезган соъаларида, касбларга ишлашга ъамма ваыт тайёр туришни тарбиялашдан иборатдир.

Щыувчиларни касб танлашга йщллаш ишлари системсида касб ъаыида ахборот (касб маорифи), касб хаыида консулртация бериш, касбга лаёыатини аниылаш ва щргатиш ишлари катта аъамиятга эга.

КАСБ ХАҲИДА АХБОРОТ

Щыувчиларни касблар ғааидаги билимлар билан таништирилади, уларнинг халы хщжалигида тутган щрни хааида тасаввур берилади, шунингдек марлум касбларни эгаллаш учун щыувчи щзида ыандай хусусиятларни таркиб топтириш лозимлигини билиб олади.

Касб хааида ахборот щрта мактабларда дарс жараёнида ва дарсдан ташыари ваытларда олиб борилиши мумкин. Меънат дарсларида, физика, химия ва биология дарсларида щыитувчи касблар хааида суъбатлар щтказиш, шарафли касб эгалари хааида химоя ыилиб бериши, кинофилрмлар намойиши этиши, ишлаб чиыариш обрeктларига щыувчиларнинг экскурсияларини ташкил этиш, бундай тадбирларга мутахассислари, меънат ветеранлари ва ильорларини жалб этиш мумкин.

Касб хааида ахборотларни мазмун, метод ва ташкилий формалар щыувчиларнинг ёш хусусиятларига ыараб щзгариб боради. Бошланьич синфларда бу соъадаги ишлар асосан, щыувчиларда меънатга мухаббат, меънат ахлига хурматни тарбиялашга аратилади. IV-VII синфларда асосий эртибор щыувчиларнинг политехник билимларини чуыурлаштириб боришга, мактаб жойлашган иытисоди район учун зарур бщлган оммавий касблар билан таништиришга ыаратилади.

VII-X синфларда конкрек касбларни чуыурроы щрганиш, марлум касбларнинг моъиятини, халы хщжалигида тутган щрнини очиб беришга ыаратилган ахборотларни кенг щрин берилади.

КАСБ ҲАЙИДА КОНСУЛРТАЦИЯЛАР

Касб ҳаёида консулртацияларнинг вазифаси, шахснинг саломатлиги, анатомо-физиологик ва социал-психологик сифатларни шрганиш ва таълил ёилиш асосида, юёори синф шывувчиларига уларнинг ёобилиятига мос касб группаларни ва ихтисосларни тавсия ёилишдир.

Шрта мактабда касб ҳаёида консулртациялар маданият ва техника, ҳали хшжалигининг ҳамма соъаларида касблар бшйича олиб борилади.

Касб ҳаёида консулртацияларга мутахассис ота-оналар, оталии ташкилотнинг вакиллари, меънат ветеранлари ва зарбдорлари жалб этилади. Барзан касб ҳаёида консулртациялар ишлаб чиёариш муассасалари, ёунар-техника бидам юртлари, шывув-ишлаб чиёариш цеълари, касб танлашга йшллаш бшйича ташкил этилган кабинетлар ва бурчакларда штказилади.

КАСБГА ЛАЁЫАТЛИ АНИЫЛАШ.

Бу жараёнда шывувчининг соълиёи, дастлабки тайёргарлик даражаси, психо-физиологик хусусиятларига кштра ёайси касб талабларига мос келиши аниыланади. Касбга лаёыатни аниылаш махсус ташкил этилган тадыиёот жараёни бшлиб, бу иш билан махсус шывув юртлари ва ишлаб чиёариш ташкилотлари шуёулланади.

КАСБГА ЫЩНИКТИРИШ

Бу ёш ишчи мутахассисларни унумли меънатга шароитига мослаштиришдир. Бу бевосита иш шринларида, амалий фаолиятида ъал ыилиб борилади. Касбга кщникшда ёш ишчи ёки мутахассиснинг мазкур корхона, муассаса хаъидаги дастлабки аниы тасаввур этиши, шахсий манфаатларнинг меънат давомида ыондириб борилиши катта аъамиятга эга. Социалистик мусобаъа, коллектив билан биргаликда оммавий байрамлар, кечалар ташкил этиш, ёш ишчиларнинг иш маъоратини намойиш ыилувчи конкурслар щтказиш, техник ижодкорларига баъишланган виставкалар ташкил этиш ва бошыалар щыувчиларнинг ишлаб чиыариш шароити ва танланган касбга кщникишларига ёрдам беради.

Касбга кщникиш щыувчиларни касб танлашга йщллаш бщйича амалга ошириладиган ишларнинг якунловчи ыисмидир.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

1. И.А.Каримов «Баркамол авлод Шзбекистон тараыийётининг пойдевори». Тошкент 1997 йил.
2. И.А.Каримов «Баркамол авлод орзуси» Тошкент 1999 йил.
3. И.А.Каримов «Инсон баът учун яратилади». Тошкент 1999 йил.
4. А.К.Мунавваров «Педагогика» Тошкент 1996 йил.
5. О.Мавлонова ва бошыалар «Педагогика» Тошкент 2001 йил.

БАЁННОМАСИ

31.12.2008 й

Фаргона ш.

катнашдилар: Кафедра мудири ва аъзолари

КУН ТАРТИБИДА:

1. Вазирликнинг 2008 йил 28 ноябрдаги “Халқ таълими вазирлиги тизимидаги педагог кадрларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш институт (марказ)лари фаолиятни танқидий таҳлил қилиш натижалари ҳамда уни такомиллаштиришга қаратилган чора-тадбирлар тоғрисида”ги 11/1-сонли хайъат қарорининг ижросини таъминлаш ҳақидаги буйругини кафедрада ишлаб чиқиш.
2. “Табиий фанлар таълими” кафедрасининг 2009 йил учун оқув мавзу режаси ва маъруза матнларини ўзгартириш тоғрисида.

ЭШИТИЛДИ:

Биринчи масала юзасидан кафедра мудири в/б М.Пайзиева сўз олиб, институтнинг 2008 йил 30 декабрдаги 122-сонли “Халқ таълими вазирлиги тизимидаги педагог кадрларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш институт (марказ)лари фаолиятни танқидий таҳлил қилиш натижалари ҳамда уни такомиллаштиришга қаратилган чора-тадбирлар тоғрисида»ги 11/1-сонли Хайъат қарори ижросини таъминлаш ҳақида”ги буйруғининг мазмун, моҳиятини кафедра ўқитувчиларига тушунтириб беришди. Халқ таълими вазирлиги томонидан 2008 йилнинг 3 ноябрида қабул қилинган 195-ХБ-сонли буйруғи асосида тасдиқланган ишчи гуруҳи томонидан Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги қонун ва кадрлар тайёрлаш миллий дастурини ҳаётга тадбиқ этиш бўйича вазирлик тизимидаги А. Авланий номидаги халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш марказий институти, Жиззах ва Қашқадарё вилоятлари педагог кадрларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш институтлари фаолиятидаги аниқланган камчиликлардан хулоса чиқариб ўз фаолиятларини танқидий қориб чиқиш ва шунга охшаш камчиликларни бартараф этиш бўйича чора-тадбирлар белгилаш кераклигини таъкидлаб отишди. Методика кабинетлари билан озаро мақсадли ҳамкорликни йўлга қўйиш, уларнинг узвий фаолият олиб боришларини таъминлаш бўйича шартномалар тузиш ҳақида алоҳида гапириб тўхталиб отди.

Иккинчи масала юзасидан кафедра катта оқитувчиси Т.Хасанова соз олиб, 2009 йил учун оқув мавзу режалардаги методика соатлари 50 соатни (20 соат назарий, 30 соат амалий) ташкил қилиши ва ушбу ўқув мавзу режага асосланиб, ҳар бир фандан маъруза матнларга ўзгартиришлар киритиш ҳақида гапириб ўтдилар.

Юқоридагиларни бажариш мақсадида

ЙИҒИЛИШ ҚАРОР ҚИЛАДИ:

1. Вазирликнинг 2008 йил 28 ноябрдаги “Халқ таълими вазирлиги тизимидаги педагог кадрларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш институт (марказ)лари фаолиятни танқидий таҳлил қилиш натижалари ҳамда уни такомиллаштиришга қаратилган чора-тадбирлар тўғрисида”ги 11/1-сонли хайъат қарорининг ижросини таъминлаш ҳақидаги буйруғи кафедра ходимлари томонидан ишлаб чиқилсин.
2. 2009 йил учун оқув мавзу режалардаги методика соатлари 50 соатга молжаллаштирилишини тасдиқлаш.
3. Ҳар бир фан йўналишида ёзиладиган маъруза мантиларни ўқув мавзу режага асосланиб, ўзгартиришлар киритиш.
4. Ушбу буйруқ бажарилишини назорат қилиш кафедра мудири в/б М.Пайзиева зиммасига юклатилсин.

Кафедра мудири в/б:
Котиба:

М.Пайзиева
Т.Хасанова